
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 2(80)/2018

ЗМІСТ

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Мироненко В.П. Визначення суб'єктів права вимоги в зобов'язаннях по відшкодуванню шкоди, завданої смертю потерпілого 7

ЖИТЛОВЕ ПРАВО

Веренкіотова О.В. Окремі питання захисту органами опіки та піклування житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування 16

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Акімов М.О. Кримінально-правова оцінка позитивної посткримінальної поведінки у злочинах проти виборчих прав 25

Вітко О.Ю. Об'єкт та предмет злочину, передбаченого статтею 158-2 Кримінального кодексу України «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму» 35

Воробей П.А. Забезпечення охорони чинним кримінальним законодавством конституційних прав і свобод людини і громадянина від злочинів, передбачених статтями V розділу Кримінального кодексу України (родовий та безпосередній об'єкт злочинів та види охоронюваних правовідносин) 46

Матвійчук В.К. Родовий об'єкт злочину незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (стаття 239-2 Кримінального кодексу України) 58

Семенюк Н.М. Витоки та генеза часу як ознаки об'єктивної сторони злочину 70

КРИМІНОЛОГИЯ

Бусол А.Ю. Система транснаціональних злочинних організацій 86

Козлюк Л.Г. Громадський екологічний контроль у протидії корупційній злочинності у сфері охорони довкілля 100

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

Матчук С.В. Деякі питання розмежування підвідомчості при розгляді земельних спорів 109

ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ляшук Р.М., Басараб О.Т. Визначення поняття законодавства,
що регулює оперативно-службову діяльність
Державної прикордонної служби України 117

ПЕРСОНАЛІ 127

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 2(80)/2018

СОДЕРЖАНИЕ

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Мироненко В.П. Определение субъектов права требования в обязательствах возмещения вреда, причиненного смертью потерпевшего 7

ЖИЛИЩНОЕ ПРАВО

Веренкиотова О.В. Отдельные вопросы защиты органами опеки и попечительства жилищных прав детей-сирот и детей, лишенных родительского попечения 16

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Акимов М.А. Уголовно-правовая оценка позитивного постуголовного поведения в преступлениях против избирательных прав 25

Витко А.Ю. Объект и предмет преступления, предусмотренного статьей 158-2 Уголовного кодекса Украины «Незаконное уничтожение выборной документации иле документов референдума» 35

Воробей П.А. Обеспечение охраны действующим уголовным законодательством конституционных прав и свобод человека и гражданина от преступлений, предусмотренных статьями V раздела Уголовного кодекса Украины (родовой и непосредственный объект преступлений и виды охраняемых правоотношений) 46

Матвейчук В.К. Родовой объект преступления незаконное завладение землями водного фонда в особо крупных размерах (статья 239-2 Уголовного кодекса Украины) 58

Семенюк Н.М. Истоки и генезис времени как признака объективной стороны преступления 70

КРИМИНОЛОГИЯ

Бусол А.Ю. Система транснациональных преступных организаций 86

Козлюк Л.Г. Общественный экологический контроль в противодействии коррупционной преступности в сфере охраны окружающей среды 100

АДМИНИСТРАТИВНОЕ СУДОПРОИЗВОДСТВО

Матчук С.В. Некоторые вопросы разграничения подведомственности при рассмотрении земельных споров 109

ОПЕРАТИВНО-СЛУЖЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Ляшук Р.Н., Басараб О.Т. Определение законодательства, которое регулирует оперативно-служебную деятельность Государственной пограничной службы Украины. 117

ПЕРСОНАЛИИ 127

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 2(80)/2018

CONTENTS

CIVIL LAW

Myronenko V. Definition of a Subject of a Right to Claim
Compensation for Damages Caused by the Death of a Victim 7

HOUSING LAW

Verenkiotova O. Specific Issues Regarding the Protection
of Orphans' and Deprived of Parental Care Children's Housing Rights
by the Child Trusteeship and Guardianship Bodies. 16

CRIMINAL LAW

Akimov M. Criminal-legal Assessment of Positive Post
Criminal Behavior Concerning Crimes against Electoral Rights. 25

Vitko A. An Object and a Perpetrator of a Crime Provided
by Article 158-2 of the Criminal Code of Ukraine «Illegal
destruction of Election Documentation or Referendum Documents» 35

Vorobey P. Protection of The Constitutional Rights and Freedoms
of the Human Being and the Citizen against Crimes Stipulated
in Articles of Chapter V of the Criminal Code of Ukraine
under Current Criminal Legislation (Generic and Direct Object
of a Crime and Types of Protected Legal Relations) 46

Matviychuk V. Generic Object of a Crime of Misappropriation
of Lands of Water Resources on an Especially Large Scale
(Article 239-2 of the Criminal Code of Ukraine) 58

Semeniuk N. The Backgrounds and Genesis
of Time as an Element of an Actus Reus of a Crime. 70

CRIMINOLOGY

Busol O. The System of Transnational Criminal Organizations. 86

Kozluk L. Public ecological control on combating corruption
in the field of environmental protection 100

ADMINISTRATIVE JUSTICE

Matchuk S. Some Aspects of Separation
of the Subject Matter Jurisdiction in Land Disputes. 109

OPERATIONAL AND SERVICE ACTIVITY

Liashuk R., Basarab O. Definition of the Concept of the Legislation that Regulates Operational and Service Activity of the State Border Guard Service of Ukraine. 117

PERSONALITIES. 127

УДК 347.1

V. Myronenko

DEFINITION OF A SUBJECT OF A RIGHT TO CLAIM COMPENSATION FOR DAMAGES CAUSED BY THE DEATH OF A VICTIM

В.П. Мироненко

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ*

ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА ВИМОГИ В ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ ПО ВІДШКОДУВАННЮ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ СМЕРТЮ ПОТЕРПІЛОГО

Постановка проблеми. Життя — найбільш важливе благо, втрата якого є непоправною, через що потребує підвищеної охорони та захисту. Аналіз правозастосовної практики дозволяє стверджувати, що завдання шкоди життю в результаті різного роду правопорушень явище доволі часте. Тільки на дорогах України, в результаті дорожньо-транспортних пригод, щорічно гине 5 тисяч людей і 40 тисяч отримують серйозні тілесні ушкодження. Серед загиблих і травмованих — громадяни до 50 років, 80 % з яких — чоловіки (з точки зору цивільного права — потенційні годувальники). Внаслідок надзвичайних ситуацій різного характеру у 2017 році в Україні загинула 141 особа. За останні 25 незалежних років Україна втратила близько 4 тисяч гірників [1].

Не дивлячись на значимість такого немайнового блага, як життя людини, існує маса невирішених проблем у сфері відшкодування шкоди, завданої смертю фізичної особи. Зокрема, це питання визначення кола осіб, що мають право на її відшкодування, порядку відшкодування шкоди та ряд інших. Аналіз юридичної літератури та судової практики дозволяє констатувати, що окремі категорії громадян не захищені в цьому сенсі належним чином. До такої категорії, в першу чергу, слід віднести дітей, непрацездатних та непрацюючих громадян. Необхідність дослідження проблематики відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, обумовлена концептуальними змінами чинного

цивільного та цивільно-процесуального законодавства, що регламентує окреслений вид правовідносин.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Особливе значення для дослідження цивільно-правового регулювання відносин з відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого мають праці українських цивілістів Д.В. Бобрової, В.І. Борисової, І.В. Венедиктової, С.Д. Гринько, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, І.В. Жилінкової, В.І. Кисіля, В.М. Коссака, О.В. Кохановської, Н.С. Кузнецової, І.М. Кучеренко, В.В. Луця, Р.А. Майданика, В.Ф. Маслова, Г.К. Матвєєва, О.О. Мережка, О.О. Отраднєвої, О.А. Підпригори, О.О. Підпригори, С.О. Погрібною, З.В. Ромовської, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Є.О. Харитонова, Я.М. Шевченко, Р.Б. Шишки та інших. Питання відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого є актуальними і для зарубіжної доктрини [11; 12; 13; 14; 15; 16].

Мета статті полягає у дослідженні легальних та доктринальних засад визначення кола суб'єктів відповідальності у зобов'язаннях по відшкодуванню шкоди, завданої смертю потерпілого з метою удосконалення законодавства та правозастосовної практики у зазначеній сфері.

Основні результати дослідження. Чинне цивільне законодавство не в змозі передбачити, яким чином можливо запобігти завданню шкоди життю і здоров'ю громадянина, проте йому під силу встановити способи захисту порушених цивільних прав. Завдання щодо охорони життя і здоров'я громадян деліктні зобов'язання виконують головним чином опосередковано шляхом відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я чи смертю фізичної особи.

Різноманітність життєвих ситуацій, за яким можливе завдання майнової чи немайнової шкоди іншому суб'єкту, визначає різноманітність правових способів, що використовуються для їх ліквідації. Залежно від причин, що викликали шкоду, вона може відшкодовуватись за рахунок суспільства в цілому (шляхом виплат за державним страхуванням і соціальним забезпеченням), або ж за рахунок безпосереднього заподіювача шкоди (делінквєнта), чи відповідальних за нього осіб, чи за рахунок інших осіб, які не будучи заподіювачами шкоди, проте в силу існуючих з потерпілим договірних правовідносин чи інших підстав, зобов'язані її відшкодувати. В цьому сенсі, одним із важливих правових засобів, які забезпечують відновлення порушеного права, є зобов'язання, що виникають внаслідок завдання шкоди.

Одним із елементів зобов'язального правовідношення з відшкодування шкоди є його суб'єктний склад.

В силу специфіки виникнення в зобов'язаннях внаслідок завдання шкоди, сторони (кредитор і боржник) йменуються частіше як «потерпілий» та «заподіювач шкоди» (делінквєнт), що не завжди виправдано. У випадку завдання шкоди життю громадянина, в якості потерпілого може розглядатися як сам померлий, так і особи, управлені на відшкодування у зв'язку із його смертю. Поняття потерпілий у цьому випадку застосовується в цивільно-правовому сенсі, тобто як особа, чії цивільні права порушені в результаті дій інших осіб. Право вимоги в зобов'язаннях по відшкодуванню шкоди, завданої

смертю фізичної особи, має суто майновий зміст. Тому ми підтримаємо позицію М.С. Мережкіної, яка вказує, що повне ототожнення поняття «потерпілий» з кредитором в зобов'язаннях з відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, не припустимо [2, с. 13].

Такий висновок є цілком закономірним, оскільки результатом шкоди, завданої смертю фізичної особи, є її смерть, така особа не може бути управненим суб'єктом (кредитором) в зобов'язальному правовідношенні, адже зі смертю громадянина припиняється його цивільна правосуб'єктність. Відповідно, заподіювач шкоди (особа, на яку законом покладено обов'язок відшкодування) стає боржником тих осіб, яким шкода нанесена опосередковано. Тобто, причинний зв'язок встановлюється через факт смерті громадянина (причина), результатом якої є майнові втрати та немайнова шкода інших осіб (наслідок). Як бачимо, суб'єкти стають управленою стороною в зобов'язанні в силу завдання шкоди саме їхнім майновим чи немайновим благам, хоча шкода завдається опосередковано — шляхом позбавлення життя іншого суб'єкта.

Розглядаючи питання щодо визначення кола учасників зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, можна стверджувати, що як особою, зобов'язаною відшкодувати завдану шкоду, так і особою, яка має право вимагати відшкодування в зазначеному виді делікту, можуть виступати різні суб'єкти цивільних правовідносин. В юридичній літературі відшкодування збитків є одним із найбільш поширених наслідків порушення цивільних прав. ЦК України виділяє цю санкцію із решти інших, надаючи їй риси універсальності і майже повної розповсюженості. У потерпілої сторони є право завжди вимагати повного відшкодування завданої шкоди, якщо інше не передбачено законом чи договором [3].

Залежно від виду шкоди, завданої смертю потерпілого, управнених вимагати відшкодування суб'єктів, можна поділити на дві групи: особи, які понесли майнові втрати та особи, які понесли немайнові втрати.

Майнові втрати у зв'язку із смертю людини несуть різні суб'єкти. Серед осіб, яким завдано майнових втрат, самостійними правами наділені: утриманці (особи, що втратили годувальника); кредитори за договорами; вигодо набувачі за договором страхування; особи, яким завдано реальних збитків.

В силу ст. 1200 ЦК України, у разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті. Крім того, законодавець визначає виключний перелік непрацездатних осіб, які мають право на відшкодування. До таких осіб віднесено: дітей; чоловіка (дружину), батьків (усиновлювачів), які досягли пенсійного віку; інваліда, якого потерпілий зобов'язаний був утримувати; одного з батьків (усиновлювачів) або другого із подружжя чи іншого члена сім'ї незалежно від віку і працездатності, якщо вони не працюють і здійснюють догляд за дітьми, братами, сестрами, внуками померлого; інших непрацездатних осіб, які були на утриманні потерпілого [3].

Як бачимо, в зазначеному переліку окремою категорією осіб, що мають право вимагати шкоди, завданої смертю потерпілого, виділено — «інший член

сім'ї». З усією очевидністю можна вести мову про те, що поняття члена сім'ї є найбільш спірним у юридичній науці, оскільки, як у колишньому, так і в чинному законодавстві, відсутнє єдине поняття і перелік складу сім'ї, членів сім'ї, родичів чи свояків. Уявляється, що його дійсно важко виробити через те, що кожна галузь права і навіть окремі інститути однієї галузі права переслідують різну мету і неоднаково визначають поняття члена сім'ї.

Так, членами сім'ї відповідно до ст. 3 СК України є особи, що спільно проживають, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права та обов'язки. Як правило, це подружжя, діти, батьки, внуки, рідні брати та сестри, а також інші родичі, утриманці, тощо [4]. В Законі України «Про попередження насильства в сім'ї», членами сім'ї визнаються особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання [5]. Таке ж визначення членів сім'ї закріплене в «Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» [6].

Розглядаючи дане питання, необхідно визнати слушними міркування С.І. Шимон, яка вказує на деякі особливості вказаного переліку осіб, що є членами сім'ї. Зокрема, на її думку, такі особливості полягають у наступному: по-перше, не встановлено жодних обмежень щодо ступеня споріднення: родичі прямої чи бокової лінії будь-якого ступеня споріднення є членами сім'ї за умови спільного проживання. По-друге, ценз спільного проживання не стосується дітей та підопічних осіб — вони є членами сім'ї своїх батьків (опікунів, піклувальників). По-третє, мова може йти як про спільних дітей подружжя (чоловіка і жінки, що проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу), так і про дітей одного з них, а також про усиновлених дочку, сина. По-четверте, закон не згадує прийомних батьків та прийомних дітей, батьків-вихователів та вихованців дитячих будинків сімейного типу, патронатних вихователів, однак за змістом сімейних правовідносин, які виникають між такими особами, їх також слід відносити до членів сім'ї. По-п'яте, в наведеному переліку не згадуються особи, які перебувають у відносинах свояцтва (мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, невістка, зять), утриманці, а такі особи за умови спільного проживання також повинні належати до членів сім'ї. Такий, висновок, продовжує далі автор, відображено в Рішенні Конституційного Суду України від 3 червня 1999 р. у справі про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї» [7, с. 15–16]. Погоджуючись з такою точкою зору, слід констатувати, що існує нагальна потреба узгодження галузевого (спеціального) законодавства, зокрема і з положеннями сімейного законодавства. До того ж, необхідно брати до уваги і легальне закріплення поняття «близькі особи», до яких Законом України (ст. 1) «Про запобігання корупції» віднесено чоловіка, дружину, батька, матір, вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного брата, рідну сестру, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, усиновлювача чи усиновленого, опікуна, піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або

підкуванню, а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, в тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [8].

Отже, все вище наведене дозволяє стверджувати, що в зобов'язаннях з відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, завжди присутня так звана юридична фікція, яка визначається як прийом мислення, що допускається чи прямо приписується правовою нормою, і який полягає у визнанні відомого неіснуючого факту існуючим чи, навпаки, існуючої обставини неіснуючою [9, с. 578]. Вона виявляється у визнанні існуючого і такого, що триває обов'язку померлого по утриманню непрацездатних осіб, яких він повинен був утримувати в силу закону. В силу того, що цей обов'язок носить особистий характер, він припиняється смертю громадянина. Однак, обов'язок відшкодувати втрату такого утримання переходить до особи, відповідальної за завдання шкоди.

Самостійною категорією осіб, яким нанесено шкоду в результаті завдання смерті, виступають кредитори померлого із договорів. Майнова шкода може виникати із невиконаних договорів, право вимоги за якими не можуть бути включені в спадкову масу. Це ті зобов'язання, в яких виконання не може бути здійснене без особистої участі боржника або ж зобов'язання іншим чином нерозривно пов'язане з особою боржника (авторський договір). Такі зобов'язання припиняються смертю боржника в силу ст.608 ЦК України [3]

Якщо ж суб'єкт був застрахований за договором особистого страхування, то у відповідності із правилами гл. 67 ЦК України виникає зобов'язання, кредитором за яким при страхуванні життя є або страхувальник (якщо він застрахував життя іншої особи), або вигодо набувач. У випадку смерті особи, застрахованої за договором, в якому не названо вигодо набувача, вигодо набувачами визнаються спадкоємці застрахованої особи [3].

В момент виплати страхового відшкодування в зобов'язанні по відшкодуванню шкоди, завданої смертю потерпілого, відбувається заміна кредитора в порядку суброгації. Суброгація — це заміна кредитора (перехід прав кредитора до іншої особи) в уже існуючому зобов'язанні, що виникло із завдання шкоди застрахованій особі. До страховика, який виплатив страхове відшкодування, переходить в межах виплаченої суми право вимоги, яке страхувальник (вигодонабувач) має до особи, відповідальної за збитки, відшкодовані в результаті страхування. При цьому страховик також вправі вимагати від вказаної особи відшкодування витрат, понесених при розгляді страхового випадку.

Таким чином, суб'єктом, якому нанесені реальні збитки і який має право на відшкодування шкоди, завданої смертю фізичної особи, може бути страховик за договором особистого страхування на випадок смерті, за договором обов'язкового страхування чи договору страхування відповідальності.

В результаті смерті потерпілого, майнова чи немайна шкода може бути нанесена і іншим суб'єктам, які були пов'язані з померлим не тільки родинними чи договірними відносинами, але і особистими зв'язками або ж взяли на себе певні витрати, викликані хворобою чи смертю особи.

Особа, яка завдала шкоди смертю потерпілого, зобов'язана відшкодувати необхідні витрати на поховання та на спорудження надгробного пам'ятника

особі, яка зробила ці витрати (ст. 1201 ЦК України) [3]. Кредиторами за цим зобов'язанням можуть виступати будь-які особи, як фізичні, так і юридичні, які зробили ці витрати, і надавали відповідні докази. Тобто, фактично вони стягуються на користь тих осіб, які їх реально понесли. Ними можуть бути як члени сім'ї, так і інші фізичні чи юридичні особи, які добровільно взяли на себе клопіт та витрати на поховання чи на спорудження надгробного пам'ятника. Таким чином, відшкодування особі витрат, понесених нею на поховання, не ставиться в залежність від того, чи має вона право на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника. Не важливими є і мотиви, покладені в основу рішення фізичної чи юридичної особи взяти на себе витрати на поховання.

Уявляється, що до осіб, яким шкода завдана внаслідок смерті потерпілого, в окремих випадках можуть бути віднесені і роботодавці, які здійснили витрати на навчання свого працівника. Так, наприклад, західні роботодавці вкладають у навчання менеджера середнього класу близько 8–10 тис. доларів [10, с. 56]. Померлий міг навчатися за цільовим направленням за рахунок роботодавця, уклавши контракт на роботу протягом певного часу. Крім того, роботодавці після смерті працівника повинні будуть понести певні витрати на пошук нового співробітника, звернутися в кадрове агентство, дати рекламну інформацію, що так само передбачає несення додаткових витрат.

Крім того, певні витрати можуть понести особи, які на час хвороби потерпілого чи після його смерті тимчасово утримували його дітей (братів, сестер чи інших осіб) до моменту призначення їм опікуна чи поміщення в дитячий виховний або медичний заклад. При цьому кредиторами можуть виступати як фізичні особи (родичі, друзі, сусіди), так і юридичні особи.

Не виключається, що смертю потерпілого, шкода може бути завдана і державі, яка наприклад, надала останньому можливість отримати вищу освіту за рахунок бюджетних коштів, і розраховувала на працю цього спеціаліста зі спливом певного часу.

Висновки. Таким чином, визначити коло кредиторів у зобов'язаннях із відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, можливо тільки після виникнення даного зобов'язання та шляхом встановлення всіх осіб, які понесли втрати, і відповідно, набули права вимоги щодо їх відшкодування. Отже, кредитором у зобов'язанні з відшкодування майнової шкоди, завданої смертю потерпілого може виступати будь-який суб'єкт цивільного права — фізичні, юридичні особи, держава Україна, інші учасники цивільних відносин, визначені ст. 2 ЦК України. Право вимагати відшкодування завданої шкоди, завданої смертю потерпілого жодним чином не прив'язується лише до перебування з ним в будь-яких родинних відносинах чи відносинах утримання. Визнання особи суб'єктом права вимоги в кожному конкретному випадку повинно бути надано суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наймасштабніші аварії на шахтах за роки незалежної України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://tsn.ua.ukrainianaum>

2. *Мережкіна М.С.* Возмещение вреда, причиненного лишением жизни / Марина Сергеевна Мережкіна // Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. — спец. : 12.00.03 — гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. — Волгоград. — 2006. — 188 с.

3. Цивільний кодекс України : чинне законодавство із змінами та допов. на 04 вересня 2017 року : (Відповідає офіц. текстові) — К. : Алерта, 2017. — 320 с.

4. Сімейний кодекс України ; чинне законодавство із змінами та допов. на 04 вересня 2017 року : (Відповідає офіц. текстові) — К. : Алерта, 2017. — 78 с.

5. Про попередження насильства в сім'ї. Закон України від 15 листопада 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 10. — ст. 70.

6. Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї. Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ № 3131/386 від 7 вересня 2009 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09/page>

7. *Шимон С.І.* Відшкодування моральної шкоди / С.І. Шимон // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / за заг. ред. М. К. Галянтича. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — С. 11 — 25.

8. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 49. — Ст. 2056.

9. *Мейер Д.И.* О юридических вымыслах и предположениях, о скрытых и притворных сделках. Казань, 1859; Юридический словарь. В 2-х томах. Т. 2. М. : Госюриздат, 1956. — 1086 с.

10. *Корицкий А.В.* Введение в теорию человеческого капитала : Учебное пособие. — Новосибирск : СибУПК, 2000. — 112 с.

11. European tort law 2009 / Helmut Koziol, Barbara C. Steininger (eds). — Berlin ; New York : Walter de Gruyter, P. 570 с.

12. *Gumelchain F.* Victimes: vos droits. Eduction du puits fleuri. France. 2003.

13. *Daniel Seligman.* How much money is your life worth?// Fortune magazine. 1986. 3 march.

14. *Woods, Edward A., and Metzger, Clarens B.* Americas Human Wealth: Money Value of Human Life. New York : F.S. Crofts @ Co.,1927.

15. *Koch Bernhard A.* Mainstreams in the Development Tort law : A Front-Line Snapshot [Електронний ресурс] / Bernhard A. Koch // The Geneva Papers on Risk and Insurance — Issues and Practice/ — 2006/ — № 31. — С. 270—276. — Режим доступу : http://www.Genevaassociation.org/media/244269/ga2006_gp31/282/29_koch.pdf

16. *Tinta M.F.* The landmark rulings of the Inter-American Court of Human Rights on the rights of the child : protecting the most vulnerable at the edge / M.F. Tinta. — Leiden : Boston, Mass. : Martinus Nijhoff Publishers, 2008. — P. 121, 122.

REFERENCES

1. Naimasshtabnishi avarii na shakhtakh za roky nezalezhnoi Ukrainy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <https://tsn.ua.ukraina.naym>

2. *Merezhkina M.S.* Возмещение вреда, причиненного лишением жизни / Марина Сергеевна Мережкіна // Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh

nauk. — spec. : 12.00.03 — grazhdanskoe pravo; predprinimatel'skoe pravo; semejnoe pravo; mezhdunarodnoe chastnoe pravo. — Volgograd. — 2006. — 188 s.

3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : chynne zakonodavstvo iz zminamy ta dopov. na 04 veresnia 2017 roku : (Vidpovidaie ofits. tekstovi) — K. : Alerta, 2017. — 320 s.

4. Simeinyi kodeks Ukrainy ;; chynne zakonodavstvo iz zminamy ta dopov. na 04 veresnia 2017 roku : (Vidpovidaie ofits. tekstovi) — K. : Alerta, 2017. — 78 s.

5. Pro poperedzhennia nasylstva v simi. Zakon Ukrainy vid 15 lystopada 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2002. — № 10. — st. 70.

6. Instruksii shchodo poriadku vzaiemodii upravlin (viddiliv) u spravakh simi, molodi ta sportu, sluzhb u spravakh ditei, tsentriv sotsialnykh sluzhb dlia simi, ditei ta molodi ta vidpovidnykh pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh sprav z pytan zdiisnennia zakhodiv z poperedzhennia nasylstva v simi. Nakaz Ministerstva u spravakh simi, molodi ta sportu ta Ministerstva vnutrishnikh sprav № 3131/386 vid 7 veresnia 2009 r. [Elektro nnyi resurs] — Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09/page>

7. *Shymon S.I.* Vidshkoduvannia moralnoi shkody / S.I. Shymon // Vidshkoduvannia moralnoi shkody: komentar, zakonodavstvo, sudova praktyka / za zah. red. M.K. Haliantycha. — K. : Yurinkom Inter, 2013. — S. 11 — 25.

8. Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2014. — № 49. — St. 2056.

9. *Mejer D.I.* O juridicheskikh vymyslah i predpolozhenijah, o skrytyh i pritivnykh sdelkah. Kazan', 1859; Juridicheskij slovar'. V 2-h tomah. T. 2. M. : Gosjurizdat, 1956. — 1086 s.

10. *Korickij A.V.* Vvedenie v teoriyu chelovecheskogo kapitala : Uchebnoe posobie. — Novosibirsk : SibUPK, 2000. — 112 s.

11. European tort law 2009 / Helmut Koziol, Barbara C. Steininger (eds). — Berlin ; New York : Walter de Gruyter, P. 570 c.

12. *Gumelchain F.* Victimes: vos droits. Education du puits fleuri. France. 2003.

13. *Daniel Seligman.* How much money is your life worth? // Fortune magazine. 1986. 3 march.

14. *Woods, Edward A., and Metzger, Clarens B.* Americas Human Wealth: Money Value of Human Life. New York : F.S. Crofts @ Co., 1927.

15. *Koch Bernhard A.* Mainstreams in the Development Tort law : A Front-Line Snapshot [Elektronnyi resurs] / Bernhard A. Koch // The Geneva Papers on Risk and Insurance — Issues and Practice/ — 2006/ — № 31. — C. 270—276. — Rezhym dostupu : http://www.Genevaassociation.org/media/244269/ga2006_gp31/282/29_koch.pdf

16. *Tinta M.F.* The landmark rulings of the Inter-American Court of Human Rights on the rights of the child : protecting the most vulnerable at the edge / M.F. Tinta. — Leiden : Boston, Mass. : Martinus Nijhoff Publishers, 2008. — P. 121, 122.

Мироненко В.П. Визначення суб'єктів права вимоги в зобов'язаннях по відшкодуванню шкоди, завданої смертю потерпілого

У статті проаналізовано легальні та доктринальні засади визначення кола суб'єктів права вимоги у зобов'язаннях по відшкодуванню шкоди, завданої смертю потерпілого. Визначено категорії осіб, які набувають право на відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого. Запропоновано шляхи удосконалення правового регулювання зазначених відносин.

Ключові слова: право вимоги, майнова шкода, немайнова шкода, відшкодування шкоди, кредитор, боржник, потерпілий, заподіювач шкоди.

Миرونенко В.П. Определение субъектов права требования в обязательствах возмещения вреда, причиненного смертью потерпевшего

В статье проанализированы легальные и доктринальные начала определения круга субъектов права требования в обязательствах по возмещению вреда, причиненного смертью потерпевшего. Определены категории лиц, имеющих право на возмещение вреда, причиненного смертью потерпевшего. Предложены пути усовершенствования правового регулирования указанных отношений.

Ключевые слова: право требования, имущественный вред, неимущественный вред, возмещение вреда, кредитор, должник, потерпевший, причинитель вреда.

Myronenko V. Definition of a Subject of a Right to Claim Compensation for Damages Caused by the Death of a Victim

The article contains the analysis of the legal and doctrinal principles for determining subjects of a right to claim compensation for damages caused by the death of a victim. The categories of persons entitled to claim compensation for damages caused by the death of a victim are also determined. The article includes suggestions on the ways of improving the legal regulation of the above-mentioned relations.

Keywords: Claim (Right To Claim); Property Damage; Non-Pecuniary (Moral) Damage; Damages; Creditor; Debtor; Victim (Injured); Tortfeasor

Стаття надійшла до редакції: 11.12. 2017.

УДК 347.254:347.63

О. Verenkiotova

**SPECIFIC ISSUES REGARDING THE PROTECTION
OF ORPHANS' AND DEPRIVED OF PARENTAL CARE
CHILDREN'S HOUSING RIGHTS BY THE CHILD
TRUSTEESHIP AND GUARDIANSHIP BODIES**

О.В. Веренкіотова

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ*

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ОРГАНАМИ ОПКИ
ТА ПІКЛУВАННЯ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ-СИРІТ
ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО
ПІКЛУВАННЯ**

Постановка проблеми. Право на житло є одним із найбільш важливих прав людини, оскільки потреба у житлі є однією з нагальних її природних потреб, без задоволення якої неможливе нормальне існування і функціонування людського суспільства. Згідно Конституції України, правом на житло наділені всі громадянин України, в тому числі і така категорія населення, як діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування [1]. Разом з тим, відзначено в юридичній літературі, правові питання захисту права на житло дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, регулюються низкою нормативно-правових актів, які нині лише декларують права таких дітей, але не забезпечують їх виконання, гарантують захист прав, але не визначають механізму їх практичної реалізації [2, с. 1]. Незважаючи на важливість окреслених питань, проблема захисту права на житло дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залишається малодослідженою в межах українського правового поля. Проблемними питаннями щодо захисту житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є відсутність чіткого механізму державного забезпечення житлом дітей вказаної категорії та збереження їх житла і прав на нього; неефективність гарантій захисту житло-

вих прав до набуття такими дітьми офіційного статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування; неналежне виконання спеціально уповноваженими державними органами своїх функцій із захисту прав дітей даної категорії; порушення житлових прав дітей з боку законних представників.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і зокрема, житлових прав досліджувались багатьма науковцями, в числі яких необхідно назвати: Д.В. Боброву, А.С. Довгерта, М.К. Галянтича, В.С. Гопанчука, В.П. Грибанова, Ю.М. Грошевого, О.В. Дзеру, Н.М. Єршову І.В. Жилінкову, О.С. Йоффе, Є.О. Крашеніннікова, О.О. Кармазу, О.В. Коваль, Л.Г. Лічмана, І.Є. Марочкина, Є.О. Мічуріна, Ю.Д. Притику, З.В. Ромовську, Є.О. Харитонову, Ю.С. Червоного, Д.М. Чечота, А.А. Фігеля, Я.М. Шевченко та ін.

Мета статті полягає в дослідженні окремих аспектів питання захисту житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та в розробленні пропозицій щодо вдосконалення правового захисту названої категорії дітей у житловій сфері.

Основні результати дослідження. Чинним законодавством України передбачено, що захист майнових, в тому числі і житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, може бути забезпечений при зверненні не лише до судових органів, але й до інших органів. Одним із таких органів, є органи опіки та піклування. Науковці підкреслюють, і ми згодні з таким висновком, що органам опіки та піклування традиційно відводиться провідна роль в захисті прав та законних інтересів дітей, в тому числі залишених без батьківського піклування, які потребують підтримки з боку держави [3, с. 17]. О.О. Федорова визначає органи опіки та піклування як основний соціальний інститут, відповідальний за долю дітей, залишених без піклування батьків [4, с. 9].

Відповідно до п. 3 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, органи опіки та піклування провадять діяльність з надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту особистих, майнових та житлових прав дітей [5]. Окрім провадження зазначеної діяльності, до компетенції органів опіки та піклування ст. 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» віднесено вирішення таких питань: притягнення до відповідальності осіб, які порушують права дитини; надання письмової згоди або заперечення на відчуження нерухомого майна (у тому числі житла) та іншого майна, власником якого є дитина; подання заяв, клопотань, позовів про захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [6]. Відповідно до п. 1.7. Правил опіки та піклування серед завдань покладених на органи опіки та піклування зазначені наступні: вирішення питання щодо забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених

батьківського піклування, які закінчили навчально-виховні заклади і не мають житла; вжиття заходів щодо захисту особистих та майнових прав неповнолітніх дітей і осіб, які перебувають під опікою (піклуванням); участь у розгляді судами спорів, пов'язаних із захистом прав неповнолітніх дітей та осіб, які перебувають під опікою (піклуванням); установлення опіки над майном у передбачених законом випадках; оформлення належних документів щодо особи підопічного та щодо майна, над яким установлюється опіка; охорона та збереження житла і майна підопічних і визнаних безвісно відсутніми; тощо. Крім цього, органи опіки та піклування вирішують питання щодо збереження за неповнолітніми житла, а також щодо забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які закінчили навчально-виховні заклади і не мають житла (п. 6.1. Правил опіки та піклування) [7].

Таким чином, органи опіки та піклування у сфері захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у межах своєї компетенції виконують дозвільну, організаційну, охоронну, контролюючу та інформативну функції, які між собою тісно взаємопов'язані.

Дозвільна функція органів опіки та піклування проявляється у наданні цими органами відповідних дозволів на вчинення правочинів щодо нерухомого майна. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства» батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування, наданого відповідно до закону, укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати поділ, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання [8]. Дозвіл на вчинення правочинів щодо нерухомого майна, право власності на яке або право користування яким має дитина, надається лише у разі гарантування збереження її права на житло. Відповідно до підпункту 3.27 Порядку вчинення нотаріальних дій батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування [9]. Відповідно до п. 6.4 Правил опіки та піклування приватизоване житлове приміщення за наявності згоди органів опіки та піклування за його місцезнаходженням може бути передане усиновлювачем, опікуном (піклувальником), родичами, батьками-вихователями чи прийомними батьками, які виховують і утримують дитину, в оренду на підставі відповідних договорів [7]. При цьому, як зазначають науковці, однією з важливих умов отримання дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна є недопущення зменшення житлової площі дитини чи погіршення умов її проживання [10, с. 15]. Разом з тим, слід звернути увагу на те, що не існує жодних критеріїв оцінки рішень органів опіки та піклування. Завдяки чому трапляються випадки необґрунтованої заборони на відчуження жилих приміщень, або створення таких умов, які законним представникам при укладенні правочинів з нерухомістю важко виконувати. У разі відмови у наданні дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини проводиться одночасне звернення до нотаріуса щодо накладення заборони відчуження такого майна лише у випадках, передбачених ч. 5 ст. 177 СК України [11].

До організаційних функцій органів опіки та піклування можемо віднести: провадження діяльності з надання статусу дитині-сироті та дитині, позбавленій батьківського піклування, влаштування й встановлення опіки та піклування над ними, звернення до відповідного органу приватизації з клопотанням (заявою) про передачу квартири (будинку) у власність неповнолітнього; призначення опікуна над житлом і майном неповнолітнього в разі відсутності останнього.

Щодо охоронної функції, то в даному випадку йдеться про здійснення органами опіки та піклування повноважень спрямованих на захист охоронюваних і визнаних державою прав та інтересів. Слід наголосити, що відповідно до ст. 152 СК України дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування [11]. Відповідно до ч. 1 п. 4.13. Правил опіки та піклування дії опікунів (піклувальників) можуть бути оскаржені будь-якою особою, у тому числі і підопічною, в органи опіки та піклування за місцем проживання підопічного [7]. Тоді як, відповідно до ч. 1 ст. 79 ЦК України, дії опікуна можуть бути оскаржені заінтересованою особою, в тому числі родичами підопічного, до органу опіки та піклування або до суду. Тобто, Цивільним кодексом звужене коло суб'єктів, дії яких підлягають оскарженню, при цьому збільшено способи таких оскаржень. Крім того, ч. 2 ст. 79 ЦК України зазначено, що рішення органу опіки та піклування може бути оскаржено до відповідного органу, якому підпорядкований орган опіки та піклування, або до суду [12]. Зазначені норми дають підстави стверджувати, що органи опіки та піклування виступають в якості правоохоронного органу, який провадить діяльність прирівняну до правосудної, яку можуть здійснювати лише суди.

Крім того, органи опіки та піклування ініціюють звернення до судових інстанцій в інтересах дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (ст. 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування») та беруть участь у розгляді судами спорів, пов'язаних із захистом прав неповнолітніх дітей та осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням (п. 1.7. Правил опіки та піклування. При цьому, органи опіки та піклування, як зазначає А.М. Протас, можуть бути залучені судом до участі в процесі або вступити в процес за своєю ініціативою для надання висновку в справі з метою здійснення покладених на них обов'язків і для захисту прав громадян та інтересів держави, а обов'язковою є їхня участь — коли суд визнає це за необхідне [13, с. 61].

Також до охоронної функції органів опіки та піклування можна віднести обов'язок щодо збереження майна та житла дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Відповідно до п. 57 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини орган опіки та піклування за місцем знаходження майна забезпечує збереження майна дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і вживає заходів до встановлення опіки над майном. Рішення про встановлення опіки над майном приймається за місцем знаходження майна за поданням служби у справах дітей. При цьому, Н.М. Комарова та І.В. Пеша висловлюють занепокоєння стосовно відсутності механізмів здійснення нагляду за житлом неповнолітніх

у випадку, коли опікуна над житлом не призначено [14, с. 27]. О.О. Федорова проблемним питанням визначає бездіяльність органів опіки та піклування щодо вжиття заходів по використанню жилих приміщень, що належать дітям, залишеним без піклування батьків, та встановлення відповідальності уповноважених осіб за невиконання цього обов'язку [4, с. 7].

Слід зазначити, що окрім вчинення органами опіки та піклування дій дозвільного характеру, вони також зобов'язані здійснювати контроль за додержанням батьками або особами, які їх замінюють, майнових та житлових прав дітей при відчуженні жилих приміщень та купівлі нового житла (ст. 18 Закону України «Про охорону дитинства»). Відповідно до ст. 246 СК України на орган опіки та піклування покладено здійснення контролю за дотриманням прав дитини, над якою встановлено опіку або піклування. Також передбачене здійснення контролю за використанням усиновлювачем, опікуном (піклувальником), родичами, батьками-вихователями чи прийомними батьками коштів одержаних від передання в оренду приватизованого неповнолітнім житлового приміщення (п. 6.4 Правил опіки та піклування).

Слід звернути увагу, що міжнародне законодавство у сфері захисту дітей, зазначеної категорії, пропонує ще й проведення для них роз'яснювальної роботи, тобто здійснення інформативної функції, зокрема відповідно до ст. 10 Модельного закону про додаткові гарантії соціального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки, органи державної влади сприяють дітям-сиротам та дітям, які залишилися без піклування батьків, у реалізації їхніх прав і законних інтересів шляхом надання їм безоплатної кваліфікованої юридичної допомоги. Однак, сподіватися на ефективну роботу в даному напрямку вказаних органів та отримання якісної кваліфікованої допомоги — не виявляється можливим, через низький рівень забезпечення кваліфікованими кадрами (у більшості працівників досвід роботи менше трьох років та відсутня освіта відповідного профілю) [15, с. 176]. А.К. Мамаєва також виступає з критикою діяльності органів опіки та піклування, зазначаючи на тому, що вони не слугують ефективним способом захисту майнових та житлових прав неповнолітніх [3, с. 18]. Натомість, О. Ф. Лапчевська відстоює позицію, що органи опіки та піклування виступають гарантом прав неповнолітніх, адже саме вони вправі відмовити у вчиненні правочину, що суперечить інтересам дитини [16, с. 47].

Висновки. Таким чином, захист права на житло дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та забезпечення їх дотримання — вимагає залучення органів опіки та піклування, що являє собою адміністративний захист і в свою чергу виступає гарантією належного та ефективного досудового захисту. Захист житлових та майнових прав дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, забезпечується відповідними органами шляхом вчинення дій дозвільного, організаційного, охоронного, контролюючого, інформативного характеру. Адміністративний захист житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснюється відповідними органами опіки та піклування залежно від їх компетенції шляхом прийняття відповідних рішень, перегляду та скасування раніше прийнятих підпорядкованою інстанцією рішень, надання дозволів на вчинення дій,

або заборони на їх вчинення, ініціювання звернення до судових інстанцій, участі у судових засіданнях на вимогу суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 15 вересня 2017 р. : (Відповідає офіц. текстові) — К. : Алерта, 2017. — 96 с.
2. *Коваль О.В.* Захист права на житло дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / О.В. Коваль. — Автореф. дис. канд. юрид. наук за спец. : 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. — К. : Нац. акад. внутр. справ. — 2014. — 20 с.
3. *Мамаева А.К.* Реализация жилищных прав детей-сирот и детей, оставшихся без родительского попечения: проблемы теории и практики / А.К. Мамаева. — Автореф. дис. канд. юрид. наук. — Сев.-Осетин. гос. ун-т. им. К.Л. Хетагурова. — Владикавказ. — 2011. — 22 с.
4. *Федорова О.О.* Охрана жилищных прав детей, оставшихся без попечения родителей / О.О. Федорова. — Автореф. дис. канд. юрид. наук. — Санкт-Петербургский ун-т. — Сп.б. — 2003. — 23 с.
5. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 року № 866 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 76. — Ст. 2561.
6. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 6. — С. 147.
7. Правила опіки та піклування, затверджені Наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, від 26.05.99 N 34/166/131/88 // Офіційний вісник України офіційне видання від 16.07.1999. — № 26. — стор. 115, код акту 8397/1999.
8. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. З подальшими змінами. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — N 30. — Ст. 142.
9. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. — Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 17. — Ст. 632.
10. Цивільні права малолітніх і неповнолітніх та їх цивільно-правова відповідальність / Л.М. Горбунова, С.В. Богачов, І.Ф. Іванчук. К. : [ТОВ «Поліграф-Експрес»]. — 2006. — 42 с.
11. Сімейний кодекс України; чинне законодавство із змінами та допов. на 04 вересня 2017 року : (Відповідає офіц. текстові) — К. : Алерта, 2017. — 78 с.
12. Цивільний кодекс України : чинне законодавство із змінами та допов. на 04 вересня 2017 року: (Відповідає офіц. текстові) — К. : Алерта, 2017. — 320 с.
13. *Протас А.М.* Захист права громадян України на житло / А.М. Протас // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — Запоріжжя. — 2009. — № 4. — С. 60–67.
14. *Комарова Н.М. Пеша І.В.* Методичні рекомендації для соціальних працівників, державних службовців щодо розвитку сімейних форм виховання. — К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2006. — 92 с.
15. *Потопахіна О.М.* Соціальні послуги закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / О.М. Потопахіна // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия Юридические науки. — 2010. — Т. 23(62). — № 1. — С. 171–179.

16. *Лапчевська О.Ф.* Проблеми захисту майнових прав дитини / О.Ф. Лапчевська // Юридична наука. — 2013. — № 2. — С. 41–48.
17. Convention on Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (made in Rome on 04.11.1950) // Collection of the RF legislation. 08.01.2001. № 2.
18. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966) // International Protection of Human Rights and Freedoms. Collection of documents. M. : Legal Literature, 1990. — 470 p.
19. Declaration on the Rights of the Child (1959) // International protection of human rights and freedoms. M. : Legal Literature, 1990. — 388 p.
20. The UN Convention on the Rights of the Child (UNCRC), 20.11.1989 // Collection of international treaties of the USSR. 1993. Vol. XLVI.
21. Shaikhutdinova G. R. Protocols to the European Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Comments to individual articles. Kazan, 2001. — 72 p.
22. *Ismailov B.I.* Legal basis of the juvenile justice system: textbook. Tashkent, 2002. — 85 p.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy: chynne zakonodavstvo stanom na 15 veresnia 2017 r. : (Vidpovidaie ofits. tekstovi) — K. : Alerta, 2017. — 96 s.
2. *Koval O.V.* Zakhyst prava na zhytlo ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia / O.V. Koval. — Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk za spets. : 12.00.03 — tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo. — K. : Nats. akad. vnutr. sprav. — 2014. — 20 s.
3. *Mamaeva A.K.* Realizacija zhilishhnyh prav detej-sirot i detej, ostavshisja bez roditel'skogo popechenija: problemy teorii i praktiki /A.K. Mamaeva. — Avtoref. dis. kand. jurid. nauk. — Sev.-Osetin. gos. un-t. im. K.L. Hetagurova. — Vladikavkaz. — 2011. — 22 s.
4. *Fedorova O.O.* Ohrana zhilishhnyh prav detej, ostavshisja bez popechenija roditelej / O.O. Fedorova. — Avtoref. dis. kand. jurid. nauk. — Sankt-Peterburgskij un-t. — Sp.b. — 2003. — 23 s.
5. Poriadok provadzhennia orhanamy opiky ta pikluvannia diialnosti, poviazanoi iz zakhystom prav dytyny, zatverdzeni postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.09.2008 roku № 866 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2008. — № 76. — St. 2561.
6. Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia : Zakon Ukrainy vid 13.01.2005 r. № 2342-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2005. — № 6. — S. 147.
7. Pravyla opiky ta pikluvannia, zatverdzeni Nakazom Derzhavnogo komitetu Ukrainy u spravakh simi ta molodi, vid 26.05.99 N 34/166/131/88 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy ofitsiine vydannia vid 16.07.1999. — № 26. — stor. 115, kod aktu 8397/1999.
8. Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 r. № 2402-III. Z podalshymy zminamy. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — N 30. — St. 142.
9. Poriadok vchynennia notarialnykh dii notariusamy Ukrainy. — Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 22.02.2012 № 296/5 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2012. — № 17. — St. 632.
10. Tsyvilni prava malolitnykh i nepovnolitnykh ta yikh tsyvilno-pravova vidpovidalnist / L.M. Horbunova, S.V. Bohachov, I.F. Ivanchuk. K. : [TOV «Polihraf-Ekspres»]. — 2006. — 42 s.

11. Simeinyi kodeks Ukrainy; chynne zakonodavstvo iz zminy ta dopov. na 04 veresnia 2017 roku : (Vidpovidaie ofits. tekstovi) — K. : Alerta, 2017. — 78 s.

12. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : chynne zakonodavstvo iz zminy ta dopov. na 04 veresnia 2017 roku : (Vidpovidaie ofits. tekstovi) — K. : Alerta, 2017. — 320 s.

13. *Protas A.M. Zakhyst prava hromadian Ukrainy na zhytlo / A.M. Protas // Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. — Zaporizhzhia. — 2009. — № 4. — S. 60–67.*

14. *Komarova N.M. Piesha I.V. Metodychni rekomendatsii dlia sotsialnykh pratsivnykiv, derzhavnykh sluzhbovtiv shchodo rozvytku simeinykh form vykhovannia. — K. : Derzhavnyi instytut problem simi ta molodi, 2006. — 92 s.*

15. *Potopakhina O.M. Sotsialni posluhy zakladiv dlia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia / O.M. Potopakhina // Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Serija Juridicheskie nauki. — 2010. — T. 23 (62). — № 1. — S. 171–179.*

16. *Lapchevska O.F. Problemy zakhystu mainovykh prav dytyny / O.F. Lapchevska // Yurydychna nauka. — 2013. — № 2. — S. 41–48.*

17. Convention on Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (made in Rome on 04.11.1950) // Collection of the RF legislation. 08.01.2001. № 2.

18. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966) // International Protection of Human Rights and Freedoms. Collection of documents. M. : Legal Literature, 1990. — 470 p.

19. Declaration on the Rights of the Child (1959) // International protection of human rights and freedoms. M. : Legal Literature, 1990. — 388 p.

20. The UN Convention on the Rights of the Child (UNCRC), 20.11.1989 // Collection of international treaties of the USSR. 1993. Vol. XLVI.

21. Shaikhutdinova G.R. Protocols to the European Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Comments to individual articles. Kazan, 2001. — 72 p.

22. *Ismailov B.I. Legal basis of the juvenile justice system: textbook. Tashkent, 2002. — 85 p.*

Веренкіотова О.В. Окремі питання захисту органами опіки та піклування житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

В статті досліджено деякі питання щодо повноважень органів опіки та піклування у сфері захисту житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Розкрито зміст та значення таких функцій органів опіки та піклування, як дозвільна, організаційна, охоронна, контролююча та інформативна, які дозволяють належним чином здійснювати захист права на житло вказаної категорії дітей.

Ключові слова: орган опіки та піклування, право на житло, дитина-сирота, дитина, позбавлена батьківського піклування, захист права на житло.

Веренкиотова О.В. Отдельные вопросы защиты органами опеки и попечительства жилищных прав детей-сирот и детей, лишенных родительского попечения

В статье исследованы некоторые вопросы полномочий органов опеки и попечительства в сфере защиты жилищных прав детей-сирот и детей, лишенных родительского попечения. Раскрыто содержание и значение таких функций органов опеки и попечительства, как разрешительная, организационная, охрannая, контролирующую

щая и информационная, позволяющие надлежащим образом осуществлять защиту права на жилье указанной категории детей.

Ключевые слова: орган опеки и попечительства, право на жилье, ребенок-сирота, ребенок, лишенный родительского попечения, защита права на жилье.

Verenkiotova O. Specific Issues Regarding the Protection of Orphans' and Deprived of Parental Care Children's Housing Rights by the Child Trusteeship and Guardianship Bodies

Some issues regarding child trusteeship and guardianship authorities' activity aimed to protect orphans' and deprived of parental care children's housing rights are researched in the article. The content and meaning of such child trusteeship and guardianship bodies' functions – permissive, organizational, guarding, controlling and informative – allowing protection the housing rights of the specified children properly are disclosed in the article.

Keywords: Child Trusteeship and guardianship body, right To Housing, Orphan, Deprived of Parental Care Child, Protection of Housing Rights

Стаття надійшла до редакції: 12.12. 2017.

УДК 343.415

М. Акімов

**CRIMINAL-LEGAL ASSESSMENT OF POSITIVE POST
CRIMINAL BEHAVIOR CONCERNING CRIMES
AGAINST ELECTORAL RIGHTS**

М.О. Акімов

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ*

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ПОЗИТИВНОЇ
ПОСТКРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ЗЛОЧИНАХ
ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ**

Постановка проблеми. Держава в особі правозастосовних органів має широкий набір інструментів для виконання свого обов'язку із забезпечення реалізації громадянином конституційного права обирати та бути обраним. Якщо цій реалізації стають на заваді суспільно небезпечні посягання, застосуванню підлягає найбільш суворий різновид державного примусу – кримінальна відповідальність. У соціально-політичних умовах сьогодення проблеми кваліфікації злочинів проти виборчих прав набувають особливо значення. Про це, зокрема, свідчать і статистичні дані щодо злочинів, передбачених статтями 157–160 Кримінального кодексу (далі – КК) України, і неодноразові законодавчі зміни, внесені до цих статей, і доповнення розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» чинного кримінального закону статтями 158-1, 158-2 та 159-1. Але навіть при цьому багато актуальних питань залишаються досі недостатньо розробленими у науці кримінального права. До кола таких питань належить, зокрема, можливість та доцільність запровадження заохочуваних норм у згаданих статтях КК України у разі позитивної посткримінальної поведінки винної особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності досліджували Ю.В. Баулін, А.В. Боровик, А.А. Вознюк, А.І. Золотарьов, О.В. Несен, Т.І. Нікіфорова, С.С. Терещук, П.В. Хряпінський та ін. Але їх праці – що, поза сумнівом, зро-

били вагомий внесок у науку кримінального права — стосувалися лише чинних заохочувальних норм; можливість запровадження останніх до статей про злочини проти виборчих прав досі не розглядалась.

Мета статі полягає у визначенні характерних рис спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, аналізі можливої позитивної посткримінальної поведінки у ст.ст. 157—160 КК України та визначенні доцільності доповнення останніх заохочувальними нормами.

Основні результати дослідження. Правове забезпечення охорони політичних прав громадянина (у тому числі права обирати та бути обраним) є одним із завдань чинного кримінального закону (ст. 1 КК України). Гарантування виборчих та референдних прав є важливою передумовою становлення громадянського суспільства, розбудови демократичної, правової держави, в якій верховенство права виступає основою демократії. Сучасній злочинності у цій сфері притаманні нові форми, що суттєво ускладнює ефективну протидію їй, вимагає — серед іншого — удосконалення діючого законодавства, заповнення відповідних прогалин, введення нових норм і нових покарань, розробку певних рекомендацій для слідчо-судової практики з правильного застосування вказаного законодавства [8, с. 9].

В цілому погоджуючись із даним твердженням, вважаємо за доцільне зауважити: встановлення більш суворої відповідальності не забезпечує реалізації попереджувальної функції (хоча загальновідомо, що попередити злочин краще, ніж карати за його вчинення). Головним чинником для сучасної людини є реалізація власних мотивів, прагнення досягти своєї мети. За таких умов чинний КК України має у першу чергу впливати на ціннісні установки, що зумовлюють поведінку особи. А це, у свою чергу, потребує істотних змін нормативного «інструментарію» та способів його застосування.

Чільне місце у кримінальній політиці держави поряд із заходами кримінальної репресії та превенції належить заходам стимулювання добровільного припинення (або відмови від продовження) злочинної діяльності, сприяння виявленню злочинів, що готуються, розкриттю та розслідуванню тих посягань, що вже вчинені, мінімізації їх наслідків та відшкодуванню заподіяної шкоди. Заохочення суспільно корисної поведінки відіграє не менш важливу роль, ніж реакція на протиправне діяння у вигляді застосування державного примусу.

Як відомо, правове регулювання здійснюється не лише через розподіл прав та обов'язків, але й шляхом нормативного закріплення засобів впливу, що спонукають до бажаної поведінки. Роль стимулятора (до того ж не менш важливу, ніж погроза державного примусу) відіграє заохочення суспільно корисної (а іноді і суспільно нейтральної) поведінки. Заохочення — своєрідний «антипод» санкції: санкція примушує, у тому числі карає, а заохочення виражає схвалення бажаної поведінки [4, с. 92—93]; інакше кажучи, правові форми заохочення — позитивний варіант правового регулювання [2, с. 8]. Заохочувальні норми кримінального права відрізняються від інших норм цієї галузі тим, що схвалюють, стимулюють соціально корисну поведінку шляхом усунення або пом'якшення реального чи потенційного кримінально-правового обтяження [5, с. 15]

Одним з багатьох видів заохочення у кримінальному праві є стимулювання позитивної посткримінальної поведінки винної особи, тобто її незлочинної (нейтральної або правомірної) активності (чи бездіяльності), що відбувається після того, коли певне вчинене такою особою діяння буде містити ознаки складу закінченого злочину. Подібна поведінка певною мірою нейтралізує суспільно небезпечне діяння, є одним із засобів забезпечення відшкодування завданої шкоди, має результатом настання певних позитивних результатів у протидії злочинності, а також забезпечує вирішення окремих завдань кримінальної юстиції без офіційного засудження особи [6, с. 32–33].

Норми, що визначають такий різновид заохочення, утворюють окремий інститут спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності [3, с. 64–65]. Їх характерними особливостями є: розташування безпосередньо у статтях Особливої частини КК України; застосування лише у випадку вчинення особою закінченого злочину, передбаченого цією ж статтею Особливої частини КК України; обов'язковий (імперативний) характер застосування (тобто за наявності необхідних підстав таке застосування є обов'язком, а не правом суду); повне звільнення від кримінальної відповідальності; відсутність інших заходів впливу і обмежень у часі по застосуванню.

Порівняно з КК України 1960 р., чинне кримінальне законодавство містить набагато більшу кількість норм про спеціальне звільнення (при цьому деякі вчені наводять вагомні аргументи на користь подальшого розширення їх переліку [1, с. 193]). Водночас питання про те, які елементи складу злочину, особливості його конструкції чи ознаки суспільно небезпечного діяння в цілому мають першочергове значення при запровадженні заохочувальної норми, залишається недостатньо розробленим у кримінально-правовій науці. Серед іншого зазначене пояснюється тим, що вказані норми мають обмежену сферу застосування та високий ступінь формалізації [5, с. 76] — їх наявність у чинному кримінальному законі обумовлена інтересами боротьби з окремими видами злочинів, що становлять підвищену суспільну небезпеку, труднощами, що існують при їх розкритті, та попередженням настання більш тяжких наслідків [7, с. 101–102].

Природно, що подібні норми мають стимулювати значно більш суспільно корисну поведінку особи порівняно із такою, що заохочується обставинами, що пом'якшують покарання (ст. 66 КК України). Виявом зазначеної поведінки, справедливо вказує В.О. Єлеонський, може бути добровільна заява суб'єкта органам влади про свою злочинну діяльність на такій її стадії, коли виключається настання шкідливих наслідків; це свідчитиме про повне відпадиння суспільної небезпеки особи [5, с. 80–81].

Чи означає обов'язок органів державної влади забезпечити охорону перерахованих у ст. 3 Конституції України найвищих соціальних цінностей обов'язковість притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності у всіх без винятку випадках вчинення злочинів проти виборчих прав? На перший погляд, подібне питання видається недоречним, оскільки його постановка суперечить принципу невідворотності відповідальності. Проте слід також взяти до уваги й інші принципи кримінального права — гуманізму та економії

кримінальної репресії. Якщо недопущення настання шкідливих наслідків діяння або їх швидке і повне усунення можливі без спричинення особі певних обтяжень (у вигляді обмеження свободи, матеріальних втрат тощо), то в інтересах реалізації громадянами свого активного і пасивного виборчого права (звісно, при достатній безпеці такої реалізації) більш доцільно стимулювати позитивну посткримінальну поведінку навіть ціною звільнення винної особи від відповідальності, ніж намагатись будь-що притягти особу до такої відповідальності, ставлячи при цьому під загрозу своєчасне та вільне волевиявлення виборців.

На прикладі чинних норм про спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності можна стверджувати, що законодавець при їх введенні до статей Особливої частини КК України дотримується певної логіки. Так, до характерних особливостей злочинів, у статтях про які наявні заохочувальні норми, слід віднести формальний за конструкцією склад та ненасильницький характер; саме ж заохочення обумовлюється певною посткримінальною поведінкою особи, яка заохочується державою — наприклад, добровільна відмова від доведення злочину до кінця, діяльне або щире каяття, повідомлення про певний злочин тощо [3, с. 73—74]. До останнього належать також припиненням злочинних дій на їх початковій стадії чи відмова від їх початку, активне сприяння розкриттю злочину, запобігання суспільно небезпечних наслідків, відшкодування завданої шкоди. Доцільно розглянути питання про запровадження заохочувальних норм до статей про злочини проти виборчих прав крізь призму саме такого підходу.

Відтак навряд чи можна вести мову про доцільність стимулювання позитивної посткримінальної поведінки особи при вчиненні злочину, передбаченого ст. 157 КК України. Об'єктивна сторона простого складу цього суспільно небезпечного діяння передбачає вчинення активних дій, поєднаних з обманом або примушуванням чи з ухиленням від виконання передбачених законом обов'язків, а при кваліфікованому складі — з фізичним чи психічним насильством або погрозою застосування такого насильства. Даний склад злочину за конструкцією є формальним, а отже, діяння визнається закінченим після вчинення перерахованих дій, і для кваліфікації за ст. 157 КК України немає значення, настали певні наслідки чи ні. Тому стимулювання позитивної посткримінальної поведінки у даному випадку позбавлене будь-якого сенсу.

Так само невинуватиме і встановлення заохочення за подання (внесення) неправдивих відомостей, несанкціоновані дії (втручання) у бази даних (реєстр виборців), підробку, незаконні виготовлення, використання, зберігання виборчих документів, викрадення, знищення, псування, підробку чи прихоування виборчих скриньок або протоколів (ст. 158 КК України). Ураховуючи, що ці дії утворюють закінчений склад злочину з моменту їх вчинення, що потенційно загрожує неможливістю встановлення підсумків голосування або до визнання його недійсним (хоч і необов'язково призводить до цього), будь-яка позитивна посткримінальна поведінка тут може розглядатись виключно у розрізі положень пп. 1—2 ч. 1 ст. 66 КК України, тобто як лише як обставина, що пом'якшують покарання.

Викладене стосується і дій, відповідальність за які встановлена стст. 158-2 та 159 КК України. Хоч їх об'єктивна сторона і передбачає декілька можливих форм їх вчинення, спільною рисою зазначених посягань є (крім формального складу) унеможливлення негайного відновлення порушеного права одного громадянина чи навіть всіх виборців, що має критично важливе значення для результатів голосування. За таких умов не існує позитивної посткримінальної поведінки, яку можна було б заохотити.

Аналогічні аргументи свідчать і про недоцільність запровадження спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за злочин згідно ст. 159-1 КК України. Подання завідомо недостовірних відомостей у звіті про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду), а так само і здійснення (отримання) внеску на підтримку політичної партії (здійснення передвиборної агітації, агітації з референдуму) особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права, для визнання їх містять склад закінченого суспільно небезпечного посягання з моменту вчинення і не потребують для цього настання шкідливих наслідків. Але вони порушують (а головне — не дозволяють невідкладно відновити) основні засади права обирати та бути обраним — рівність прав і можливостей брати участь у виборчому процесі (процесі референдумі) у порядку та в межах, встановлених законом, а також заборону використання суб'єктами виборчого процесу (процесу референдуму) інших коштів, крім дозволених законом.

Не такою одзначною є ситуація з іншими статтями про злочини проти виборчих прав громадян. Зокрема, об'єктивна сторона ст. 158-1 КК України передбачає серед іншого отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його отримувати. На нетривалий проміжок часу (між отриманням та використанням бюлетеня) виникає стан, коли особа, яка отримала бюлетень, ще може відвернути вчинення іншого передбаченого цією ж статтею злочину — голосування більше ніж один раз. Саме по собі отримання бюлетеню хоч і є порушенням закону, проте ще не становить настільки велику суспільну небезпеку, що робить притягнення до кримінальної відповідальності безальтернативним виходом. Більш важливо, що у разі невикористання отриманого бюлетеня для голосування більше ніж один раз потенційне настання шкоди у вигляді неможливості встановлення підсумків голосування (або визнання його недійсним) виключається. Тут заохочення суспільно корисної поведінки набагато переважає за своїм значенням притягнення до відповідальності.

У світлі викладеного уявляється за доцільне доповнити ст. 158-1 КК України приміткою такого змісту: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила вперше злочин, передбачений частиною першою цієї статті, у формі отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі, не маючи на це права, якщо вона не вчинила жодних протиправних дій із отриманим бюлетенем, добровільно заявила про це голові виборчої комісії та органу державної влади і невідкладно повернула виборчий бюлетень чи бюлетень для голосування на референдумі». Подібне формулю-

вання передбачає не тільки самостійне рішення про особи про позитивну посткримінальну поведінку, а й обумовлює необхідність невчинення інших злочинів із використанням отриманого бюлетеня (як-от викрадення, приховування чи голосування більше ніж один раз).

Водночас не буде виправданим передбачення кримінально-правового заохочення при вчиненні інших дій із виборчим бюлетенем чи бюлетенем для голосування (надання їх особою, яка не має на це права, викрадення, приховування, надання заповненого бюлетеня), а так само і при голосуванні виборцем (учасником референдуму) більше ніж один раз. Зрозуміло, що у випадках, коли відповідна дія вчинена, не тільки злочин є закінченим (в силу формального за конструкцією складу), а й запобігання настанню шкідливих наслідків (у вигляді спотворення результатів волевиявлення громадян) практично неможливе.

Підкуп виборця (учасника) референдуму криміналізований у ст. 160 КК України. При цьому відповідальність встановлена як за пропозицію, обіцянку чи надання неправомірної вигоди особі за вчинення чи невчинення нею будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією виборчого права або права на участь у референдумі (відмова від участі в голосуванні, голосування більше одного разу, голосування за конкретного кандидата або відмова від такого голосування, передача бюлетеня іншій особі), так і за прийняття особою такої пропозиції, обіцянки чи одержання нею неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення перерахованих дій. В останньому випадку звільнення особи від відповідальності неможливе так само, як і у випадку прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України): однієї лише згоди (а тим більше одержання хоча б частини неправомірної вигоди) достатньо для визнання злочину закінченим. На нашу думку, основне призначення ст. 160 КК України як раз і полягає у попередженні випадків масованого «продажу» виборцями (учасниками референдуму) своїх голосів. Проте зазначене попередження буде більш надійним, якщо одночасно запровадити спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності за пропозицію, обіцянку чи надання неправомірної вигоди, якщо стосовно особи, яка пропонує (обіцяла, надавала) таку вигоду, мало місце вимагання такої вигоди.

Відомо, що купівля голосів виборців (учасників референдуму) стала в принципі можливою тому, що на неї, вдаючись до економічних категорій, з'явився попит. Складна соціально-економічна ситуація в державі, поєднана із падінням довіри до влади та її інститутів (у тому числі виборних) та із тотальним правовим нігілізмом населення, обумовили готовність електорату поступитися власними голосами (що мали б вирішувати майбутнє) заради незначної (але негайної) винагороди. Відсутністю перспективного бачення користуються зацікавлені в обранні особи (партії), спокушаючи морально нестійких людей «заробити на порожньому місці», тому що «один голос все одно нічого не вирішує», і їх не зупиняє навіть встановлення кримінальної відповідальності за це діяння.

Як розірвати відносини «покупець» — «продавець», коли обидві його сторони (і виборець, і партія/кандидат) хочуть і далі заробляти на його збере-

женні? Можна довго міркувати над заходами організаційного характеру і виховного впливу, але вони розраховані на результат через деякий (тобто значний) проміжок часу. Негайний ефект може дати вплив на того, хто краще піддається такому впливу і при цьому розпоряджається грошовими ресурсами, тобто на партію (кандидата).

Перш за все здатних платити (партій і кандидатів) просто менше, ніж готових продаватись (виборців). Далі, слідчо-судовій практиці вже відомі випадки, коли саме виборці (і у великій кількості) пропонують за винагороду проголосувати певним чином. За таких умов, зацікавлений в обранні кандидат (партія), виходячи з різних міркувань (прагматичних, популістських, меркантильних тощо), скоріше продемонструють (причому задарма) свою принциповість, ніж витратять кошти на «купівлю» голосів. Таку можливість їм можна надати (і одночасно запобігти «продажу» голосів виборцями), запровадивши норму про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 2 ст. 160 КК України, шляхом доповнення цієї статті приміткою такого змісту: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила вперше злочин, передбачений частиною другою цієї статті, якщо стосовно неї мало місце вимагання неправомірної вигоди виборцем чи учасником референдуму за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією виборчого права або права на участь у референдумі, і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру».

Подібна за конструкцією норма стимулювання позитивної посткримінальної поведінки донедавна містилась у ст. 369 КК України та передбачала звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка надала неправомірну вигоду службовій особі. Розгляд питання про доцільність чи недоцільність її виключення з чинного кримінального закону виходить за межі розгляду цієї статті, проте слід зауважити, що досвід правозастосування та практика протидії злочинам у сфері службової діяльності свідчить більше на користь заохочення викриття цих високолатентних діянь за допомогою причетних осіб, ніж проти цього. Природно, що аналогічного результату варто очікувати і у випадку із злочином за ст. 160 КК України.

Питання ж про заохочення суспільно корисної поведінки виборця (учасника референдуму) у подібних випадках вирішується більш складним і тривалим шляхом застосування позитивної кримінальної відповідальності, тобто звичайного обов'язку не порушувати приписи чинного кримінального закону, адресовані конкретній особі. Для прищеплення його населенню (у першу чергу, підростаючим поколінням) і знадобляться розраховані на тривалу реалізацію та багаторічну перспективу заходи.

Наслідком спеціального звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст.ст. 158-1 та 160 КК України (у разі запровадження такого звільнення), стане припинення кримінально-правових відносин між такою особою та державою з приводу даного злочину, нівелювання

факту його вчинення та увільнення від будь-яких кримінально-правових обтяжень (покарання, судимість тощо). Зрозуміло також, що ці посягання не можуть у подальшому бути враховані як обставина, що обтяжує покарання, у випадку скоєння нового злочину. Якщо ж у діях такої особи міститимуться ознаки складу іншого злочину (або злочинів), вона, за загальним правилом, нестиме відповідальність лише за це (ці) діяння [9, с. 27]. Зазначене дозволить правозастосовним органам дати належну кримінально-правову оцінку поведінці винної особи.

Варто відзначити, що розглянуті вище положення досі не знайшли адекватного вирішення у кримінальному законодавстві іноземних держав, про що свідчить аналіз деяких із них [10; 11; 12; 13; 14].

Висновки. На підставі викладеного можна стверджувати, що серед статей про злочини проти виборчих прав у чинному КК України є такі, до яких доцільно ввести заохочувальні норми про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності (ст.ст. 158-1 та 160). Водночас стимулювання позитивної посткримінальної поведінки щодо інших аналогічних злочинів (ст.ст. 157–158, 158-2 та 159 КК України) уявляється невиправданим. Реалізація даних пропозицій дозволить удосконалити кримінальне законодавство та оптимізувати кримінально-правової кваліфікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бантышев А.Ф.* Поощрительные нормы Уголовного кодекса Украины, стимулирующие позитивное посткриминальное поведение / А.Ф. Бантышев // Новый Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. : тези доп. — К.—Х., 2002. — С. 192–193.
2. *Баранов В.М.* Поощрительные нормы советского права / В.М. Баранов — Саратов : Саратовский университет им. Н.Г. Чернышевского, 1978. — 146 с.
3. *Баулін Ю.В.* Звільнення від кримінальної відповідальності : Монографія / Ю.В. Баулін. — К. : Атіка, 2004. — 296 с.
4. *Галкин В.М.* Система поощрений в советском уголовном праве / В.М. Галкин // Советское государство и право. — 1977. — № 2. — С. 91–96.
5. *Елеонский В.А.* Поощрительные нормы уголовного права и их значение в деятельности органов внутренних дел : Учебное пособие / В.А. Елеонский. — Хабаровск : Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1984. — 108 с.
6. *Житний О.О.* Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : Монографія / О.О. Житний — Х. : Національний університет внутрішніх справ, 2004. — 151 с.
7. *Звечаровский И.Э.* Уголовно-правовые нормы, поощряющие посткриминальное поведение личности / И.Э. Звечаровский — Иркутск : Иркутский университет им. А.А. Жданова, 1991. — 156 с.
8. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав : Монографія / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова ; за ред. В.П. Тихого. — Х. : Кроссруд, 2008. — 342 с.
9. *Щепельков В.Ф.* Проблемы применения норм об освобождении от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием / В.Ф. Щепельков // Закон и право. — 2001. — № 10. — С. 23–27.

10. The Polish Penal Code / edited by A.I. Lukashov and N.F. Kuznetsova ; introduction by A.I. Lukashov and E.A Sarkisova ; translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2001. — 234 p.

11. The Bulgarian Penal Code / edited by A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2001. — 298 p.

12. The Swiss Penal Code / preface by Yu. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by A. V. Serebrennikova. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 366 p.

13. The Japanese Penal Code / Edited and introduction by A.I. Korobeev. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 226 p.

14. Criminal Legislation of Norway / Edited and introduction by Yu.V. Golik ; translated from Norwegian by A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. *Bantyshev A.F.* Pooshhritel'nye normy Ugolovnogo kodeksa Ukrainy, stimulirujushhie pozitivnoe postkriminal'noe povedenie / A.F. Bantyshev // Novyi Kryminalnyi kodeks Ukrainy: pytannia zastosuvannia i vyvchennia: mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. : tezy dop. — K.—Kh., 2002. — S. 192—193.

2. *Baranov V.M.* Pooshhritel'nye normy sovetskogo prava / V.M. Baranov — Saratov : Saratovskij universitet im. N.G. Chernyshevskogo, 1978. — 146 s.

3. *Baulin Yu.V.* Zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti : Monohrafiia / Yu.V. Baulin. — K. : Atika, 2004. — 296 s.

4. *Galkin V.M.* Sistema pooshhrenij v sovetskom ugolovnom prave / V.M. Galkin // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1977. — № 2. — S. 91—96.

5. *Eleonskij V.A.* Pooshhritel'nye normy ugolovnogo prava i ih znachenie v dejatel'nosti organov vnutrennih del : Uchebnoe posobie / V.A. Eleonskij. — Habarovsk : Habarovskaja vysshaja shkola MVD SSSR, 1984. — 108 s.

6. *Zhytnyi O.O.* Zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti u zviazku z diiovym kaiattiam : Monohrafiia / O.O. Zhytnyi — Kh. : Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2004. — 151 s.

7. *Zvecharovskij I.Ie.* Ugolovno-pravovye normy, pooshhrjajushhie postkriminal'noe povedenie lichnosti / I.Ie. Zvecharovskij — Irkutsk : Irkutskij universitet im. A.A. Zhdanova, 1991. — 156 s.

8. Kryminalna vidpovidalnist za porushennia vyborchychk i referendnykh prav : Monohrafiia / P.P. Andrushko, I.O. Zinchenko, S.Ya. Lykhova ; za red. V.P. Tykhoho. — Kh. : Krossroud, 2008. — 342 s.

9. *Shhepel'kov V.F.* Problemy primenenija norm ob osvobozhdenii ot ugolovnoj otvetstvennosti v svjazi s dejatel'nym raskajaniem / V.F. Shhepel'kov // Zakon i pravo. — 2001. — № 10. — S. 23—27.

10. The Polish Penal Code / edited by A.I. Lukashov and N.F. Kuznetsova ; introduction by A.I. Lukashov and E.A Sarkisova ; translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2001. — 234 p.

11. The Bulgarian Penal Code / edited by A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2001. — 298 p.

12. The Swiss Penal Code / preface by Yu.N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 366 p.

13. The Japanese Penal Code / Edited and introduction by A.I. Korobeev. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 226 p.

14. Criminal Legislation of Norway / Edited and introduction by Yu.V. Golik ; translated from Norwegian by A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 366 p.

Акімов М.О. Кримінально-правова оцінка позитивної посткримінальної поведінки у злочинах проти виборчих прав

У статті розглядаються питання доцільності запровадження заохочувальних норм до статей про злочини проти виборчих прав (ст.ст. 157–160 КК України). На підставі проведеного аналізу визначається можливість стимулювання позитивної посткримінальної поведінки особи при вчиненні деяких із таких злочинів, пропонуються шляхи відповідного удосконалення чинного кримінального законодавства.

Ключові слова: злочини проти виборчих прав, спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності, заохочувальна норма, позитивна посткримінальна поведінка.

Акимов М.А. Уголовно-правовая оценка позитивного постуголовного поведения в преступлениях против избирательных прав

В статье рассматриваются вопросы целесообразности введения поощрительных норм в статьи о преступлениях против избирательных прав (ст.ст. 157–160 УК Украины). На основе проведенного анализа определяется возможность стимулирования позитивного постуголовного поведения лица при совершении некоторых из данных преступлений, предлагаются пути соответствующего совершенствования действующего уголовного законодательства.

Ключевые слова: преступления против избирательных прав, специальное освобождение от уголовной ответственности, поощрительная норма, позитивное постуголовное поведение.

Akimov M. Criminal-legal Assessment of Positive Post Criminal Behavior Concerning Crimes against Electoral Rights

This article deals with the issue of introduction of encouraging norms into articles about crimes against electoral rights (Articles 157–160 of Criminal Code of Ukraine). The possibility of stimulating a person's positive post criminal behavior is defined on the grounds of the conducted review. Ways of relevant enhancement of active legislation are proposed.

Keywords: Crimes against Election Rights; Special Exemption of Criminal Responsibility; Encouraging Norm; Positive Post Criminal Behavior

Стаття надійшла до редакції: 04.12. 2017.

УДК 343.415

О. Vitko

**AN OBJECT AND A PERPETRATOR OF A CRIME
PROVIDED BY ARTICLE 158-2 OF THE CRIMINAL
CODE OF UKRAINE «ILLEGAL DESTRUCTION
OF ELECTION DOCUMENTATION OR REFERENDUM
DOCUMENTS»**

О.Ю. Вітко

*кандидат юридичних наук
Державний університет
інфраструктури та технологій*

**ОБЪЕКТ ТА ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТАТТЕЮ 158-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ «НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ ВИБОРЧОЇ
ДОКУМЕНТАЦІЇ АБО ДОКУМЕНТІВ
РЕФЕРЕНДУМУ»**

Постановка проблеми. Важливим елементом демократії, є забезпечення вільного волевиявлення громадян на виборах або референдумі та забезпечення належного відображення результатів такого волевиявлення в рішеннях Центральної виборчої комісії і під час офіційного оголошення результатів голосування на виборах чи референдумі. Практика проведення виборів Президента України в 2004 році показала важливість збереження виборчої документації для захисту вибору громадян. Кримінальним кодексом України, статтею 158-2 «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму» забезпечено кримінально-правову охорону суспільних відносин щодо зберігання в архівних установах після проведення виборів чи референдуму виборчої документації або документів референдуму, адже дані суспільні відносин мають істотне значення для суспільства. Однак, кримінально-застосовна практика та кримінальна наука показали, що на практиці і в теорії має місце неоднозначне тлумачення того, що слід вважати виборчою документацією та документами референдуму як предметами даного злочину. Також неоднозначні є й позиції стосовно визначення об'єкта цього злочину. Такі розбіжності у позиціях щодо предмета і об'єкта злочину за ст. 158-2 Кримінального кодексу України створюють складнощі у правозастосуванні. Тому визначення предмета та об'єкта вказаного злочину має важливе значення для практики, зокрема для кваліфікації злочинних діянь.

Таким чином, можна вести мову про очевидний зв'язок між необхідністю теоретичного визначення питань об'єкта і предмета злочину за ст. 158-2

Кримінального кодексу України та застосуванням даної норми кримінального права при кваліфікації злочинних діянь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням об'єкта та предмета злочину «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму» в літературі уже приділялася увага такими науковцями як П.П. Андруш ко, І.О. Зінченко, М.І. Фіалкою, Н.М. Парасюком, С.В. Горяним, Ю.В. Орловим та іншими. Однак узагальненої точки зору на об'єкт і предмет цього злочину досі не досягнуто. Автори часто приходять до суперечливих висновків, що не сприяє виробленню єдиної позиції для цілей юридичної практики. Зокрема, у якості об'єкта даного злочину розглядають: суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони виборчої документації або документів референдуму від незаконно їх знищення чи пошкодження поза встановленим строком зберігання в державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму [1, с. 98]; виборчі та референтні права громадян [2, с. 29]; документообіг в сфері реалізації виборчих прав громадян [3, с. 73], як певний різновид правовідносин у суспільстві [4, с. 10]; виборчі права громадян, нормальна діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, порядок ведення офіційної документації [5, с. 152, 6, с. 121].

Щодо розуміння предмета злочину, передбаченого ст. 158-2 Кримінального кодексу України в літературі висловлюють наступні думки. Так, до предмета даного злочину відносять: виборчу документацію або документи референдуму [7, с. 111; 5, с. 152; 6, с. 122]; виборчу документацію або документи референдуму як вид офіційного документа щодо підготовки виборів, щодо проведення виборів, інші виборчі документи [8, с. 58–60]; стосовно злочину знищення виборчої документації предметом, є виборча документація, яка складається виборчими комісіями будь-якого рівня в процесі їх діяльності з організації відповідних виборів, їх проведення, опрацювання списків виборців, підрахунку бюлетенів, встановлення підсумків голосування та їх оприлюднення, які подаються виборчим комісіям суб'єктами виборчого процесу та які знаходяться, згідно типової номенклатури справ, комісій на зберіганні у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів у строки, встановлені для їх зберігання, а щодо злочину у формі знищення документів референдуму предметом, є документи такого процесу, які складаються комісіями з всеукраїнського референдуму та місцевих референдумів у процесі їх діяльності з ініціювання та організації відповідних референдумів, їх проведення, підрахунку голосів, встановлення підсумків голосування та їх оприлюднення, які подаються відповідним комісіям з референдуму і які знаходяться, згідно типової номенклатури справ відповідних комісій на зберіганні у державних архівних установах та Центральній виборчій комісії України після проведення референдуму у встановлені строки для їх зберігання [9, с. 108]; у частині незаконного знищення виборчої документації поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах предметом злочину, є: протоколи виборчих комісій про підрахунок голосів виборців на виборчих дільницях, про підсумки голосування в територіальних виборчих округах, виборчі бюлетені, контрольні талони виборчих бюлетенів,

попередні та уточнені списки виборців, акти, заяви, скарги про порушення вимог виборчого законодавства при проведенні голосування і підрахунку голосів виборців, протоколи та рішення виборчих комісій [10, с. 15].

Із аналізу точок зору науковців щодо об'єкта та предмета злочину за ст. 158-2 Кримінального кодексу України можна зробити висновок, що досі невіршеним однозначно є питання, що слід визнавати об'єктом даного злочину, а також, висновок про те, що науковці по-різному підходять до того, які саме виборчі документи чи документи референдуму необхідно визнавати предметом злочину, який ми досліджуємо.

Мета статі полягає у формуванні наукових позицій стосовно об'єкта та предмета злочину, передбаченого ст. 158-2 Кримінального кодексу України.

Основні результати дослідження. З метою формування належного загальнотеоретичного підґрунтя для позицій про об'єкт і предмет злочину «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму» насамперед слід зазначити загальні позиції про об'єкт і предмет злочину яких ми притримуємося.

У нашому житті немає суспільних відносин, які б не регулювалися (унормовувалися) певними суспільними нормами — нормами права, моралі, локальними, звичаєвими. І коли злочин посягає на такі унормовані суспільні відносини, він їх порушує, розриває соціальні зв'язки, позбавляє або унеможливорює осіб досягнути того результату, заради якого ці особи вступили між собою у відносини. Суспільство, прагнучи зберегти позитивні чи допустимі суспільні відносини в якісно позитивних чи допустимих станах, тобто в станах дотримання унормованості, ставить такі суспільні відносини під охорону правових норм. Найбільш важливі унормовані суспільні відносини ставляться під охорону кримінального закону. Отже, злочин завжди посягає не на норми права, суб'єктивні права суб'єктів права, а на суспільні відносини, які є унормованими (впорядкованими) різними соціальними нормами. В суспільстві особи існують не ізольовано одна від одної, а перебувають у тісній взаємозалежності та співпраці, тому саме в рамках суспільних відносин реалізуються ці інтереси. Тільки в рамках суспільних відносин внаслідок реалізації інтересів особи задовольняють свої потреби. Таким чином, злочин, порушуючи нормальний порядок суспільних відносин, позбавляє або ускладнює можливість осіб реалізувати свої інтереси і задовольнити потреби. Також слід зазначити, що не можливо визнати об'єктом злочину людину як біологічну істоту ізольовано від суспільних відносин, тобто не як суб'єкта (учасника) суспільних відносин. Внаслідок вчинення злочинного посягання, особам насамперед завдається шкода, саме як учасникам суспільних відносин, а вже потім як біологічним істотам. Будь-які цінності не можуть існувати поза рамками суспільних відносин, адже саме суспільні відносини забезпечують реальні умови існування будь-яких цінностей, тому внаслідок порушення суспільних відносин руйнуються умови нормального існування суспільних цінностей. Отже, кримінальним правом охороняються не суспільні цінності такі, як життя, здоров'я, воля, а суспільні відносини, які забезпечують умови існування таких цінностей. Тому, злочин посягає насамперед не на суспільні цінності, а на суспільні відно-

сини, що забезпечують умови існування таких цінностей [11, с. 6–7; 12, с. 18–25].

Таким чином, ми вважаємо, що об'єктом злочину є унормовані (впорядковані) різними соціальними нормами (права, моралі, локальними, звичаєвими), найбільш важливі суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права від конкретного злочинного посягання, і яким внаслідок такого злочинного посягання завжди завдається істотна шкода у формі позбавлення можливості або загрози позбавлення можливості суб'єктів відносин, реалізовувати свої інтереси, задовольняти свої потреби, отримувати користь від будь-яких благ. При цьому об'єктом злочину, не є лише порядок суспільних відносин, який унормований правом (правопорядок), адже злочин посягає окрім правопорядку, ще й на інші суспільні відносини, унормовані різними соціальними нормами, тобто на моральний порядок (порядок моральності), порядок локальних спільнот, звичаєвий порядок тощо [12, с. 18–25; 13, с. 95–99].

Будучи переконаним у твердженнях, що суспільні відносини перебувають у системному взаємозв'язку, який має вигляд формули: суб'єкти суспільних відносин перебувають між собою у соціальному зв'язку з приводу певних предметів суспільних відносин, тому злочин завжди завдає шкоди не окремо взятому елементу суспільних відносин (об'єкта злочину), а всій системі елементів суспільних відносин [12, с. 40–41], ми вважаємо, що важливо для визначення поняття об'єкта злочину за ст. 158-2 Кримінального кодексу України дослідити структуру суспільних відносин, на які посягає даний злочин.

Суб'єктами суспільних відносин щодо забезпечення зберігання виборчої документації або документів референдуму поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму, слід визнати як фізичних так і юридичних осіб. Наприклад, державні архівні установи, Центральна виборча комісія, виборчі комісії, члени виборчих комісій, працівники державних архівних установ тощо.

Визнаючи, що право та суспільні відносини є ідеальними категоріями, і тому не розрізняють та не можуть містити у собі будь-що матеріальне, вважаємо що, будь-які суспільні відносини чи-то матеріальні, чи-то ідеальні або духовні виникають, існують, змінюються та припиняються між суб'єктами не з приводу матеріальних речей, а наприклад з приводу властивостей таких речей, з приводу задоволення своїх потреб та реалізації інтересів за допомогою таких речей, з приводу набуття корисних наслідків, що породжують такі речі, з приводу володіння, користування та розпорядження такими речами, з приводу забезпечення нормальних умов для реалізації мети тих, чи інших суспільних відносин тощо [14, с. 115].

Тому, суспільні відносини, які охороняються ст. 158-2 Кримінального кодексу України виникають не з приводу виборчої документації або документів референдуму, а з приводу, наприклад: забезпечення умов зберігання цих документів в державних архівних установах, з приводу задоволення потреб в отриманні певних відомостей з тих документів через певний проміжок часу

внаслідок їх збереження, з приводу властивостей цих документів зберігати відомості про певний виборчий процес і його результати чи процес голосування на референдумі та його результати тощо. Все це є предметами даних суспільних відносин.

Також слід наголосити, що ми вважаємо, що соціальний зв'язок можливо розглядати як в динамічному, так і в статичному вигляді або прояві. У динамічному вигляді соціальний зв'язок як зміст суспільних відносин проявляється у вигляді суспільно значущої діяльності — діяч чи бездіяльності, а в статичному вигляді він проявляється, в сукупності взаємних прав та обов'язків суб'єктів відносин один щодо одного, в положенні один щодо одного; у вигляді соціальних утворень [14, с. 116—117].

Соціальний зв'язок відносин, поставлених під охорону ст. 158-2 Кримінального кодексу України проявляється в суспільно корисній діяльності їх суб'єктів щодо зберігання виборчої документації або документів референдуму в державних архівних установах, крім того, в обов'язках працівників державних архівних установ виконувати умови зберігання цієї документації, в положенні Центральної виборчої комісії у відношенні до державної архівної установи, в положеннях виборчих комісій у відношенні до державних архівних установ тощо.

Важливо також наголосити, що порядок передання на зберігання до державних архівних установ виборчої документації чи документів референдуму регулюється нормами права, а саме: Законом України «Про вибори народних депутатів України», Законом України «Про місцеві вибори», Законом України «Про вибори Президента України», Законом України «Про всеукраїнський референдум», Порядком передачі територіальними виборчими комісіями з місцевих виборів виборчої та іншої документації на зберігання до місцевих державних архівних установ, затвердженим Постановою Центральної виборчої комісії № 485 від 21 жовтня 2015 року, Порядком передачі окружними виборчими комісіями з виборів Президента України виборчої та іншої документації на зберігання до місцевих державних архівних установ, затвердженим Постановою Центральної виборчої комісії №435 від 30 квітня 2014 року, Порядком передачі окружними виборчими комісіями з виборів народних депутатів України виборчої та іншої документації на зберігання до архівних установ, затвердженим Постановою Центральної виборчої комісії №46 від 12 березня 2012 року.

Отже, за результатами дослідження можна визначити, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 158-2 Кримінального кодексу України є унормовані правом суспільні відносини щодо забезпечення зберігання виборчої документації або документів референдуму у державних архівних установах після проведення виборів або референдуму.

Також для цілей даної статті важливо визначити загальні положення стосовно предмета злочину.

Ми займаємо позицію, що предмет злочину займає в структурі складу злочину позицію самостійного необов'язкового для всіх злочинів, але необхідного для предметних складів злочинів, елемента складу злочину. У випадках,

де закон про кримінальну відповідальність вказує на предмет злочину, такий склад злочину є предметним, і без наявності в конкретному випадку предмета злочину, в предметних складах злочину, є відсутнім відповідний склад злочину [15, с. 29–32]. Отже, на нашу думку, предмет злочину займає у структурі складу злочину позицію самостійного необов'язкового для усіх злочинів, але необхідного для предметних складів злочинів, елемента складу злочину [12, с. 55]. Також важливо наголосити, що ми підтримуємо позицію про необхідність визнання предметом злочину інформацію. Однак, ми вважаємо, що інформація як предмет злочину може визнаватися лише в тих випадках, коли вона матиме матеріальний вираз, тобто відобразитися чи фіксуватися на будь-яких матеріальних носіях – на аркуші паперу, лазерному диску, дискеті, флеш накопичувачу, жорсткому диску, аудіо, відео, кіно плівці, інших пристроях, які здатні накопичувати та відтворювати інформацію тощо, а будь-яка енергія буде мати кримінально-правове значення та вважатиметься предметом злочину, лише у тому випадку, коли така енергія буде зафіксована на різних приладах, у тому числі, які її споживають, вимірюють, фіксують її наявність тощо [12, с. 57–58]. Таким чином, предмет злочину це – самостійний необов'язковий для всіх злочинів, але необхідний для предметних складів злочинів елемент складу злочину, яким можуть бути будь-які речі, інформація, енергія, які мають матеріальний вираз, з властивостями яких і з вказівкою на які, закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діяннях особи, тому предмет злочину співвідноситься з об'єктом таким же чином як з іншими елементами складу злочину [11, с. 8].

Зафіксувавши такий загальнотеоретичний підхід до питання предмета злочину можемо стверджувати, що предметом злочину, передбаченого ст. 158-2 Кримінального кодексу України слід визнавати виборчу документацію або документи референдуму, які підлягають зберіганню у державних архівних установах, протягом встановленого законодавством строку.

Законодавством передбачено, що перелік виборчої та іншої документації, що підлягає зберіганню в державних архівних установах, і порядок її передачі до цих установ визначаються Центральною виборчою комісією за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи [16].

Однак, поряд з цим в самих, згаданих вище законах про вибори передбачається, що протоколи виборчих комісій про підрахунок голосів виборців на виборчих дільницях, про підсумки голосування в територіальних виборчих округах, виборчі бюлетені, контрольні талони виборчих бюлетенів, списки виборців, акти, заяви, скарги про порушення вимог закону при проведенні голосування і підрахунку голосів виборців, інші протоколи та рішення виборчих комісій зберігаються у місцевих державних архівних установах протягом п'яти років з дня офіційного оголошення результатів виборів, після чого знищуються в установленому порядку [16; 17; 18]. Крім того, Законом України «Про всеукраїнський референдум» передбачено, що бюлетені для голосування, контрольні талони бюлетенів, списки учасників референдуму, акти, заяви, скарги про порушення вимог цього Закону при проведенні голосування і під-

рахунку голосів, протоколи та рішення комісії референдуму зберігаються у місцевих архівних установах протягом двох років з дня офіційного оприлюднення результатів референдуму, після чого знищуються в установленому порядку [19]. Отже, ми вважаємо, що саме цю документацію та документи референдуму слід визнавати у якості предмета злочину, передбаченого ст. 158-2 Кримінального кодексу України.

Даний предмет злочину має свої, притаманні йому ознаки, а саме: фізичні, соціальні та юридичні ознаки.

Фізичні ознаки виборчої документації та документів референдуму характеризуються тим, що ця документація має матеріальний вираз у формі документа, створеного на паперовому носії. Також враховуючи стрімкий розвиток електронного документообігу можна буде визнавати документи, які мають електронну форму та зафіксовані на електронних носіях або накопичувачах (флеш накопичувачі, диски тощо).

Юридична ознака виборчої документації та документів референдуму проявляється в тому, що вони визначається предметом злочину вказівкою на це в диспозиції ст. 158-2 Кримінального кодексу України, а також, що ознаки виборчої документації та документів референдуму визначені в законодавстві, зокрема законодавством в багатьох випадках визначено реквізити та форму цих документів.

Соціальні ознаки предмета злочину за ст. 158-2 Кримінального кодексу України характеризуються тим, що виборча документація та документи референдуму мають здатність задовольняти потреби осіб та реалізовувати їх інтереси. Тобто за соціальними ознаками предмет даного злочину є суспільно позитивним та має суспільно бажанні якості. Зокрема, виборча документація та документи референдуму мають здатність задовольняти потреби в отриманні через певний проміжок часу відомості, наприклад про результати голосування чи про процес голосування, про процес підрахунку голосів, про кількість виборців, про порядок розгляду скарг тощо.

Предмет та об'єкт злочину, передбаченого ст. 158-2 Кримінального кодексу України має важливе значення для кваліфікації, зокрема для розмежування злочинних діянь від не злочинних, для розмежування подібних між собою злочинних діянь тощо. Варто відзначити, що розглянуті вище положення не в повній мірі знайшли вирішення у кримінальному законодавстві іноземних держав, про що свідчить аналіз деяких із них [20; 21; 22; 23; 24].

Висновки. На підставі викладеного можна дійти наступних висновків:

1) об'єктом злочину за ст. 158-2 Кримінального кодексу України слід вважати унормовані правом суспільні відносини щодо забезпечення зберігання виборчої документації або документів референдуму у державних архівних установах після проведення виборів або референдуму;

2) предметом злочину, передбаченого ст. 158-2 Кримінального кодексу України необхідно визнавати виборчу документацію або документи референдуму, які підлягають зберіганню у державних архівних установах, протягом встановленого законодавством строку, і які мають свій матеріальний вираз, а також мають притаманні цим документам юридичні, фізичні та соціальні ознаки.

Викладені в цій статті позиції можуть бути використанні в подальшому для розвідок питання предмета та об'єкта злочину, передбаченого ст. 158-2 Кримінального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орлов Ю.В. Безпосередній об'єкт злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму / Ю.В. Орлов // Юридична наука. — 2015. — № 1. — С. 91—100.
2. Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: Кримінально-правова характеристика: Монографія / П.П. Андрушко. — К.: КНТ, 2007. — 328 с.
3. Фіалка М.І. Документообіг як безпосередній об'єкт незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму / М. І. Фіалка // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». — Випуск № 22. — Частина I. — Том 3. — 2013. — С. 70—74.
4. Фіалка М.І. Кримінально-правова охорона документообігу: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Фіалка Михайло Ігорович; Класичний приватний університет — Запоріжжя, 2010. — 20 с.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.] [за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тю тютіна]. — 5-те вид., допов. Т. 2: Особлива частина. — Х.: Право, 2013. — 1040 с.
6. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.] [за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тю тютіна]. — 5-те вид. переробл. і допов. — Х.: Право, 2015. — 680 с.
7. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.] [за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х.: Право, 2010. — 608 с.
8. Парасюк Н.М. Виборчі документи й документи референдуму як предмети складів злочинів / Н.М. Парасюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». — Випуск № 31. — Том 3. — 2015. — С. 57—61.
9. Орлов Ю.В. Предмет злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму / Ю.В. Орлов // Юридична наука. — 2015. — № 2. — С. 99—112.
10. Горяний С.В. Виборча документація як предмет злочину, передбаченого ст. 158-2 КК України / Горяний С.В. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». — Випуск № 24. — Том 4. — 2014. — С. 13—15.
11. Вітко О.Ю. Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу: автореферат дисертації кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Вітко Олександр Юрійович; Класичний приватний університет. — Запоріжжя, — 20 с.
12. Вітко О.Ю. Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу: дисертація кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Вітко Олександр Юрійович; Класичний приватний університет. — Запоріжжя, — 253 с.
13. Вітко О.Ю. Поняття об'єкта злочину / О.Ю. Вітко // Юридична наука. — № 2. — 2012. — С. 95—100.
14. Вітко О.Ю. Кримінально-правова характеристика елементів об'єкта злочину / О.Ю. Вітко // Держава та регіони. Серія: Право. — 2013. — № 2(40). — С. 113—118.

15. Вітко О.Ю. Поняття предмета злочину як елемента складу злочину / О.Ю. Вітко // Юридична наука. — 2013. — № 11. — С. 27–34.

16. Про вибори Президента України: Закон України від 05 березня 1999 року №474-XIV [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-14>

17. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011 року № 4061-VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>

18. Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

19. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6 листопада 2012 року № 5475-VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>

20. The Polish Penal Code / edited by A.I. Lukashov and N.F. Kuznetsova ; introduction by A.I. Lukashov and E.A. Sarkisova ; translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2001. — 234 p.

21. The Bulgarian Penal Code / edited by A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2001. — 298 p.

22. The Swiss Penal Code / preface by Yu.N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 366 p.

23. The Japanese Penal Code / Edited and introduction by A.I. Korobeev. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 226 p.

24. Criminal Legislation of Norway / Edited and introduction by Yu.V. Golik ; translated from Norwegian by A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. Orlov Yu.V. Bezposerednii ob'ekt zlochyну nezakonne znyshchennia vyborchoi dokumentatsii abo dokumentiv referendumu / Yu.V. Orlov // Yurydychna nauka. — 2015. — №1. — S. 91–100.

2. Andrushko P.P. Zlochyны proty vyborchykh prav hromadian ta yikh prava braty uchast u referendumi: Kryminalno-pravova kharakterystyka: Monohrafiia / P.P. Andrushko. — K. : KNT, 2007. — 328 s.

3. Fialka M.I. Dokumentoobih yak bezposerednii ob'ekt nezakonnogo znyshchennia vyborchoi dokumentatsii abo dokumentiv referendumu / M.I. Fialka // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriiia «Pravo». — Vypusk № 22. — Chastyna I. — Tom 3. — 2013. — S. 70–74.

4. Fialka M.I. Kryminalno-pravova okhorona dokumentoobihu: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk: spetsialnist 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo» / Fialka Mykhailo Ihorovych; Klasychnyi pryvatnyi universytet — Zaporizhzhia, 2010. — 20 s.

5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / [Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.] [za red. V.Ya. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina]. — 5-te vyd., dopov. T. 2: Osoblyva chastyna. — Kh. : Pravo, 2013. — 1040 s.

6. Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: pidruchnyk / [Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.] [za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina]. — 5-te vyd. pererobl, i dopov. — Kh. : Pravo, 2015. — 680 s.

7. Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: pidruchnyk / [Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.] [za red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia]. — 4-te vyd., pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2010. — 608 s.

8. *Parasiuk N.M.* Vyborchy dokumenty y dokumenty referendumu yak predmety skladiv zlochyniv / N.M. Parasiuk // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii «Pravo». — Vypusk № 31. — Tom 3. — 2015. — S. 57–61.

9. *Orlov Yu.V.* Predmet zlochynu nezakonne znyshchennia vyborchoi dokumentatsii abo dokumentiv referendumu / Yu.V. Orlov // Yurydychna nauka. — 2015. — № 2. — S. 99–112.

10. *Horianyi S.V.* Vyborcha dokumentatsiia yak predmet zlochynu, peredbachenoho st. 158-2 KK Ukrainy / Horianyi S.V. // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii «Pravo». — Vypusk № 24. — Tom 4. — 2014. — S. 13–15.

11. *Vitko O.Yu.* Obiekt i predmet zlochyniv u sferi emisii, rozmishchennia abo vydachi tsinnykh paperiv ta yikh obihu: avtoreferat dysertatsii kandydata yurydychnykh nauk: spetsialnist 12.00.08. — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Vitko Oleksandr Yuriiovych; Klasychnyi pryvatnyi universytet. — Zaporizhzhia, — 20 s.

12. *Vitko O.Yu.* Obiekt i predmet zlochyniv u sferi emisii, rozmishchennia abo vydachi tsinnykh paperiv ta yikh obihu: dysertatsiia kandydata yurydychnykh nauk: spetsialnist 12.00.08. — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Vitko Oleksandr Yuriiovych; Klasychnyi pryvatnyi universytet. — Zaporizhzhia, — 253 s.

13. *Vitko O.Yu.* Poniattia obiekta zlochynu / O.Yu. Vitko // Yurydychna nauka. — № 2. — 2012. — S. 95–100.

14. *Vitko O.Yu.* Kryminalno-pravova kharakterystyka elementiv obiekta zlochynu / O.Yu. Vitko // Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo. — 2013. — № 2(40). — S. 113–118.

15. *Vitko O.Yu.* Poniattia predmeta zlochynu yak elementa skladu zlochynu / O.Yu. Vitko // Yurydychna nauka. — 2013. — № 11. — S. 27–34.

16. Pro vybory Prezydenta Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05 bereznia 1999 roku № 474-XIV [Elektronnyi resurs] Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-14>

17. Pro vybory narodnykh deputativ Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 17 lystopada 2011 roku № 4061-VI [Elektronnyi resurs] Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. — URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>

18. Pro mistsevi vybory: Zakon Ukrainy vid 14 lypnia 2015 roku № 595-VIII [Elektronnyi resurs] Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

19. Pro vseukrainskyi referendum: Zakon Ukrainy vid 6 lystopada 2012 roku № 5475-VI [Elektronnyi resurs] Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. — URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>

20. The Polish Penal Code / edited by A.I. Lukashov and N.F. Kuznetsova ; introduction by A.I. Lukashov and E.A. Sarkisova ; translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2001. — 234 p.

21. The Bulgarian Penal Code / edited by A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2001. — 298 p.

22. The Swiss Penal Code / preface by Yu.N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 366 p.

23. The Japanese Penal Code / Edited and introduction by A.I. Korobeev. — St. Petersburg : Yuridicheskyy Center Press, 2002. — 226 p.

24. Criminal Legislation of Norway / Edited and introduction by Yu.V. Golik ; translated from Norwegian by A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : Yuridichesky Center Press, 2002. — 366 p.

Вітко О.Ю. Об'єкт та предмет злочину, передбаченого статтею 158-2 Кримінального кодексу України «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму».

В статті аналізується структура суспільних відносин в сфері зберігання виборчої документації та документів референдуму.

Наводяться приклади суб'єктів, предмета та соціального зв'язку як змісту таких суспільних відносин. Визначається предмет цього злочину. На основі чого, автором надається власна точка зору щодо об'єкта та предмета злочину за ст. 158-2 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: об'єкт злочину, предмет злочину, виборча документація, документи референдуму, суспільні відносини.

Витко А.Ю. Объект и предмет преступления, предусмотренного статьей 158-2 Уголовного кодекса Украины «Незаконное уничтожение выборной документации или документов референдума».

В статье анализируется структура общественных отношений в сфере сбережения выборной документации и документов референдума. Приводятся примеры субъектов, предмета и социальной связи как содержания таких общественных отношений. Определяется предмет данного преступления. На основании чего, автором представлена собственная точка зрения относительно непосредственного объекта преступления по ст. 232-2 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: объект преступления, предмет преступления, выборная документация, документы референдума, общественные отношения.

Vitko O. An Object and a Perpetrator of a Crime Provided by Article 158-2 of the Criminal Code of Ukraine «Illegal destruction of Election Documentation or Referendum Documents»

The author analyzes the structure of social relations concerning storage of election documentation and referendum documents. He gives an example of such entities, a target and the social interaction as a matter of such social relations. A perpetrator of this crime is determined. According to the abovementioned, the author gives his point of view on the object and the subject of a crime under Article 158-2 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: Object of a Crime; Perpetrator of a Crime; Election Documentation; Referendum Documents; Social Relations

Стаття надійшла до редакції: 13.12. 2017.

УДК 343 . 36

P. Vorobey

**PROTECTION OF THE CONSTITUTIONAL RIGHTS
AND FREEDOMS OF THE HUMAN BEING AND
THE CITIZEN AGAINST CRIMES STIPULATED
IN ARTICLES OF CHAPTER V OF THE CRIMINAL
CODE OF UKRAINE UNDER CURRENT CRIMINAL
LEGISLATION (GENERIC AND DIRECT OBJECT OF
A CRIME AND TYPES OF PROTECTED LEGAL
RELATIONS)**

П.А. Воробей

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЧИННИМ
КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ
КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
І ГРОМАДЯНИНА ВІД ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ
СТАТТЯМИ V РОЗДІЛУ КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ (РОДОВИЙ
ТА БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ
ТА ВИДИ ОХОРОНЮВАНИХ ПРАВОВІДНОСИН)**

Постановка проблеми. Теоретичні і практичні аспекти родового і безпосереднього об'єкту злочинів у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, охоронюваних правовідносин мають істотне значення для підвищення ефективності захисту цих прав, а отже, потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням родового і безпосереднього об'єкту злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина займалися такі вчені, як: М.І. Бажанов, С.Е. Келіна, З.Г. Клачков, П.П. Яшин, А. Кузнецов, І.П. Лановенко, П.С. Матишивський, Н.В. Чернишова, М.В. Володько, М.А. Хазін, Є.Л. Стрельцов, Р.В. Вереша та ін.

Мета статті. Дослідити кримінально-правову охорону конституційних прав і свобод людини і громадянина від злочинів, передбачених статтями

У розділу КК України (родовий та безпосередній об'єкт злочинів та види охоронюваних правовідносин).

Основні результати дослідження. Згідно із загальноприйнятою в науці кримінального права радянських часів і у новітні часи вертикальної класифікації об'єктів злочину всі вони поділяються на загальний, родовий і безпосередній. Загальним об'єктом, як відомо, вважається вся сукупність суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом і на які спрямовані злочинні посягання. Це об'єкт, на який спрямовані всі і кожне, зокрема злочинні посягання [1, с. 45]. Як зазначає Є.В. Стрельцов, поняття загального об'єкта є інструментом, який дозволяє на теоретичному і практичному рівнях відокремити злочинні діяння від інших правопорушень, отримати загальні уявлення про всі суспільні відносини, що знаходяться під кримінально-правовою охороною держави [2, с. 78].

Родовий (спеціальний) об'єкт злочину згідно вертикальної класифікації і ступенем узагальнення суспільних відносин є наступним, середнім видом. На думку Р.В. Вереші, під ним слід розуміти соціальні цінності, на які посягає певна група злочинів. Дослідник зазначає, що родовий об'єкт відображає характер суспільної небезпеки певної категорії злочинів, що служить критерієм об'єднання окремих складів злочину в певні групи з розміщенням цих груп в Особливій частині КК України [3, с. 90–91]. Автор підкреслює, що за цим принципом побудована вся система розділів Особливої частини КК України, крім розділів XVII і XIX, які побудовані не лише за критерієм родового об'єкта, а й суб'єкта злочину («Злочини у сфері службової діяльності» та «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби» (військові злочини)) [3, с. 91]. Автор підкреслює, що родовий об'єкт злочину включає в себе суспільні відносини як соціальні цінності певного виду, на які посягають злочини певної групи. Він розкриває характер суспільної небезпеки злочинів цієї групи, дозволяє об'єднувати в ній безпосередні склади окремих злочинів. Родовий об'єкт злочинів встановлюється у назвах розділів Особливої частини КК України [3, с. 91].

Отже, якщо поняття «родовий об'єкт злочину» є теоретичним для визначення належності конкретного злочину до певної групи злочинів, та його індивідуальні, тобто притаманні лише йому ознаки, визначаються таким поняттям, як «безпосередній об'єкт злочину» слід вважати соціальні цінності, на які посягає конкретне злочинне посягання. Від об'єкта як елемента складу злочину безпосередній об'єкт відрізняється тим, що його елементами є певні блага та суб'єкти [2, с. 79]. На думку дослідника, родовий і безпосередній об'єкт співвідносяться як ціле і частка [2, с. 79].

Вереша Р.В. вважає, що родовим об'єктом виступають певні соціальні цінності, тобто такий стан суспільних відносин, який заперечує впорядковані відповідно до чинного законодавства відносини в певній сфері здійснення правосуддя [3, с. 91].

Автор також вважає, що родовий об'єкт злочину дає можливість встановити групу належності конкретного діяння, а його індивідуальні ознаки визначаються безпосереднім об'єктом посягання. Він вважає, що під безпосе-

реднім об'єктом слід розуміти соціальні цінності, на які посягає конкретна злочинна дія або бездіяльність. Дослідник підкреслює, що відрізняється тим, що його компонентами є лише суб'єкти та блага, а предмет злочину не входить у безпосередній об'єкт і утворює окремий клас ознак. Дослідник також вважає, що з родовим об'єктом безпосередній об'єкт співвідноситься як частина та ціле [3, с. 91].

Слід погодитись також з автором в тому, що найчастіше безпосередній об'єкт злочину встановлюється шляхом тлумачення закону. Наприклад, у ст. 162 КК України йдеться про порушення недоторканності житла та іншого володіння особи. Це дає підстави зробити висновок, що безпосереднім об'єктом цього злочину є право фізичної особи на недоторканість її життя чи іншого володіння.

Як бачимо, безпосереднім об'єктом злочину можуть бути різні види соціальних цінностей, зокрема, передбачені розділом V КК України виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина. Тому безпосередній об'єкт злочину, як вважає Р.В. Вереша, є обов'язковою (конструктивною) ознакою злочину і його точне встановлення при кваліфікації злочинного діяння є обов'язковим [3, с. 79].

Стрельцов Є.Л. підкреслює, що безпосередній об'єкт злочину в практичній діяльності використовується для здійснення кваліфікації суспільно небезпечних діянь і відокремлювати ці діяння від суміжних [2, с. 79]. Дослідник, крім традиційної систематизації об'єктів злочинів у вертикальній структурі, виділяє ще і видовий об'єкт злочину, який, як він вважає, знаходиться між родовим і безпосереднім об'єктами. На його думку, видовий об'єкт включає в себе групу відносин, які за своїм обсягом менші, ніж група, яка входить до родового об'єкта злочину, але є більшою ніж ті суспільні відносини, на які посягають діяння при вчиненні конкретного злочину [2, с. 79–80].

Ми не погоджуємося з такою точкою зору, оскільки керуємось такими вихідними категоріями діалектики як загальне, особливе та одиничне [4, с. 247]. Отже, вважаємо, що діяння об'єктів злочину на загальний, родовий і безпосередній відповідає філософській класифікації.

Багато дослідників по визначеній для неї структурі класифікації поділяють безпосередні об'єкти злочинів на основні та додаткові. На думку Є.Л. Стрельцова, основний безпосередній об'єкт — це ті суспільні відносини, для захисту яких створена конкретна кримінально-правова норма і які завжди безпосередньо порушуються або ставляться в реальну небезпечність порушення при вчиненні конкретного злочину [2, с. 80].

Додатковим безпосереднім об'єктом злочину, вважає автор, є конкретні суспільні відносини, які також порушуються внаслідок вчинення злочину, але які виступають не як основні, а сукупні відносини, над якими встановлена кримінально-правова охорона і які завжди є значними і їх порушення призводить до криміналізації цих діянь. Суспільні відносини, які додаткові в інших випадках можуть виступати як основні і саме для їх охорони в такому сенсі встановлюється конкретна кримінально-правова норма [2, с. 80–81]. Такої ж

точки зору щодо основного та додаткового видів безпосереднього об'єкта злочину дотримується і Р.В. Вереша [3, с. 92].

Стрельцов Є.Л. виділяє ще і факультативний безпосередній об'єкт злочину, яким він вважає суспільне відношення, яке теж охороняється кримінальним, але порушується, на його думку, не тільки «сумісно» і завжди, як це має місце у додатковому безпосередньому об'єкті злочину, а тільки при певних умовах вчинення злочину [2, с. 80]. Ми погоджуємось з точкою зору Р.В. Вереші, який вважає що ознаки складу злочину не можуть бути факультативними, вони завжди є обов'язковими [3, с. 91]. Отже, періодичне значення об'єкта злочину, зазначає автор, полягає в тому, що він є обов'язковим елементом будь-якого злочину і вирішення питання кваліфікації злочину неможливе без дослідження його об'єкта [3, с. 90].

Отже, керуючись цими теоретичними підходами, зазначимо, що родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України, є суспільні відносини у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

В науці конституційного права переважна більшість вчених поділяє конституційні права і свободи людини і громадянина на такі види:

- особисті (громадянські, фізичні) — можливості людини, що забезпечують її фізичне та біологічне існування, задоволення всіх необхідних потреб для реалізації себе як особистості;

- політичні — можливості людини і громадянина брати участь у громадському і державному житті через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, політичні партії; громадські, профспілкові організації у голосуванні на виборах чи референдумі, через діяльність засобів масової інформації тощо;

- економічні — можливості людини і громадянина брати участь у виробництві матеріальних благ, право на власність, у тому числі і інтелектуальну власність, на підприємницьку діяльність, на працю, на її безпечні умови, на справедливу і своєчасну оплату, на страйк;

- соціальні — можливості людини і громадянина по забезпеченню належних соціальних умов життя;

- культурні (інтелектуально-культурні, духовні) — можливості людини і громадянина користуватись освітніми, культурно-мистецькими благами, право на свободу науково-технічної та художньої творчості, на захист інтелектуальної і промислової власності, право сповідувати ту чи іншу релігію або не сповідувати жодної і вести атеїстичну пропаганду тощо.

Окремі автори з цієї класифікації виокремлюють й інші види конституційних прав і свобод, зокрема — екологічні, сімейні тощо [5, с. 671—686; 6, с. 199—200; 7, с. 69—85; 8, с. 149—150].

Більшість конституційних прав і свобод людини і громадянина містяться у II розділі Конституції України «Право, свободи та обов'язки людини і громадянина».

Розглянемо права і свободи та статті про злочини проти цих прав, які містяться у розділі II особливої частини КК України.

Конституційні права і свободи людини і громадянина (розділи Конституції України)	Кримінально-правова охорона за КК України
1	2
<ul style="list-style-type: none"> - Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (зі ст. 21). - Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань (зі ст. 24). - Кожному гарантується недоторканість житла (зі ст. 30) (особисте право) - Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (зі ст. 31) (особисті права). - Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя...крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 32) (особисті права). - Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (зі ст. 34) (особисті права). - Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інших способі — на свій вибір (зі ст. 34) (особисте право). - Громадяни мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (з ч.1 ст. 36) (політичне право). - Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає в себе свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої; безперешкодно відправляти одноособово або колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (ч. 1 ст. 35) 	<ul style="list-style-type: none"> - ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії»; - ст. 162 «Порушення недоторканності житла»; - ст. 163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телефонної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»; - ст. 182 «Порушення недоторканності приватного житла»; - ст. 171 «Перешкоджання законній діяльності журналістів»; - ст. 170 «Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій»; - ст. 178 «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків»; - ст. 179 «Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь»; - ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду»; - ст. 181 «Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів»; - ст. 170 «Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій»; - ст. 157 «Перешкоджання здійсненню виборчого права»;

Продовження таблиці

1	2
<p>- Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав і свобод (з ч. 3 ст. 36) (економічне право).</p> <p>- Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 38) (політичні права).</p> <p>- Кожен має право ... розпоряджатись ... результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ч. ст. 41) (культурне право).</p> <p>- Кожен має право на працю, що включає в себе можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ч. 1 ст. 43).</p> <p>- Кожен має право на належні і безпечні, здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеного законом (ч. 4 ст. 43).</p> <p>- Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється (ч. 5 ст. 43).</p> <p>- Громадянам гарантується право на захист від незаконного звільнення (ч. 6 ст. 43).</p> <p>- Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом (ч. 7 ст. 43) (економічне право).</p> <p>- Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ч.1 ст. 44) (економічне право).</p> <p>- Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49) (соціальне право).</p>	<p>- ст. 158 «Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів»;</p> <p>- ст. 158 «Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів»;</p> <p>- ст. 159 «Порушення таємниці голосування»;</p> <p>- ст. 160 «Порушення законодавства про референдум»;</p> <p>- ст. 176 «Порушення авторського і суміжних прав»;</p> <p>- ст. 177 «Порушення прав на об'єкти промислової власності»;</p> <p>- ст. 172 «Грубе порушення законодавства про працю»;</p> <p>- ст. 173 «Грубе порушення угоди про працю»;</p> <p>- ст. 175 «Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат»;</p> <p>- ст. 174 «Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку»;</p> <p>- ст. 184 «Порушення права на безоплатну медичну допомогу»;</p> <p>- ст. 164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей»;</p> <p>- ст. 165 «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків»;</p> <p>- ст. 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою щодо якої встановлена опіка чи піклування»;</p>

Закінчення таблиці

1	2
<ul style="list-style-type: none"> - Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків (ч. 2 ст. 51). - Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ч. 3 ст. 51) (особисті права). - Кожен має право на освіту (ст. 53) (культурне право). 	<ul style="list-style-type: none"> - ст. 167 «Зловживання опікунськими правами»; - ст. 168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)»; - ст. 169 «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)»; - ст. 183 «Порушення права на отримання освіти»

Джерело [9, с. 8–17; 10, с. 373–374].

Розглянемо у наступній таблиці безпосередні та додаткові об'єкти злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України.

Стаття КК України, якою передбачено злочин	Безпосередній і додатковий об'єкт
1	2
статті 157, 158, 159	виборче право громадян; право громадян на участь у всеукраїнському та місцевому референдумах; рівність громадян у їх конституційних правах та рівність перед законом; принцип конституційно-правового статусу людини і громадянина;
ст. 160	додаткові об'єкти: честь, гідність особи, її життя, здоров'я, власність;
ст. 161	право людини на недоторканність житла та іншого володіння особи;
ст. 162	право громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
ст. 163	право неповнолітніх дітей на повноцінне життя та всебічний (фізичний, психічний і соціальний) розвиток;
ст. 164	право непрацездатних батьків на їх утримання їхніми дітьми;
ст. 165	всебічний розвиток дитини або особи, стосовно якої встановлена опіка чи піклування;
ст. 166	додатковий об'єкт – здоров'я, життя та інші блага;

Продовження таблиці

1	2
ст. 167	майнові та інші права осіб, стосовно яких встановлено опіку чи піклування;
ст. 168	інтереси сім'ї та дітей, яких було усиновлено, їх всебічний розвиток; додатковий об'єкт — життя, здоров'я та інші блага;
ст. 170	встановлений порядок усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) або на виховання в сім'ю громадян, порушення якою може викликати несприятливі наслідки для нормального всебічного розвитку дитини; додатковий об'єкт - здоров'я, життя та інші блага усиновлених, усиновителів, підопічних та піклувальників;
ст. 171	право громадян на свободу об'єднання у професійні спілки, політичні партії та громадські організації;
ст. 172	встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналістів;
ст. 173	трудові права людини, які включають права на працю, заробітну плату, на відпочинок;
ст. 174	право працівника на страйк для задоволення своїх економічних і соціальних інтересів;
ст. 175	право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, на її своєчасне отримання та право на соціальний захист у різних його формах;
ст. 176	авторське право і суміжні права;
ст. 177	права інтелектуальної власності щодо винаходів, корисних моделей, промислових зразків, кваліфікованих зазначень походження товарів, монографій інтегральних мікросхем, сортів рослин;
ст. 182	право громадян на недоторканність приватного житла, особисту та сімейну таємницю;

Закінчення таблиці

1	2
<p>статті 178, 179, 180, 181</p> <p>ст. 183</p> <p>ст. 184</p>	<p>право на свободу віросповідання, на встановлений порядок проповідання віровчень та відправлення релігійних обрядів, які забезпечують здоров'я громадян, статево свободу та статево недоторканність та моральність;</p> <p>права громадян на освіту;</p> <p>право громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу, в тому числі на безоплатну медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я.</p>

Джерело [11, с. 373–441]. Крім того, у з'ясуванні даної проблеми ми пропонуємо звернутися до кримінального законодавства таких країн, як Естонія, Латвія, Болгарія, Польща, Австрія [12, с. 276; 13, с. 206; 14, с. 166; 15, с. 202; 16, с. 118–119], де також певним чином розглядаються подібні питання.

Висновки. На підставі викладеного можна констатувати, що: а) родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України є суспільні відносини у сфері виборчих, трудових та інших прав громадян; б) систематизація норм, згідно з якою ці злочини розглядаються як злочини проти визначеної групи однорідних відносин, відображає особливості та значення родового об'єкта конкретних суспільно небезпечних посягань, визначає ступінь їх суспільної небезпеки, чітко характеризує їх з юридичної точки зору і сприяє їх чіткій кваліфікації та ефективній боротьбі з ними; в) злочини, передбачені статтями 157–161, 166, 168, 169 крім основних мають ще й додаткові об'єкти злочину; г) безпосередні основні та безпосередні об'єкти злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України стосуються конституційних особистих (фізичних), економічних, соціальних, політичних, культурних прав і свобод людини і громадянина; д) безпосередні основні об'єкти вказаних злочинів відносяться до таких видів правовідносин:

- конституційні правовідносини;
- сімейні правовідносини;
- цивільні правовідносини;
- відносини соціального захисту;
- трудові правовідносини.

За додатковими безпосередніми об'єктами ці злочини можуть стосуватись і кримінально-правових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чернишова Н.В., Володько М.В., Хазін М.А. Кримінальне право України. Тези лекцій і практичні завдання для курсантів Київського училища міліції МВС України. — К.: Наукова думка, 1995. — 456 с.

2. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Відп. редактор заслужений діяч науки і техніки України, доктор юрид. наук, профес. Є.Л. Стрельцов. — Х. : Одиссей, 2010. — 215 с.

3. *Вереша Р.В.* Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посібник. — [2-ге вид. переробл. та допов. станом на вересень 2011 р.]. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 320 с.

4. Філософія : Навчальний посібник / І.Ф. Надальний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В. П. Розумний та ін.; за ред. І. Ф. Надального. — К. : Вікар, 1997. — 584 с.

5. Великий юридичний енциклопедичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. — К. : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. — 942 с.

6. Правознавство : Навчальний посібник. / За ред. академіка НАН, доктор юрид. наук, профес. В.В. Копейчикова. — [2-ге вид. переробл. та допов.]. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 699 с.

7. Основи конституційного права України : Підручник. — [2-ге вид. допов.] / За ред. В.В. Копейчикова. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 699 с.

8. Правознавство : Навчальний посібник. / За заг. ред. С.М. Тимченка, Т.О. Коломієць. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. — 554 с.

9. Україна. Закони. Конституція України. — К. : Велес, 2011. — 48 с.

10. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. — К. : Атіка, 2001. — 160с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К. : Каннон, 2001. — 1104 с.

12. Criminal Code of the Republic of Estonia (2001, amended 2013): Сайт Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини Legislation line [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4707/file/Estonia_Penal_Code_am2013_en.pdf. — Заголовок з екрану.

13. Criminal Law of the Republic of Latvia (1998, amended 2013): Сайт Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини Legislation line [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4795/file/Latvia_CC_am2013_en.pdf. — Заголовок з екрану.

14. Criminal Code of the Republic of Bulgaria (1968, amended 2010): Сайт Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини Legislation line [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8881/preview>. — Заголовок з екрану.

15. Kodeksu Karnego Rzeczpospolita Polska 1997 roku, ze zmianami na dzień 07. 22. 2015 : Baza Internetowy System Aktów Prawnych — ISAP [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19970880553&type=3>. — Заголовок з екрану.

16. Bundesrecht konsolidiert : Gesamte Rechtsvorschrift für Strafgesetzbuch der Republik Österreich, Fassung vom 25. 09. 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>. — Заголовок з екрану.

REFERENCES

1. *Chernyshova N.V., Volodko M.V., Khazin M.A.* Kryminalne pravo Ukrainy. Tezy lektsii i praktychni zavdannia dlia kursantiv Kyivskoho uchylyshcha militsii MVS Ukrainy. — К. : Naukova dumka, 1995. — 456 с.

2. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruchnyk / Vidp. redaktor zasluhenyi diiach nauky i tekhniky Ukrainy, doktor yuryd. nauk, profes. Ye.L. Streltsov. — Kh. : Odisei, 2010. — 215 s.

3. Veresha R.V. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Navch. posibnyk. — [2-he vyd. pererobl. ta dopov. stanom na veresen 2011 r.]. — K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2012. — 320 s.
4. Filosofiia : Navchalnyi posibnyk / I.F. Nadalnyi, V.P. Andrushchenko, I.V. Boichenko, V.P. Rozumniy ta in.; za red. I.F. Nadalnoho. — K. : Vikar, 1997. — 584 s.
5. Velykyi yurydychnyi entsyklopedychnyi slovnyk / Za red. akad. NAN Ukrainy Yu.S. Shemshuchenka. — K. : TOV «Vyd-vo «Yurydychna dumka», 2007. — 942 s.
6. Pravoznavstvo : Navchalnyi posibnyk. / Za red. akademika NAN, doktor yuryd. nauk, profes. V.V. Kopieichykova. — [2-he vyd. pererobl. ta dopov.]. — K. : Yurinkom Inter, 1999. — 699 s.
7. Osnovy konstytutsiinoho prava Ukrainy : Pidruchnyk. — [2-he vyd. dopov.]. / Za red. V.V. Kopieichykova. — K. : Yurinkom Inter, 1999. — 699 s.
8. Pravoznavstvo : Navchalnyi posibnyk. / Za zah. red. S.M. Tymchenka, T.O. Kolomiets. — Sumy : VTD «Universytetska knyha», 2006. — 554 s.
9. Ukraina. Zakony. Konstytutsiia Ukrainy. — K. : Veles, 2011. — 48 s.
10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku. — K. : Atika, 2001. — 160 s.
11. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku / Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — K. : Kannon, 2001. — 1104 s.
12. Criminal Code of the Republic of Estonia (2001, amended 2013): Sait Biuro OBSYe z demokratychnykh instytutiv i prav liudyny Legislation line [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4707/file/Estonia_PenalCode_am2013_en.pdf. — Zaholovok z ekranu.
13. Criminal Law of the Republic of Latvia (1998, amended 2013): Sait Biuro OBSYe z demokratychnykh instytutiv i prav liudyny Legislation line [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4795/file/Latvia_CC_am2013_en.pdf. — Zaholovok z ekranu.
14. Criminal Code of the Republic of Bulgaria (1968, amended 2010): Sait Biuro OBSYe z demokratychnykh instytutiv i prav liudyny Legislation line [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8881/preview>. — Zaholovok z ekranu.
15. Kodeksu Karnego Rzeczpospolita Polska 1997 roku, ze zmianami na dzień 07. 22. 2015 : Baza Internetowy System Aktów Prawnych — ISAP [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19970880553&type=3>. — Zaholovok z ekranu.
16. Bundesrecht konsolidiert : Gesamte Rechtsvorschrift für Strafgesetzbuch der Republik Österreich, Fassung vom 25. 09. 2015 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>. — Zaholovok z ekranu.

Воробей П.А. Забезпечення охорони чинним кримінальним законодавством конституційних прав і свобод людини і громадянина від злочинів, передбачених статтями V розділу Кримінального кодексу України (родовий та безпосередній об'єкт злочинів та види охоронюваних правовідносин).

У статті, на підставі аналізу теоретичних і нормативних джерел стосовно родового та безпосереднього об'єктів злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України («Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»), з'ясується, які конституційні права і свободи людини і громадянина охороняються статтями цього розділу. Зазначено види правовідносин, яких стосуються ці злочини.

Ключові слова: об'єкт злочину, загальний об'єкт злочину, родовий об'єкт злочину, безпосередній основний та додатковий об'єкти злочину.

Воробей П.А. Обеспечение охраны действующим уголовным законодательством конституционных прав и свобод человека и гражданина от преступлений, предусмотренных статьями V раздела Уголовного кодекса Украины (родовой и непосредственный объект преступлений и виды охраняемых правоотношений).

В статье, на основании анализа теоретических и нормативных источников по родовому и непосредственному объектам преступлений, предусмотренных разделом V Особенной части УК Украины («Преступления против избирательных, трудовых и других личных прав и свобод человека и гражданина»), выясняется, какие конституционные права и свободы человека и гражданина охраняются статьями этого раздела. Указаны виды правоотношений, к которым относятся эти преступления.

Ключевые слова: объект преступления, общий объект преступления, родового объект преступления, непосредственный основной и дополнительный объекты преступления.

Vorobey P. Protection of The Constitutional Rights and Freedoms of the Human Being and the Citizen against Crimes Stipulated in Articles of Chapter V of the Criminal Code of Ukraine under Current Criminal Legislation (Generic and Direct Object of a Crime and Types of Protected Legal Relations)

In this article, the research of the general and direct objects of crimes provided for in Chapter V "Crimes against Electoral, Labor and Other Personal Rights and Freedoms of the Human Being and the Citizen" of the Criminal Code of Ukraine is provided. The research is grounded on the deep analysis of theoretical and normative sources. The list of rights and freedoms of the human being and the citizen that are protected under the mentioned chapter of the Criminal Code of Ukraine is determined. The types of legal relations to which these crimes regard are named.

Keywords: Object of a Crime; General Object of a Crime; Generic Object of a Crime; Direct Main and Additional Object of a Crime

Стаття надійшла до редакції: 14.12. 2017.

УДК 343.

V. Matviychuk

GENERIC OBJECT OF A CRIME OF MISAPPROPRIATION OF LANDS OF WATER RESOURCES ON AN ESPECIALLY LARGE SCALE (ARTICLE 239-2 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

В.К. Матвійчук

*доктор юридичних наук, професор
перший проректор
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ЗЕМЛЯМИ ВОДНОГО ФОНДУ В ОСОБЛИВО ВЕЛИКИХ РОЗМІРАХ (СТАТТЯ 239-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Постановка проблеми. Питання, що стосуються родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, має важливе теоретичне значення для науки кримінального права, а отже потребує подальшого з'ясування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, що стосуються родового об'єкта злочину незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, займалися такі вчені, як: С.Б. Гавриш, О.Б. Буцько, М.В. Кумановський, В.С. Плугатир, О.В. Кришевич та ін.. Проте, до цього часу ця важлива в теоретичному плані проблема не отримала свого належного вирішення.

Мета статі полягає у з'ясуванні родового об'єкта злочину незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах.

Основні результати дослідження. Кожний злочин посягає на певний об'єкт, завдає йому істотної шкоди або ставить під загрозу завдання такої шкоди ці суспільні відносини [1, с. 302]. Виходячи з цього, необхідно констатувати, що злочинне діяння неможливе без об'єкта, проти якого воно спрямоване.

У науці кримінального права є багато підходів до розуміння об'єкта злочину. Слід зазначити, що В. К. Грищук поділяє наукові концепції об'єкта злочину на історичні та сучасні. До найбільш поширених історичних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права вчений зараховує такі: 1) об'єкт злочину – суб'єктивне право (В.Д. Спасович); 2) об'єкт злочину – захищений інтерес (Ф. Ієрінг, Ф. Ліст, Б.С. Нікіфоров); 3) об'єкт злочину – блага та інте-

реси, що охороняються законом (правові блага) (А.Н. Круглевский, Г.В. Коколов, Є.Я. Нимировський); 4) об'єкт злочину — безпека і добробут громадян (О.Ф. Кістяківський); 5) об'єкт злочину є: а) правові норми і конкретні блага та інтереси (М.Д. Сергієвський); б) посереднім об'єктом є порушений припис, норма, а безпосереднім об'єктом — суспільне відношення, що є реальним проявом цього припису (І.Я. Фойніцький); в) з формального боку є блага та інтереси, що охороняються цією нормою (Л.С. Білогриць—Котляревський); г) норми права в її реальному бутті (М.С. Таганцев); 6) об'єкт злочину — окремі особи чи групи осіб (П.Д. Калмиков); 7) об'єкт злочину охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (А.А. Піонтковський, Є.А. Фролов) [2, с. 159—164].

Серед найбільш поширених сучасних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права, на переконання професора В.К. Грищука, є: 1) об'єкт злочину — охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кирись, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова та ін.); 2) об'єкт злочину — це соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш); 3) об'єкт злочину — людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу, тощо (Г.П. Новосьолов); 4) об'єкт злочину — окремі особи або багато осіб (П.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину — охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов); 6) об'єкт злочину — суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарева); 7) об'єкт злочину двоякий — соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають в середині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) об'єкт злочину — охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна); 9) об'єкт злочину — особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом [2, с. 166]. Цей підхід набув поширення в кримінально-правовій доктрині, до прихильників якого слід віднести В.К. Грищука [2, с. 166], Я.М. Брайніна [3, с. 70], В.М. Кудрявцева [4, с. 130], А.А. Музику [5, с. 25], Л.В. Левицьку, Т.О. Мудрака, О.В. Сіренка, П.В. Цимбала [6, с. 18], А.В. Савченка, В.В. Кузнецова і О.Ф. Штанька [7, с. 79]. Цієї позиції дотримуємося також і ми.

Крім вищеназваних сучасних концепцій об'єкта, існують ще й інші. Так, С.Я. Ляхова підтримує та розвиває концепцію, де об'єктом злочину є правовідносини [9, с. 79]. Натомість В.П. Ємельянов називає об'єктом злочину охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які і виступають безпосередніми об'єктами злочинів як реальних явищ дійсності [10, с. 214—215].

В юридичній літературі пропонується й інша періодизація та класифікація розвитку концепцій об'єкта злочину. Зокрема, в історії розвитку вчення про об'єкт злочину можна виділити декілька етапів. Перший етап (друга половина XIX — початок XX ст.) характеризується наявністю різних концепцій, до числа яких інколи відносять так звані теорії суб'єктивного права, норми права

і правові блага [11, с. 325]. Другий етап розробки вчення про об'єкт злочину — період панування в нашій країні марксистсько-ленінського вчення, керуючись яким вітчизняна кримінально-правова наука взяла на озброєння тезу: «Об'єкт злочину — це суспільні відносини, і тільки вони» [11, с. 325]. Третій етап — це сучасні концепції об'єкта злочину. Він характерний тим, що в ньому кримінально-правова теорія вже не декларує про єдність думок, оскільки не тільки в науковій, але й у навчальній літературі все більше проявляється два основних, концептуальних підходи до трактовки поняття об'єкта злочину [11, с. 336]. Перший є значно більш представницьким за кількістю прихильників підхід орієнтує на таке вирішення питання про об'єкт злочину, яке мало місце в радянській науці, тобто на визнання об'єктом злочину суспільних відносин [11, с. 337].

В останнє десятиріччя з'явилося також немало прибічників другого підходу. Усіх їх об'єднує одне: критичне сприйняття ідеї про те, що об'єктом злочину виступають суспільні відносини і тільки вони [11, с. 337].

Важливо звернути увагу на те, що П.П. Андрушко робить деякі уточнення до узагальнення концепцій об'єкта В.К. Грищуком. Так, він уточнює свою позицію стосовно об'єкта злочину, а саме, що таким розуміє соціальні цінності, натомість порядок відносин (взаємовідносин) між суб'єктами розглядає як вид соціальних зв'язків між суб'єктами, які в свою чергу, є одним із видів соціальних цінностей, що охороняються кримінальним законом. Також П.П. Андрушко звертає увагу на те, що С.Б. Гавриш відстоює концепцію об'єкта злочину як правового блага, а не об'єкта злочину як соціального блага (цінності), що охороняється кримінальним законом [3, с. 166].

Оскільки дослідження питання про об'єкт злочину взагалі не є предметом даного дослідження, оскільки ми з'ясовуємо родовий об'єкт, тому, не вдаючись до деталей аналізу кожної з наведених концепцій об'єкта злочину і виходячи з періодизації, зазначимо, що ми приєднуємося до дослідників, які об'єкт злочину розглядають саме з позиції теорії суспільних відносин. Представниками цієї теорії є, зокрема, В.Я. Тацій, В.К. Грищук, А.А. Музика, М.Й. Коржанський, В.О. Навроцький, М.І. Карпенко, І.О. Харь та ін. Ми також сповідуємо концепцію об'єкта як суспільних наук.

Користуючись триступеневою класифікацією об'єктів злочинів, якої ми дотримуємося, визначимо місце норми, що досліджується (ст. 239-2 КК України) у системі Особливої частини КК України. Це все стає можливим, якщо вдасться найбільш правильно встановити родовий і безпосередній об'єкти злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України. Ця класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій: загального, особливого та окремого і відповідно включає три рівні: загальний, родовий, безпосередній [4, с. 81–82; 12, с. 124–125; 13, с. 60–62]. Таку тричленну класифікацію об'єктів злочинів підтримує переважна більшість науковців в галузі кримінального права. Відповідно до цієї класифікації, з позиції прихильників концепції, об'єкт злочину — суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону, загальний об'єкт — вся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону кримінального закону, родовий — група суспільних

відносин, тотожних або однорідних за своєю сутністю, безпосередній — конкретні суспільні відносини, які охороняються кримінально-правовою нормою.

З приводу родового об'єкта злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища і в системі яких знаходиться і досліджувані відносини, на які посягає діяння, передбачені ст. 239-2 КК України, є наступні судження, що ними є: 1) відносини соціалістичної власності, матеріалізовані в природних багатствах [14, с. 17]; 2) відносини з порушення правил виробництва, промислів [15, с. 119]; 3) відносини з порядку використання природних багатств у господарській діяльності чи суспільні відносини з їх використання [16, с. 515]; 4) самі природні багатства [17, с. 262]; 5) блага, що охороняються кримінальним правом, і сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі і неперехідні цінності [18, с. 11–12]; 6) соціалістичні суспільні відносини, що забезпечують раціональне використання й охорону природних багатств [19, с. 102]; 7) природоохоронні відносини, спрямовані на захист навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також наукове обґрунтування, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери [20, с. 286]; 8) суспільні відносини, що забезпечують природні умови людей з метою задоволення їх різнобічних потреб [21, с. 22]; 9) деякі інші інтереси соціалістичного господарства в різних його сферах: лісового господарства, рибальства, мисливства тощо [22, с. 281]; 10) відносини з охорони природного середовища, його використання в інтересах соціалістичного суспільства [23, с. 80]; 11) суспільні відносини, що проявляються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входить і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об'єктів [24, с. 6–7]; 12) суспільна безпека, яка частіше всього розуміється як стан захищеності суспільних інтересів [25, с. 31]; 13) комплекс фактичних суспільних відносин, їх правові форми і матеріальні оболонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування, задоволення розумних соціалістичних потреб і гарантує їй безпеку [26, с. 177]; 14) суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення сприятливого навколишнього природного середовища [27, с. 24]; 15) суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони, раціонального використання, оздоровлення і відтворення сприятливого навколишнього природного середовища як такої системи, яка гарантуватиме безпечне для життя та здоров'я людей середовище їх існування [28, с. 88]; 16) довідля — це комплекс поставлених під охорону закону про кримінальну відповідальність суспільних відносин, що забезпечують у кожній екосистемі раціональне використання та охорону живих ресурсів, які мають промислове значення, збереження екологічної рівноваги і підтримання природного відтворення й екологічної безпеки, а також життєдіяльності людини від негативного екологічного впливу [29, с. 14]; 17) суспільні відносини, врегульовані правовими нормами (так звані правовідносини), пов'язані із забезпеченням екологіч-

ної безпеки — певний стан захищеності життєво важливих інтересів людини, об'єднань людей, суспільства та держави від посилення негативного впливу на навколишнє природне середовище (довкілля) [30, с. 12]; 18) родовим об'єктом цих злочинів виступають: по-перше, суспільні відносини у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів; по-друге, суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки, а саме: запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, гарантування стабільної сприятливої екологічної ситуації для існування живих істот у всій повноті біологічного різноманіття [31, с. 86—87]; 19) відносини у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [32, с. 61].

Аналіз існуючих точок зору засвідчує: 1) що прихильники першої точки зору, зокрема В.Л. Мунтян, помилково відносять об'єкт цих злочинів до діянь проти власності [14, с. 17]; 2) автори другого підходу, зокрема А.А. Трайнін, необгрунтовано визначають об'єкт досліджуваних злочинів як виробництво промислів, а не відносини, що суперечать призначенню такої охорони [15, с. 119]; 3) симпатики третьої точки зору, зокрема Г.А. Кригер, без достатніх на те підстав, розуміють під родовим об'єктом досліджуваних злочинів порядок використання природних ресурсів [16, с. 515]. З цього приводу ми підтримуємо критичні зауваження Є.М. Жевланова та Ю.І. Ляпунова, які критикуючи нормативний підхід до з'ясування родового об'єкта цих злочинів, зазначають, що порядок використання не може бути відносинами з приводу природних багатств, а лише регламентує їх використання [27, с. 14; 33, с. 14]; 4) у той же час прихильники четвертого судження, зокрема Б.М. Леонтьєв, всупереч загальноновизнаним в юридичних джерелах позиції, стверджують, що об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища є самі природні багатства, а не суспільні відносини, що зводить об'єкт до предмета злочину [17, с. 262]; 5) прихильники п'ятої точки зору, зокрема С.Б. Гавриш, ототожнюють об'єкт цих злочинів з різними благами, тобто повторюють попереднього автора [18, с. 11—12]; 6) І.М. Тяжкова називає об'єктом злочину соціалістичні суспільні відносини, які забезпечують раціональне використання і охорону природних багатств [19, с. 102]. Це визначення, на наш погляд, страждає неповнотою і охоплює лише консервативну другу форму такої охорони, а саме, раціональне використання природних ресурсів.

Нам більш імпонує визначення родового об'єкта цих злочинів, що запропонована В.Я. Таційом (автором сьомої точки зору), проте і його дефініція потребує певних уточнень, оскільки має бути спрямована на охорону позитивних відносин (сприятливе навколишнє природне середовище [20, с. 286]). Певною ординарністю та деякими змістовними неточностями вирізняється

визначення об'єктів цих злочинів у В.Д. Пакутіна, який в основу таких відносин включає господарські стосунки, не враховуючи їх екологічну складову (восьма точка зору) [21, с. 22]. Водночас позиція авторів дев'ятої точки зору, наприклад З.А. Вишинської, зводиться до того, що у неї суспільні відносини чомусь підміняються категорією «інтерес», який лише мотивує до створення суспільних відносин і не може бути об'єктом злочину [22, с. 28]. Симпатичні десятиї точки зору стосовно родового об'єкта цих злочинів, зокрема Т.А. Бу шуєвої, свідчить, що їх визначення є надто загальним і не може сприяти з'ясуванню сутті цих суспільних відносин [23, с. 80].

Нам вбачається, що потребує належного упорядкування позиція авторів одинадцятої точки зору, зокрема Г.З. Корчевої, оскільки її визначення є конгломератом значної кількості незв'язаних між собою відносин [24, с. 6–7]. Не можна погодитися із пропозицією стосовно родового об'єкта досліджуваних злочинів, запропонованою Н.О. Лопашенко, оскільки суспільна безпека є станом, а не суспільними відносинами [25, с. 31]. Подібну помилку, на наш погляд, стосовно визначення родового об'єкта злочинів робить також О.А. Дубовик. Крім того, автор обмежується лише оптимальною життєдіяльністю людини і керується цілями її нормального існування [26, с. 177].

Більш точним, на наш погляд, є визначення родового об'єкта досліджуваних злочинів, запропоноване Т.Г. Савенковою, оскільки в ньому йдеться стосовно умов, які гарантують і забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення й відтворення сприятливого навколишнього природного середовища.

Не може бути підтриманою позиція стосовно родового об'єкта цих злочинів, запропонована К.М. Оробець, оскільки вона називає довкілля як родовий об'єкт, фактично ототожнює родовий об'єкт з предметом, а також одночасно поєднує стан — екологічну безпеку з комплексом суспільних відносин. Крім того, при намаганні обґрунтувати необхідність використання терміну «довкілля» в чинному законодавстві вдається до неточностей. Так, у США та інших країнах Заходу використовується термін «environment», як оточення, а не довкілля. У РФ федеральний закон від 10 січня 2002 року № 7-ФЗ іменується «Об охране окружающей среды», а не «Про охорону довкілля» як це перекладає К.М. Оробець. Крім того, і аргументація стосовно необхідності застосування терміну «довкілля» є непереконаливою. У цьому плані є більш переконаливою наша аргументація стосовно доцільності використання терміну «навколишнє природне середовище».

Слід звернути увагу на те, що визначення родового об'єкта злочину, запропоноване Т.В. Корняковою і В. Самокишина співпадає та має певні вади: 1) має місце використання екологічних відносин та організаційних, а також різних видів діяльності; 2) має місце обмежений перелік природних об'єктів; 3) відсутнє дослідження структури суспільних відносин (об'єкта); 4) необґрунтоване включення у визначення профілактичних та інших заходів.

Щодо визначення родового об'єкта досліджуваних злочинів Є.М. Борисовим, то воно дещо суперечливе, оскільки ототожнює суспільні відносини з правовідносинами тощо. Крім того, певною мірою дана проблема

також знайшла своє вирішення і на законодавчому рівні в деяких зарубіжних джерелах [36; 37; 38; 39; 40].

Висновки. Отже, всі вищезазначені погляди стосовно родового об'єкта цього злочину і інші злочинів проти навколишнього природного середовища: 1) дещо суперечливі або не охоплюють кола всіх відносин в досліджуваній сфері, або призводять до помилкового ототожнення об'єкта злочину (суспільних відносин) з предметом злочину чи з правовідносинами, а іноді стосуються діяння або відповідного стану; 2) свідчать, що можна скориставшись визначенням родового об'єкта цих злочинів, яке запропоноване нами, яке має таке формулювання «... суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої системи, до якої належить і людина (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх і майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечно для життя і здоров'я навколишнє природне середовище» [35, с. 171–172], доповнивши його, що ці відносини виникають у межах території нашої держави Україна, а також, що вони створюють сприятливі умови життєдіяльності та є природною умовою існування всього живого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Наумов А.В.* Российское уголовное право. Курс лекций: в 3 т. Т.1. Общая часть. 4–е изд., перераб. и доп. — Москва : Волтерс Клувер. 2007. — 736 с.
2. *Гришук В.К.* Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. — Киев : Ін Юре, 2006. — 586 с.
3. *Брайтін Я.М.* Основні питання загального вчення про склад злочину — Киев : Вид-во Київського університету. 1964. — 189 с.
4. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления. — Москва : Гос. изд-во юрид. лит. 1960. — 244 с.
5. *Музыка А.А.* Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.— Киев : Логос. 1998. — 323 с.
6. *Левіцька Л.В., Мудрак Т.О., Сіренко О.В., Цимбал П.В.* Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник — Ірпінь : Національна академія ДПС України. 2005. — 206 с.
7. *Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.В.* Сучасне кримінальне право України: курс лекцій — Киев : Вид-во Паливода А.В.. 2005. — 640 с.
8. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: учебное пособие. — Киев : НИИ РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.
9. *Лихова С.Я.* Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V. Особлива частина КК України): монографія — Киев : Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2006. — 573 с.
10. *Емельянов В.П.* Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовное-правовое исследование. СПб : Юридичний центр Пресс, 2002. — 219 с.
11. *Новоселов Г.П.* Объект преступления. Полный курс уголовного права: В 5 т. : под ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева. Т.1: Преступление и наказание. — СПб : Юридический центр Пресс. 2008. — С. 325–326.

12. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права. В 6 т. Т. 2. Часть общая. Преступление — Москва : Наука, 1970. — 516 с.

13. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навчальний посібник.— Харків : Українська юридична академія, 1994. — 80 с.

14. *Муитян В.Л.* Правова охорона природи Української РСР. — К. : Вид-во Київського державного університету, 1966. — 104 с.

15. *Трайнин А.Н.* Должностные и хозяйственные преступления. — М. : Юриздат, 1938. — 136 с.

16. *Кригер Г.А.* Хозяйственные преступления. Курс советского уголовного права. Часть Особенная. В 6-ти томах. / А.А. Пионтковский и др. (редкол.). — Москва : Наука, 1971. — Т. 5. — С. 379—559.

17. *Леонтьев Б.* Преступление против природных богатств СССР. Советское уголовное право. Часть Особенная: учебник. / В.Д. Меньшагин, В.Н. Кудрявцев, Б.А. Куринов и др.; под ред. В.Д. Меньшагина и др. 2-е изд., перераб. и доп. — Москва : изд-во Моск. ун-та, 1975. — С. 261—274.

18. *Гавриш С.Б.* Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины); автореф. дис... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право — Харьков, 1994. — 42 с.

19. *Тяжкова И.М.* Некоторые вопросы уголовно-правовой охраны природы. Научно-технический прогресс и правовая охрана природы : проблемы совершенствования природоохранительного законодательства в условиях научно-технического прогресса. / Под ред. В.В. Петрова. — Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1978. — С. 101—103.

20. *Тацій В.Я.* Преступления против природных богатств СССР. / Уголовное право УССР. Особенная часть: [учебник / Под ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Выща школа. Головное изд-во, 1989. — С. 285—305.

21. *Пакутин В.Д.* Уголовно-правовая охрана внешней природной среды и природных ресурсов СССР: [учебное пособие] / В.Д. Пакутин. — Уфа : Башкирский гос. университет, 1976. — 157 с.

22. *Вышинская З.А.* Советское уголовное право. Часть особенная: ученик. / З.А. Вышинская, М.М. Исаев, А.А. Пионтковский и др.; общ. ред. А.А. Герцензон, З.А. Вышинская. — Москва : Госюриздат, 1951. — 431 с.

23. *Бушueva Т.А., Дагель П.С.* Объект уголовно-правовой охраны природы. Советское государство и право. 1977. — № 8. — С. 77—83.

24. *Корчева Г.З.* Уголовно-правовая охрана природы в УССР: учебное пособие. — Харьков : Выща школа, 1975. — 83 с.

25. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: комментарий к гл. 26 УК РФ. — СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. — 802 с.

26. *Дубовник О.Л.* Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УК. — Москва : Спартак, 1998. — 352 с.

27. *Жевлаков Э.Н.* Понятие экологических преступлений. Объект и система / Проблема борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. — Москва : ВЮЗИ. — 1990. — С. 5—24.

28. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія. — Київ : Національна академія управління, 2011. — 368 с.

29. *Оробець К.М.* Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: автореф. дис...канд. юрид.

наук за спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. — Харків, 2012. — 20 с.

30. *Борисов Є.М.* Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: Кримінально-правова характеристика: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.— Київ, 2013. — 20 с.

31. *Самокиш В.П.* Злочини проти довкілля: проблеми визначення родового об'єкта // Вісник Академії адвокатури України. 2011. № 1. — С. 84—88.

32. *Корнякова Т.В.* Об'єкт посягання і система злочинів у сфері навколишнього природного середовища. // Право України. — 2009. — № 2. — С. 129—134.

33. *Ляпунов Ю.И.* Основные теоретические проблемы уголовно-правовой охраны природы в СССР: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / Ю.И. Ляпунов. — Москва. : Акад. МВД СССР, 1974. — 39 с.

34. *Матвійчук А.О.* Поняття сприятливого навколишнього природного середовища у немайнових відносинах, що регулюються цивільним правом // Юридична наука. — 2011. — № 2. — С. 55—65.

35. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія. — Київ : Азимут — Україна, 2005. — 464 с.

36. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

37. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

38. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

39. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.

40. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. *Naumov A.V.* Rossijskoe ugovnoe pravo. Kurs lekcij: v 3 t. T.1. Obshhaja chast'. 4-e izd., pererab. i dop. — Moskva : Volters Kluver. 2007. — 736 s.

2. *Hryshchuk V.K.* Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: navch. posibnyk dlia studentiv yuryd. fak. vyshch. navch. zakl.— Kiev : In Yure, 2006. — 586 s.

3. *Brainin Ya.M.* Osnovni pytannia zahalnoho vchennia pro sklad zlochynu — Kyev : Vyd-vo Kyivskoho universytetu. 1964. — 189 s.

4. *Kudrjavcev V.N.* Obektivnaja storona prestuplenija. — Moskva : Gos. izd-vo jurid. lit. 1960. — 244 s.

5. *Muzyka A.A.* Vidpovidalnist za zlochynu u sferi obihu narkotychnykh zasobiv.— Kiev : Lohos. 1998. — 323 s.

6. *Levitska L.V., Mudrak T.O., Sirenko O.V., Tsybmal P.V.* Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: navch. posibnyk — Irpin : Natsionalna akademiia DPS Ukrainy. 2005. — 206 s.

7. *Savchenko A.V., Kuznietsov V.V., Shtanko O.V.* Suchasne kryminalne pravo Ukrainy: kurs leksii — Kyev : Vyd-vo Palyvoda A.V. 2005. — 640 s.

8. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagryzneniem vodnyh obektov: uchebnoe posobie. — Kiev : NII RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 79 s.

9. *Lykhova S.Ya.* Zlochyny u sferi realizatsii hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna (Rozdil V. Osoblyva chastyna KK Ukrainy): monohrafiia — Kiev : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiy Universytet”, 2006. — 573 s.

10. *Emel'janov V.P.* Terrorizm i prestuplenija s priznakami terrorizirovanija: ugolovno-pravovoe issledovanie. SPb : Juridichnij centr Press, 2002. — 219 s.

11. *Novoselov G.P.* Obekt prestuplenija. Polnyj kurs ugolovnoho prava: V 5 t. : pod red. dokt. jurid. nauk, prof. A.I. Korobeeva. T.1: Prestuplenie i nakazanie. — SPb : Juridicheskij centr Press. 2008. — S. 325—326.

12. *Piontkovskij A.A.* Kurs sovetskogo ugolovnoho prava. V 6 t. T. 2. Chast' obshhaja. Prestuplenie — Moskva : Nauka, 1970. — 516 s.

13. *Tatsii V.Ya.* Obiekt i predmet zlochynu v kryminalnomu pravi Ukrainy: navchalnyi posibnyk. — Kharkiv : Ukrainska yurydychna akademiia, 1994. — 80 s.

14. *Muntian V.L.* Pravova okhorona pryrody Ukrainsoi RSR. — K. : Vyd-vo Kyivskoho derzhavnogo universytetu, 1966. — 104 s.

15. *Trajnin A.N.* Dolzhnostnye i hozjajstvennye prestuplenija. — M. : Jurizdat, 1938. — 136 s.

16. *Kruger G.A.* Hozjajstvennye prestuplenija. Kurs sovetskogo ugolovnoho prava. Chast' Osobennaja. V 6-ti tomah. / A.A. Piontkovskij i dr. (redkol.). — Moskva : Nauka, 1971. — T. 5. — S. 379—559.

17. *Leont'ev B.* Prestuplenie protiv prirodnyh bogatstv SSSR. Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' Osobennaja: uchebnik. / V.D. Men'shagin, V.N. Kudrjavcev, B.A. Kurinov i dr.; pod red. V.D. Men'shagina i dr. 2-e izd., pererab. i dop. — Moskva : izd-vo Mosk. un-ta, 1975. — S. 261—274.

18. *Gavrysh S.B.* Osnovnye voprosy otvetstvennosti za prestuplenija protiv prirodnoj sredy: (problemy teorii i razvitija ugolovnoho zakonodatel'stva Ukrainy): avtoref. dis... dokt. jurid. nauk: spec. 12.00.08 — ugolovnoe pravo i kriminologija; ugolovno-ispravitel'noe pravo — Har'kov, 1994. — 42 s.

19. *Tjazhkova I.M.* Nekotorye voprosy ugolovno-pravovoj ohrany pryrody. Nauchno-tehnicheskij progress i pravovaja ohrana pryrody : problemy sovershenstvovanija prirodoohranitel'nogo zakonodatel'stva v uslovijah nauchno-tehnicheskogo progressa. / Pod red. V.V. Petrova. — Moskva : Izd-vo Mosk. un-ta, 1978. — S. 101—103.

20. *Tacij V.Ja.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR. / Ugolovnoe pravo USSR. Osobennaja chast': [uchebnik / Pod red. M.I. Bazhanova i dr. — K. : Vyshha shkola. Golovnoe izd-vo, 1989. — S. 285—305.

21. *Pakutin V.D.* Ugolovno-pravovaja ohrana vneshnej prirodnoj sredy i prirodnyh resursov SSSR: [uchebnoe posobie] / V.D. Pakutin. — Ufa : Bashkirskij gos. universitet, 1976. — 157 s.

22. *Vyshinskaja Z.A.* Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' osobennaja: uchenik. / Z.A. Vyshinskaja, M.M. Isaev, A.A. Piontkovskij i dr.; obshh. red. A.A. Gercenzon, Z.A. Vyshinskaja. — Moskva : Gosjurizdat, 1951. — 431 s.

23. *Bushueva T.A., Dageľ P.S.* Obekt ugovolno-pravovoj ohrany prirody. Sovetskoe gosudarstvo i pravo. 1977. — № 8. — S. 77–83.
24. *Korcheva G.Z.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v USSR: uchebnoe posobie. — Har'kov : Vyshha shkola, 1975. — 83 s.
25. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija: kommentarij k gl. 26 UK RF. — SPb. : Izd-vo “Juridicheskij centr Press”, 2002. — 802 s.
26. *Dubovnik O.L.* Jekologicheskie prestuplenija: Kommentarij k gl. 26 UK. — Moskva : Spartak, 1998. — 352 s.
27. *Zhevlakov Je.N.* Ponjatie jekologicheskikh prestuplenij. Obekt i sistema / Problema bor'by s jekologicheskimi pravonarushenijami v svete reshenij XXVII sezda KPSS. — Moskva : VJuZI. — 1990. — S. 5–24.
28. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: monohrafiia. — Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 368 s.
29. *Orobets K.M.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom: avtoref. dys...kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo.— Kharkiv, 2012. — 20 s.
30. *Borysov Ye.M.* Nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom: Kryminalno-pravova kharakterystyka: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo. — Kyiv, 2013. — 20 s.
31. *Samokysh V.P.* Zlochyny proty dovkillia: problemy vyznachennia rodovoho obiekta // Visnyk Akademii advokatury Ukrainy. 2011. № 1. — S. 84–88.
32. *Korniakova T.V.* Obiekt posiahannia i sistema zlochyniv u sferi navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha. // Pravo Ukrainy. — 2009. — № 2. — S. 129–134.
33. *Ljapunov Ju.I.* Osnovnye teoreticheskie problemy ugovolno-pravovoj ohrany prirody v SSSR: avtoref. dis. ... dokt. jurid. nauk: spec. 12.00.08. — ugovolnoe pravo i kriminologija; ugovolno-ispravitel'noe pravo / Ju.I. Ljapunov. — Moskva. : Akad. MVD SSSR, 1974. — 39 s.
34. *Matviichuk A.O.* Poniattia spryiatlyvoho navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha u nemainovykh vidnosynakh, shcho rehuliuutsia tsyvilnym pravom // Yurydychna nauka. — 2011. — № 2. — S. 55–65.
35. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia): monohrafiia. — Kyiv : Azymut — Ukraina, 2005. — 464 s.
36. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Juridicheskij Center — Press”, 2002. — 226p.
37. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Juridicheskij Center — Press”, 2002. — 366 p.
38. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Juridicheskij Center — Press”, 2002. — 366 p.
39. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Juridicheskij Center — Press”, 2001. — 313 p.

40. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

Матвійчук В.К. Родовий об'єкт злочину незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (стаття 239-2 Кримінального кодексу України)

У статті піднімаються питання, які стосуються родового об'єкта злочину, передбаченого статтею 239-2 Кримінального кодексу України. Аналізуються дискусійні положення, висвітлені в юридичних джерелах стосовно родового об'єкта цього злочину. Автор пропонує власне визначення родового об'єкта злочину, що досліджується.

Ключові слова: родовий об'єкт, злочин, суспільні відносини, концепція об'єкта, землі водного фонду, незаконне заволодіння.

Матвейчук В.К. Родовой объект преступления незаконное завладение землями водного фонда в особо крупных размерах (статья 239-2 Уголовного кодекса Украины)

В статье затрагиваются вопросы, касающиеся родового объекта преступления, предусмотренного статьей 239-2 Уголовного кодекса Украины. Анализируются дискуссионные положения, освещенные в юридических источниках относительно родового объекта этого преступления. Автор предлагает собственное определение родового объекта преступления, которое исследуется.

Ключевые слова: родовой объект, преступление, общественные отношения, концепция объекта, земли водного фонда, незаконное завладение.

Matviychuk V. Generic Object of a Crime of Misappropriation of Lands of Water Resources on an Especially Large Scale (Article 239-2 of the Criminal Code of Ukraine)

In this article, the research of a generic object of a crime of misappropriation of lands of water resources on an especially large scale is provided. The author also investigates the existing scientific viewpoints available in juridical literature on the generic object of the mentioned crime. The authentic conclusions about the generic object of a crime of misappropriation of lands of water resources on an especially large scale are suggested.

Keywords: Generic Object; Crime; Social Relations; Concept of an Object; Lands of Water Resources; Misappropriation

Стаття надійшла до редакції: 15.12. 2017.

УДК 343.

N. Semeniuk

THE BACKGROUNDS AND GENESIS OF TIME AS AN ELEMENT OF AN ACTUS REUS OF A CRIME

Н.М. Семенюк

здобувач кафедри

кримінального права,

кримінології, цивільного та господарського права

ВНЗ «Національна академія управління»

м. Київ

ВИТОКИ ТА ГЕНЕЗА ЧАСУ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються часу як ознаки об'єктивної сторони злочину, має істотне значення для теорії кримінального права та для правозастосовної діяльності. Це зумовлює з'ясування викотів та генези цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання витоків та генези часу як ознаки об'єктивної сторони злочину, до цього часу не знайшли свого з'ясування і не висвітлювалися в існуючих публікаціях.

Мета статті полягає у дослідженні витоків та генези часу як ознаки об'єктивної сторони злочину.

Основні результати дослідження. До важливих завдань науки кримінального права України та інших держав належить дослідження пам'яток і шкіл кримінального права, що діяли на теренах України, оскільки їх положення і напрацювання можуть бути використані в сучасний період при втіленні принципу наступництва в кримінальній справі. Це впливає по-перше, з того, що кримінальне право є продуктом практичних владних потреб і панівних теоретичних концепцій у певний проміжок (період) часу; по-друге, що кримінально-правові положення відрізняються в різні часові періоди суспільного і державного життя; по-третє, що ретроспективний аналіз норм кримінального права його інститутів, понять і ознак складу злочинів використовуються в кожній сучасній науковій праці з кримінального права.

Дослідження витоків та генези такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як часу вчинення злочину, доцільно почати з «Руської правди» — збірника стародавнього руського права, складеного у Київській Русі в XI—XX століттях на основі звичаєвого права [1, с. 72]. Значення цієї пам'ятки високо оцінюється як істориками так і юристами, оскільки її положення були сприйняті всіма пам'ятками литовського періоду історії, а також позитивно вплинули на правничий розвиток суміжних слов'янських народів [2, с. 109]. Крім того, як ствер-

джує В.К. Матвійчук, історико-правовий метод дослідження явищ кримінально-правового характеру є важливим: він сприяє недопущенню помилок у законотворчій діяльності, висвітлює її позитивні моменти, є певною гарантією позитивного поступу в цьому важливому для держави і суспільства процесі [3, с. 139]. В. К. Матвійчук справедливо наголошує, що розвиток кримінального законодавства — це безперервний, історичний, часовий процес, у перебігу якого воно, змінюючись, зберігає свої основні характеристики, сприймаючи попередній правовий досвід [4, с. 33–34].

Таким чином, дослідження витоків та генези такої ознаки об'єктивної сторони злочину як час його вчинення, дозволить зрозуміти суспільну небезпечність такої ознаки при вчиненні того чи іншого злочину або її як пом'якшуючої ознаки вчинення злочину, зумовленість її з'явлення, вплив певних історичних подій на виникнення нормативних актів, які передбачали таку ознаку, а також вплив інших держав на розвиток українського кримінального законодавства, яке містило чи містить таку обов'язкову ознаку об'єктивної сторони того чи іншого злочину.

Слід погодитися з думкою В. К. Матвійчука, що перед тим, як розпочати дослідження проблеми, в нашому випадку задекларованої, необхідно звернутися до понять, що використовуються в назві статті [3, с. 139]. Такими термінами є «витоки», «генеза», «історія», «сучасний стан проблеми», їх тлумачення у деякій мірі, дійсно можна знайти в «Словаре русского языка» С.І. Ожегова [3, с. 139; 4, с. 45]. Скажімо, таке поняття, як «витоки» у переносному розумінні слова означає початок; першоджерело чого-небудь [3, с. 40; 4, с. 45]. Звертає на себе увагу й те, що Великий тлумачний словник сучасної української мови тлумачить термін «початок», як: «...Перший момент (перші моменти) вияву якої-небудь дії, явища, процесу; прот. кінець. 3. Те, з чого починається твір, фільм, спектакль, і т.ін. 4. перев.-ми. Зародок, першоджерело чого-небудь... 5. Основа, першоелемент чого-небудь» [5, с. 1096]. Цей же словник термін «першоджерело», як зазначає Т.І. Волкова, трактує, як «... 1. Те, що дає початок чому-небудь, є основою чогось...» [5, с. 940; 6, с. 38]. Слід погодитися з думкою, яка є в юридичній літературі, що Українсько-російський словник термін «початок» роз'яснює так: «... начало; лит. зачин... первопричина зарождения, исток ... в самом начале ... первоначально...» [7, с. 617; 6, с. 38]. Крім того, заслуговує на підтримку думка Т.І. Волкової, що ще необхідно звернутися до Російсько-українського словника, який термін «исток» роз'яснює наступним чином «... (действие) витік, — току; вихід, — ходу; со. истекать 1; 2. «начало реки, ручья» початок, — таку, витік... 3. Перек. Джерело, початок; у — ков цивилизації; — коло (біля) джерел (початків) цивілізації; — ки первобытной культуры» [8, с. 6, с. 38–39].

Підводячи підсумки тлумаченню терміна «витоки» можна стверджувати, що він означає початок, перший момент, виявлення якої-небудь дії або явища.

Наступний термін, який нами використовується у назві статті, це «генеза». Його роз'яснення ми знаходимо в довідковій літературі і він має таке значення як походження, виникнення, становлення [5, с. 230]. На наш погляд,

правильним буде підхід до проблеми, коли термін «генеза» та «витоки» ми будемо розглядати у їх взаємозв'язку з поняттям «історія». Врахувавши зазначене, це останнє поняття означає — сукупність фактів і подій, які належать до минулого [5, с. 507].

Четверте поняття «сучасний стан проблеми» можна з'ясувати, як вірно зазначає В.К. Матвійчук, за допомогою тлумачення трьох термінів «сучасний», «стан» і «проблема» [4, с. 45]. Якщо врахувати, що «сучасний» означає «теперішній», який відноситься до нинішнього часу (теперішній стан науки) [8, с. 605; 4, с. 45], а «стан» — це положення, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться [8, с. 613; 4, с. 45], в той же час «проблема» вказує на складність питання, завдання, що потребує вирішення, дослідження [8, с. 613; 4, с. 45], то стосовно нашого інтересу можна розпочати аналіз витоків та генези часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. Проте перед цим слід акцентувати увагу на тому, що з'ясуванням термінів ми задекларували як простір (межі) нашого дослідження, що допоможе провести всебічне з'ясування зазначеної проблеми в цій статті.

У дослідженні витоків, генези, сучасного стану проблеми стосовно часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочинів ми схилиємося до періодизації, запропонованої істориками та юристами, а саме: про існування шести (загальнолюдських) та восьми — не території нашої держави, періодів, різних за часом і впливу на людей в правовому забезпеченні такої ознаки як час вчинення злочину [9, с. 40; 10, с. 112; 11, с. 1–736]. Вони, на наше переконання, не протирічать історичній періодизації, яку пропонують вчені в сфері історичної науки. До такої періодизації ми схилиємося в нашому дослідженні, виходячи з того, що закони суспільства, його розвитку дають нам можливість бачити, що людина завжди прагнула до належного забезпечення умов з охорони різних сфер її життєдіяльності, а отже норм, що містять таку ознаку об'єктивної сторони, як час вчинення злочину.

Існуючі погляди на періодизацію суспільного розвитку, державної і правової розбудови ґрунтуються на достовірних джерелах. Тому ми зупинимося в своєму пошуку на запропонованій для нас історіографії. Вона

нам необхідна, тому, що допоможе виявити і пояснити витоки та генезу часу вчинення злочину як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони того чи іншого злочину. В той же час слід зробити застереження, що питання про періодизацію розвитку кримінального законодавства (окрім В.К. Матвійчука), а на момент підготовки і опублікування цієї статті стосовно часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину не було з'ясовано. Це зумовлено тим, що: 1) зазначені проблеми дослідники намагалися з'ясувати відокремлено від історичного розвитку суспільства та державотворення; 2) це викликано і тим, що Україна мала надто складний шлях історичного розвитку, де відбувалося нашарування законодавства різних державних утворень на теренах нашої держави. Про це цілком справедливо згадував В.К. Грищук, відзначивши, що історія Української кримінально-правової науки (а ми відзначили: положення кримінального права стосовно такої ознаки об'єктивної сторони, як час вчинення злочину) залишається до цього часу належним чином не з'ясована [12, с. 158].

Отже зазначена нами періодизація базується на закономірностях розвитку суспільства, державності та права, як об'єктивно існуючих і таких, що повторюються, істотних зв'язках буття і свідомості, що визначили хід становлення права через глибинні процеси правової комунікації (взаємовідносин) суспільства і людини [13, с. 265]. Це також властиво і для часу вчинення злочину як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони окремих злочинів, що ми і спробуємо прослідкувати і обґрунтувати.

На підставі дослідження різних історичних та правових джерел можна констатувати, що в IX—X стст. на Русі існувала система норм усного звичаєвого права (це другий період). Частина цих норм, пізніше не була зафіксована у збірниках і літописах, які були складені у XI—XII стст., тому й не дійшла до нас. Проте не слід відкидати й того, що еволюція такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони окремих злочинів, як час їх вчинення на теренах нинішньої України безпосередньо зв'язана з виникненням і розвитком кримінально-правових інститутів, понять і ознак, історія яких коріннями входить у перші століття існування Давньоруської держави.

Третій період охоплював час, коли Українська держава була під управлінням князів (XI—XIV ст.ст.) [15, с. 28]. Як відомо, до нас не дійшло не тільки будь-якого писаного закону, але навіть і згадки про будь-який писаний закон до кінця X ст. [14, с. 7; 15, с. 37; 16, с. 17]. Тому необхідно зосередитися на пошуках витоків ознаки об'єктивної сторони окремих злочинів як час вчинення злочину на теренах нашої держави з XI століття [17, с. 28]. Слід акцентувати увагу на тому, що в тексті «Руської Правди» прямо не говориться про час вчинення злочину, але фраза в ст. 38 «... аще ли до света держать, то всти его на княжий двор...» передбачає, що звичаєвим є право вбити злодія на місці злочину, але закон обмежує це право: вбивати можна тільки вночі але не можна вбивати зв'язаного злодія [18, с. 49]. Зазначена вище нами фраза з «Руської Правди» (Коротка редакція) дає нам зрозуміти, що порушник був схоплений вночі, а це означає, що це кримінальне правопорушення було вчинене вночі [18, с. 62]. Це є свідченням того, що «Руська Правда» знала часову різницю у вчиненні злочину.

Ці положення підтверджуються В.В. Івановим та В.Н. Топоровим, які зазначали: «в архаїчному слов'янському праві... дуже актуальним являються виділення таких додаткових ознак об'єктивної сторони, як час, місце і спосіб, які могли виступати, як пом'якшувочими, так і обтяжувочими обставинами» [19, с. 17]. На їх переконання істотне значення мав час вчинення татби — день і ніч, оскільки нічного татя дозволялося вбити, що свідчить про використання в праві загальної системи подвійних протиставлень, властивих у тому числі, і архаїчній слов'янській міфології [19, с. 17—18]. У ст. 40 «Руської Правди» (Просторової редакції) зазначається: «Аже убивают кого у клетки или у которое татбы, то убивают во пса место...» [20, с. 66]. Тут стаття 40 повторює ст. 38 «Короткої Правди» і йдеться про час вчинення злочину «злодій, який проник в будинок уночі, може бути вбитим на місці злочину (во пса место — как собака)» [18, с. 98]. Слід зазначити, що ця стародавня норма має аналогію в ст. 6 договору Русі з Візантією 911 р. «если ят будет в том часе татъ (вор), егда татбу сътворить... и убиен будет, да не възыщеться смерть его...» [21, с. 7].

Слід звернути увагу на те, що положення «Новгородської Судної грамоти», «Псковської Судної грамоти», положення ст. 8 Руської Правди, що стосуються вчинення злочину, компенсуються низкою норм, які містять кваліфікуючі ознаки місця і способу вчинення того або іншого злочину [22, с. 52]. Отже, не знайшла в цих грамотах місце така ознака об'єктивної сторони, як час вчинення злочину, а також і в «Княжеских уставах и уставных грамотах» [23, с. 139–140, с. 148–150, 168–170, 189–193, 213–217, 236–237]. Також відсутня назва ознака об'єктивної сторони злочину в Новгородській Судній грамоті та Псковській Судній грамоті [24, с. 304–308; с. 331–342]. Наше дослідження підтверджується монографічним дослідженням Е.В. Георгієвського [25, с. 170–187]. Крім того, наші висновки знайшли підтвердження і в інших джерелах [26, с. 227–228].

Четвертий період (XIV ст. і до поч. XVIII ст.) в історії має назву «Козацька ера». Необхідно акцентувати увагу, що названий період характеризувався застоєм до XIV ст., пов'язаним з татаро-монгольським ігом [4, с. 58]. З метою належного дослідження зазначеного періоду розвитку суспільства та державності, важливо погодитися з думкою, що існує в юридичній літературі, що для усвідомлення наявності такої ознаки об'єктивної сторони, як час вчинення злочину в зазначений період необхідно з'ясувати, які джерела права на теренах нашої держави в той час діяли [4, с. 58]. Це можливо зробити, коли ми скористаємося методом виключення частини з цілої сукупності, до яких ця частина входить, спираючись на законодавчі та інші історичні джерела того часу. Це необхідно для того, щоб з'ясувати, які нормативні акти не діяли на території нашої держави. До таких нормативних актів слід віднести: Судебник 1497 р. [27, с. 54–62]; Судебник 1550 р. [28, с. 97–120]; Соборне Уложення 1649 р. [29, с. 83–257].

Проведений нами аналіз джерел права, що діяли на теренах України, свідчить, що сила їх та значення змінювалися. Виходячи з цього необхідно погодитися з думкою А. П. Ткача, що їх краще класифікувати за походженням: 1) звичаєве право; 2) польсько-литовське законодавство; 3) законодавчі акти автономної влади України; 4) царське законодавство і судова практика; 5) нормативні акти церковного права; 6) джерела права Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття [30, с. 1–170].

Проте ми розглянемо також і ті нормативно-правові акти, які не діяли в той час на теренах України, але вони в подальшому вплинули на законодавство, яке мало чинність в Україні.

Коментуючи статті 10–14 Судебника 1497 р., Л.В. Черепнін зазначав, що вони спрямовані на організацію боротьби з татями і охорону феодальної власності, порівнював ст. 38 Короткої і 40 Просторової редакції з цими статтями та вбачав, що вони дозволяли за кваліфіковану крадіжку в нічний час потерпілому вбити злодія без суду і слідства [31, с. 60]. Тут можна стверджувати про наявність такої ознаки об'єктивної сторони, як час вчинення злочину. Про це також йдеться у коментарії до статей Судебника 1497 р. [27, с. 72–73].

Ст. 2 Соборного уложення 1649 р. містить таку ознаку об'єктивної сторони злочину, як час вчинення злочину: «А будет такой бесчинник пришед в

церков божию во время святых литургий, и каким ни буди обычаем, божественныя литургий совершити не даст...» [29, с. 85]. Також ознака об'єктивної сторони як час міститься в ст. 3 цього Уложення: «А будет кто во время святые литургий и в иное церковное пение, вошед в церков божию учинет говорити непристойные речи...» [29, с. 85]. Ст. 30. Гл. VII Уложення містить таку ознаку об'єктивної сторони, як час вчинення злочину: «...відповідальність за злочин, вчинений військовослужбовцем ... під час повернення із служби ...» [29, с. 279]. Ст. 69 глави XXI цього Уложення розглядає вбивство в бійці «пьяним делом» як убивство при пом'якшуючих обставинах [29, с. 241]. Тут також йдеться про таку ознаку, як час вчинення злочину.

П'ятий період (XVIII ст. — початок XIX ст.) дістав назву «Під імператорської владою» [4, с. 62]. Подальший розвиток військового кримінального законодавства зв'язано з реформами у військовій сфері Петра I. Підсумком цієї роботи став «Артикул воинский» [32, с. 327—365], який став фактично військово-кримінальним кодексом. У ньому містили всі склади злочинів, вчинених військовослужбовцями по службі, як спеціально військових, що посягали на порядок проходження військової служби, так і загально кримінальних, певну частину з яких складали злочини, вчинені в певний час, обумовлений воєнним фактором. Так, артикул 11 цього нормативно-правового акту передбачав: «Когда Офицеръ при молитвѣ пьянъ явится, а чрезъ оное пьянство другимъ соблазнъ учинить: тогда оный имѣть въ первые и въ другоредь арестомъ у профоса наказанъ, а въ третіе на нѣсколько времени отъ службы отставленъ, и рядовымъ учиненъ быть» [32, с. 334]. Артикул 106 також свідчить про таку ознаку об'єктивної сторони: «Когда город приступом взят будет, никто да не дерзает грабить, или добычу себе чинить, или обретающимися во оном питьемъ пьян напитокца прежде, пока все сопротивление престанет, все оружие в крепости взято, и гварнизон оружие свое низположит, и квартиры салдатам розведены, и позволение к грабежу дано будет: под опасением смертной казни» [32, с. 346].

Шостий період охоплював кінець XIX — поч. XX ст. Для цього періоду характерна розробка цілої низки нормативних актів, що стосувалися кримінальної відповідальності [24, с. 43]. В Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. також міститься така ознака об'єктивної сторони, як час [32, с. 160—411]. У ст. 224 цього нормативно-правового акту значиться: «Кто с обдуманнм намерением или умыслом прервет совершаемое в церкви или вне оной богослужение, побоями или другими насильственными против священнослужителей действиями, тот за сие приговаривается...» [33, с. 222]. Тут йдеться про злочин, який вчиняється під час богослужіння. Також у ст. 225 говориться: «Если священнослужитель, во время совершения имъ службы Божией или исправления духовныхъ требъ, будетъ кемъ-либо убить умышенно, или хотя и не съ прямимъ на то умысломъ, но однако жъ и не случайно, а съ намерениемъ нанести ему, по злобе или запальчивости, увечье, раны или побои, то сей убійца его приговаривается: к лишению...» [33, с. 222]. Тут йдеться про вчинення вбивства священнослужителя під час проведення служби божої. Стосовно часу вчинення злочину йдеться в ст. 226 за непристойні слова

або дії, які проявляються в неповазі до святині під час богослужіння [33, с. 223]. Також така ознака об'єктивної сторони як час вчинення злочину, міститься в ст. 227: «Кто съ умысломъ оскорбитъ дерзкими и грубыми словами священнослужителя во время отправления имъ службы Божіей, и темъ прерветъ или остановитъ продолженіе оной, тотъ за сіе приговаривается: къ заключенію...» [33, с. 223]. У відділенні другому «О нарушеніи благочинія во время священнослуженія в церквах», означеного Уложення у статтях 231, 232, 233, 234 також міститься злочин, де складовою об'єктивної сторони діяння була така ознака як час. Крім того, у відділенні третьому «О нарушеніи благочинія во время священнослуженія внтъ церкви» в статтях 237, 238, 239, 240 містяться такі ознаки об'єктивної сторони, як час вчинення злочину.

У ст. 338 цього Уложення йдеться про час вчинення злочину: «Если арестанты, во время пересылки ихъ из одного места въ другое, сами черезъ насилие освободятъ себя изъ-подъ стражи, то за сіе они приговариваются: къ лишенію ...» [33, с. 258].

Місце вчинення злочину, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, враховувалася і в частині норм наступного кримінального законодавства, що діяло на теренах України. Зокрема в ст. 74 Кримінального Уложення від 22 березня 1903 року на наступні види часу: «... въ поругании действием... предметовъ, употреблениемъ при православномъ или иномъ христіанскомъ богослуженіи освещенныхъ... если оно учинено: 1) при отправлении общественного богослуженія...» [34, с. 37]. Ст. 158 цього Уложення також містить таку ознаку об'єктивної сторони, як час вчинення злочину «... виновный въ заведомо ложномъ, во вредъ правосудію, показаніи при производствъ следствия или суда, или при дознаніи чрезъ окольныхъ людей наказывается...» [34, с. 65]. У ст. 161 Уложення також йдеться про час вчинення злочину: «Виновный: 1) въ заведомо ложномъ, при производствъ следствия или суда, показания обь обстоятельстве, служащимъ законнымъ поводомъ къ устраненію или отводу виновного отъ свидетельства под присягою...» [34, с. 65–66]. У статтях 246, 247 цього Уложення йдеться про час вчинення злочинів. Так в ст. 246 зазначається: «Виновный въ рыбной или иной ловль: ... в не дозволенное время...» і в ст. 247: «Виновный в охоть... не на ту породу дичи, охота на которую дозволена въ то время...» [34, с. 91]. Крім того, про таку ознаку об'єктивної сторони, як час йдеться в ст. 461 Уложення: «Мать, виновная въ убійстве при житаго ею «внъ брака ребенка при его рожденіи, наказывается...» [34, с. 148]. У ст. 548 цього Уложення також йдеться про час вчинення злочину: «Виновный въ воровствъ: 1) учиненномъ въ ночное время несколькими лицами, запасшимися оружіемъ... наказывается» [34, с. 187].

Сьомий період (охоплює початок ХХ ст. — 1991 р.) він має назву «Україна в радянський період» [17, с. 45]. Характеризуючи на початку цього періоду українське державотворення (1917–1921 роки) слід зазначити, що кримінальне законодавство має задачу «шляхом репресій охороняти систему суспільних відносин [35, с. 14]. Так, в 1917 р. в умовах продовження першої світової війни і розв'язаної після неї в послідуочі роки громадянської війни необхідність регламентації в кримінальному законодавстві складів злочинів, що передбача-

ли в своїх диспозиціях військовий фактор, який характеризував час вчинення злочину як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, залишалася нагальною. Тому вже в перших кримінально-правових актах Радянська влада певним чином приділяла увагу цій ознаці, а отже й відповідальності за злочини, вчинені в певний час. Так, дослідження положень Особливої частини КК УСРР 1922 року свідчить, що в ст. 59 міститься така альтеративна ознака сприяння збройному втручання в справи республіки, об'явленню їй війни або організації військової експедиції вже після оголошення їм війни або посилки експедиції, в чому б це сприяння не виразилося [36, с. 462]. У ст. 99 цього Кодексу також міститься така обов'язкова ознака об'єктивної сторони, як час вчинення злочину «...охота и рыбная ловля в недозволенное время... карается...» [36, с. 471]. Крім того, час вчинення злочину міститься і в ст. 125 КК «Принуждение... к присутствованию при совершении этих обрядов» [36, с. 476]. Тут йдеться про релігійні обряди. Також в ст. 132 цього Кодексу міститься така ж ознака злочину «Нарушение нанимателем... правил, регулирующих... сверхурочные часы, ночную работу...» [36, с. 478]. У ст. 201 цього нормативно-правового акта йдеться про час вчинення злочину «Оскорбление подчинённым... своего начальника при исполнении последним служебных обязанностей...» [36, с. 490]. Це положення стосується стосовно начальника по відношенню до підлеглого. Про час вчинення злочину йдеться в ст. 205 «неявка военнослужащего в строк з відпустки, відрадженья...» [36, с. 491]. Крім того, про час вчинення злочину йдеться в ст. 208 КК «те же деяния... в мирное время» або «те же деяния в военное время...» [36, с. 492—493]. У першому йдеться про час як обставину, що пом'якшує покарання, а в другому — як обставину, що обтяжує покарання. У ст. 217-2 КК йдеться про час вчинення злочину «нарушение... правил, охраняющих народное здравие... правил во время эпидемии...» [36, с. 495].

У подальшому КК УСРР 1927 р. пішов шляхом подальших репресій, використовуючи для цього таку обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину, як час [37, с. 1—93]. Так, в арт. 54-10 йдеться про те, що «За пропаганду або агітацію, що полягає в закликіві до повалення, підриву або послаблення радянської влади під час масових заколотів..., застосовується —...» [37, с. 27]. У арт. 65 цього Кодексу також йдеться про час вчинення злочину «За зламання правил про обрік зазначеної худоби або ... до переобліку, перепису і під час дослідних або перевірочних мобілізацій...». Крім того, в арт. 137 КК міститься ознака часу як ознака об'єктивної сторони цього злочину «За рибний, звіриний і інші водні добувні промисли в морях, річках і озерах, що мають загальнодержавне значення, без належного на те дозволу, чи в заказаний час...» [37, с. 59]. У арт. 201 час вчинення злочину відображений таким чином «За сповіщення неправдивих повідомлень у заявах, поданих до державних установ або урядовим особам під час реєстрації або закладення торгово-промислових підприємств...» [37, с. 74]. Крім того, йдеться про час вчинення злочину в арт. 205 КК «за відлучку особи, яка належить до складу екіпажу торгового корабля, що перебуває в закордонному порту без дозволу капітана..., якщо відлучка тривала понад 24 години...» [37, с. 76].

Період передвоєнного розвитку нашої держави і другої світової війни наклали свій респект на всі сторони життя України. Війна не могла не вплинути і на розвиток Особливої частини КК. Саме останньої стосувалися, прийняті в цей період майже всі постанови Державного Комітету Оборони, Укази Президії Верховної Ради СРСР, матеріали практики Верховного Суду СРСР, накази і роз'яснення прокуратури і НКЮ СРСР. Під час війни 1941–1945 рр. включенням до КК нових складів злочинів, внесенням змін в КК склади діянь, небезпечних для інтересів оборони, законодавець реагував на військовий час. Враховуючи, що Україна була окупована ворогом, то безпосередньо діяв КК РС ФРР 1926 р. до визволення України [38].

У подальшому розвиток такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину, як час вчинення злочину, отримало в КК УРСР 1960 року [39]. Так, у ч. 2 ст. 73 цього Кодексу передбачений час вчинення злочину «те саме діяння... ухилення від подальших призовів для укомплектування... вчинені у воєнний час...» [39]. У подальшому ч. 2 ст. 73 з Кодексу виключена. Ст. 74 КК передбачала також ознаку час вчинення злочину «ухилення у військовий час...від мобілізації...повинностей...» [39]. Крім того, в ст. 96 КК є посилання на час вчинення злочину «Умисне вбивство матір'ю своєї дитини під час пологів або зараз же після пологів» [39]. Про час вчинення злочину йдеться в ст. 129 КК «Умисне порушення таємниці голосування під час проведення... виборів...» [39]. У ч. 2 ст. 155-3 КК передбачений час вчинення злочину «Продаж товарів зі складів ... під час транспортування...» [39]. Ст. 161 КК також містить цю ж ознаку «Половання в заборонений час...» [39]. Це стосується і ст. 162 КК «Незаконне зайняття рибним, звіриним... в заборонений час...» [39]. Також в ст. 175 КК також властива ознака часу «Примушування давати показання при допиті...» [39]. Ця ознака міститься і в ст. 178 КК «Завідомо неправдиве показання при проведенні дізнання...» [39]. Також, щодо наявності такої ознаки як час свідчать положення ст. 188-1 КК «Вчинення опору працівникові міліції при виконанні... обов'язків» [39]. Це стосується і положень статей 189, 189-1 КК. Крім того, час вчинення злочину, передбачений ст. 219 КК «Порушення при проведенні будівельних робіт... правил» [39]. Також ознака об'єктивної сторони час вчинення злочину, передбачена: в ст. 232 КК «непогора, вчинена у воєнний час ...»; у п. «в» «невиконання наказу у воєнний час...»; п. «в» ст. 234 КК «опір начальникові... у воєнний час...»; п. «в» «погроза начальникові у воєнний час...»; п. «б» «насильство щодо начальника, вчинені у воєнний час...»; п. «б» «ті самі діяння, вчинені у воєнний час...»; п. «г» «...діяння..., вчинені у воєнний час...»; п. «г» «...те саме діяння, вчинене у воєнний час...»; п. «б» «ті самі діяння, вчинені у воєнний час...»; п. «д» «... діяння... вчинене у воєнний час...» [39].

Восьмий період триває з 1991р. і до нашого часу (має назву Україна незалежна держава – для кримінального законодавства – це шостий період) [17, с. 51]. Цей період характеризується тим, що Україна стала самостійною державою. Кримінальний кодекс України 1960 року продовжує діяти до 2001 р. Важливими кроками для цього періоду є зближення кримінального законодавства, що передбачає таку ознаку об'єктивної сторони злочину, як час з міжнародно-правовими стандартами та прийняттям КК України 2001р. [40]. Крім

того, необхідно зазначити, що певною мірою конкретизована у статтях Особливої частини цього Кодексу. Крім того, у чинному Кодексі передбачена низка нових норм про кримінальну відповідальність за окремі злочини. Так, ст. 114 КК передбачена така обов'язкова ознака об'єктивної сторони як час вчинення злочину «Перешкоджання... в особливий період...» [40]. Крім того, в ст. 117 КК міститься також ознака часу вчинення злочину «умисне вбивство матір'ю... дитини під час пологів або відразу після пологів» [40]. Ст. 158-2 КК містить таку ознаку об'єктивної сторони злочину, як час «...поза встановленим законом строком зберігання... після проведення виборів або референдуму...» [40]. У ст. 159 КК ця ознака позначена «... під час проведення виборів...» [40]. Також у ст. 175 КК передбачена ознака часу вчинення злочину «...невплата заробітної плати... більш як за один місяць...» [40]. Також ст. 236 КК містить ознаку часу «порушення... правил... під час проектування...» [40]. Статті 248 та 249 КК також передбачають час вчинення злочину [40]. Крім того у ст. 272 КК задекларований час вчинення злочину «Порушення правил безпеки під час виконання робіт...» [40], така ж ознака міститься в ст. 275 КК «...порушення під час розроблення, конструювання...» [40]. Час вчинення злочину характерний і для ст. 336-1 КК «ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період...» [40]. Ця ж ознака характерна й для ст. 342 КК «Опір представникові влади...», крім державного виконавця, під час виконання ним службових обов'язків [40]. Ст. 365-2 КК вказує на таку ознаку як час «зловживання... (під час виконання цих функцій...)» [40], така ж ознака властива й для злочину, передбаченого ст. 368-4 КК «пропозиція... (під час виконання цих функцій), надати йому/їй... неправомірну вигоду...» [40]. Для злочину, передбаченого ст. 384 КК та ст. 385 КК, також характерна така ознака об'єктивної сторони, як час «...під час...» [40].

У статтях 402, 403, 404, 405 КК час вчинення злочину позначається терміном «в умовах особливого періоду» [40].

Для ст. 407 КК час вчинення злочину позначений таким чином: для ч. 1 «...тривалістю понад три доби, але не більше місяця»; для ч.2 «...тривалістю понад 10 діб, але не більше місяця...»; для ч.3 «... тривалістю понад місяць...»; для ч. 4 «...вчинені в умовах особливого періоду» [40].

У статтях 408, 409, 410, 411, 413, 418, 419, 420, 421, 425, 426, 426-1, 428 КК час вчинення злочину має наступне формулювання «... вчинені в умовах особливого періоду...» [40]. Крім того, в ст. 429 час вчинення злочину позначений «... під час бою...» [40]. Для злочину, передбаченого ст. 435 КК час вчинення злочину позначений таким чином: «... а також зловживання в умовах особливого періоду...» [40].

Дана проблема також вирішується на законодавчому рівні й в КК деяких зарубіжних держав [41; 42; 43; 44; 45].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна висловити наступне: 1) з'ясування такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, як час важливо розглядати, виходячи з періодизації розвитку суспільства та державності; 2) для генези такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як час характерна тенденція до наповнення складів злочинів у тенденції збільшення їх кількості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія держави і права України : Підручник : у 2-х томах / [В.Г. Гончаренко, Л.О. Зацев, В.М. Єрмолаєв та ін.]; за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — Т. 1. / [В.Г. Гончаренко, А.Й. Рогожин, В.О. Рум'янець та ін.] — 2003. — 656 с.
2. *Денісова Т.А.* Покарання : кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : [Монографія] / Т.А. Денісова. — Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2007. — 286 с.
3. *Матвійчук В.К.* Історія розвитку кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки / В.К. Матвійчук // Юридична наука. — 2011.— № 3. — С. 139—151.
4. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : [Монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : «Азимут — Україна», 2005. — 464 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голов. Ред. В.Т. Бусел. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
6. *Волкова Т.І.* Витоки та генеза кримінально-правової охорони рибних, звіриних або інших водних добувних ресурсів / Т. І. Волкова // Юридична наука.— 2013. — № 10.— С. 38—49.
7. Українсько-російський словник : видання четверте [В.С. Льїн, К.П. До рошенко, С.П. Левченко та ін.] ; відп. редактор Л.С. Паламарчук, Л.Г. Скрипник. — К. : Изд-во «Наукова думка», 1976. — 944 с.
8. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : Ок. 5700 слов / Под ред. чл-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. — 19 изд., испр. — М. : Рус. яз., 1987. — 846 с.
9. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов : [учебное пособие] / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1963. — 80 с.
10. Субтельний Орест. Україна : Історія ; [перекл. з англ. Ю.Л. Шевчука. В ст. С.В. Кульчицького] / О. Субтельний. — К. : Либідь, 1991. — 512 с.
11. *Грушевський С.М.* Історія України-Руси : В 11 т., 12 кн. (Редкол. : П.С. Сохань (голова) та ін.) — К. : Наукова думка, 1991. — Т. 1. — 736 с.
12. *Гришук В.К.* Методологічні засади сучасної державної кримінальної політики України / В.К. Гришук // Проблеми юридичної науки та правоохоронної практики : (Збірник наукових праць). — К. : Укр. акад. внутр. справ, 1994. — С. 158—165.
13. *Пидопличко И.Г.* О ледниковом периоде / И.Г. Пидопличко. — М. 1951. — 280 с.
14. Прокопий из Кесарии. Война с готами. — Кн. VII (III), гл. 14, § 22 // Памятники Русского права. / Под. ред. С.Ю. Юшкова : Сост. А. А. Зимин. — М. : Юрид. лит., 1952. — Вып. 1. — 287 с.
15. *Фроянов И.Я.* Киевская Русь. Очерки социально-политической истории / И.Я. Фроянов — Л. : Из-во ЛГУ, 1980. — 325 с.
16. *Мунтян В.Л.* Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян — К. : Вид-во Київського державного університету, 1966. — 103 с.
17. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : [Монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. — 368 с.
18. Краткая редакция. Текст по Академическому списку. Правда Роськая. Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 1. Законодательство Древней Руси. — М. : Юрид. лит., 1984. — С. 47—63.

19. *Иванов В.В., Топоров В.Н.* Древнее славянское право : архаичные мифологические основы и источники в свете языка. Формирование раннефеодальных славянских народностей. — М. : Наука, 1981. — 254.

20. Пространная редакция Суд Ярославль Володимерич Правда Руськая. Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 1. Законодательство Древней Руси. — М. : Юрид. лит., 1984. — С. 64—132.

21. *Юшков С.В.* Памятники русского права. Вып. Первый. — М. : Государственное издательство юридической литературы, 1952. — 287 с.

22. *Федорова А.Н.* Правонарушение и юридическая ответственность по Русской правде. — Тольятти, 2004. — 192 с.

23. Княжеские Уставы и Уставные грамоты. Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 1. Законодательство Древней Руси. — М. : Юрид. лит., 1984. — С. 134—293.

24. Судные грамоты (Новгородская судная грамота, Псковская судная грамота). Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т.1. Законодательство Древней Руси. — М. : Юрид. лит., 1984. — С. 299—390.

25. *Георгиевский Э.В.* Формирование и развитие общих положений древнерусского уголовного права : монография / Э. В. Георгиевский, — М. : Юрлитинформ, — 2013. — 320 с.

26. *Федорова А.Н.* Ретроспективная юридическая ответственность за правонарушения по Русской Правде (А. Н. Федорова // Памятники русского права : В 35 т. Т. 1. Памятники права Древней Руси : учебно-научное пособие ; под общ. ред. докт. юрид. наук, проф. Р.Л. Хачатурова. — М. : Юрлитинформ, 2013. — С. 211— 277.

27. Судебник 1497 года // Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 2. Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 54—62.

28. Судебник 1550 года // Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 2. Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 97—120.

29. Соборное Уложение 1649 года // Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 3. Акты Земских соборов. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 83—257.

30. *Ткач А.П.* Історія кодифікації дореволюційного права України / А.П. Ткач. — К. : Вид-во Київського ун-ту, 1968. — 170 с.

31. *Черетин Л.В.* Образование Русского централизованного государства в XIV—XV вв. Очерки социально-экономической и политической истории Руси. — М. : Издательство социально-экономической литературы, 1960. — 900 с.

32. Артикул Воинский, 1715, апреля 26. Российское законодательство X—XX вв. : в 9 т. Т.4. Законодательство периода становления абсолютизма. Отв. ред. А.Г. Ма ньков. — М. : Юридическая литература, 1986. — С. 327—365.

33. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Российское законодательство X—XX веков. Т. 6. Законодательство первой половины XIX века. — М. : Юрид. лит., 1988. — С. 160—411.

34. Уголовное уложение. Высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. — С.-Петербург : Издание Сенатской типографии, 1903 — 253с.

35. *Буняк В.С.* Кримінальне право. Загальна частина. Історико-правове дослідження : монографія / В.С. Буняк. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 224 с.

36. *Михайленко П.П.* Борьба с преступностью в Украинской ССР. [В 2-х т.] / П.П. Михайленко // КК УСРР 1922 г. : Авт. очерка и сост. сборника документов проф. П.П. Михайленко. Т. 1. 1917—1925 гг. — Киев, 1966. — 831 с.

37. КК УСРР 1927 р. : Пост. ВУЦВК 8 червня 1927 р., оголошено 27-го червня 1927р. // СУ УСРР. — 1927. — № 26—27. — арт. 131.
38. Уголовный кодекс РСФСР 1926 г. // ВЦИК XII созыва, введен в действие пост. ВЦИК 22 ноября 1926 г. // СУ. — 2227. — № 80. — Ст. 600.
39. Кримінальний кодекс УРСР 1960р. : Закон Української РСР від 28 грудня 1960р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961. — № 2. — Ст. 14.
40. Кримінальний кодекс України 2001 р. : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001 р. — № 25—26. — Ст. 131.
41. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.
42. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
43. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
44. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.
45. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy : Pidruchnyk : u 2—kh tomakh / [V.H. Hon charenko, L.O. Zatsev, V.M. Yermolaiev ta in.] ; za red. V.Ya. Tatsiia, A.Y. Rohozhyna, V.D. Honcharenka. — K. : Kontsern “Vydavnychiy Dim “In Yure”, 2003. — T. 1 / [V.H. Honcharenko, A.Y. Rohozhyn, V.O. Rumiantsev ta in.] — 2003. — 656 s.
2. *Denisova T.A.* Pokarannia : kryminalno-pravovyi, kryminolohichniy ta kryminalno-vykonavchyi analiz : [Monohrafiia] / T.A. Denisova. — Zaporizhzhia : Klasychnyi pryvatnyi universytet, 2007. — 286 s.
3. *Matviichuk V.K.* Istoriiia rozvytku kryminalnogo zakonodavstva stosovno zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky / V.K. Matviichuk // Yurydychna nauka. — 2011.— № 3. — S. 139 —151.
4. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) : [Monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : “Azymut — Ukraina”, 2005. — 464 s.
5. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad, i holov. Red. V.T. Busel. — K. : Irpin : VTF “Perun”, 2003. — 1440 s.
6. *Volkova T.I.* Vytoky ta geneza kryminalno-pravovoi okhorony rybnykh, zvirynykh abo inshykh vodnykh dobvnykh resursiv / T.I. Volkova // Yurydychna nauka. — 2013. —№ 10.— S. 38—49.
7. Ukrainsko-rosiiskyi slovnyk : vydannia chetverte [V.S. Ilin, K.P. Doroshenko, S.P. Levchenko ta in.] ; vidp. redaktor L.S. Palamarchuk, L.H. Skrypnyk. — K. : Izd-vo “Naukova dumka”, 1976. — 944 s.
8. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka : Ok. 5700 slov / Pod red. chl-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj. — 19 izd., ispr. — M. : Rus. jaz., 1987. — 846 s.

9. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagraznjeniem vodnyh obektov : [učebnoe posobie] / V.K. Matviichuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1963. — 80 s.

10. *Subtelnyi Orest.* Ukraina : Istorii ; [perekl. z anhl. Yu.L. Shevchuka. V st. S.V. Kulchytskoho] / O. Subtelnyi. — K. : Lybid, 1991. — 512 s.

11. *Hrushevskij S.M.* Istorii Ukrainy-Rusy : V 11 t., 12 kn. (Redkol. : P.S. Sokhan (holova) ta in.) — K. : Naukova dumka, 1991. — T. 1. — 736 s.

12. *Hryshchuk V.K.* Metodolohichni zasady suchasnoi derzhavnoi kryminalnoi polityky Ukrainy / V.K. Hryshchuk // Problemy yurydychnoi nauky ta pravookhoronnoi praktyky : (Zbirnyk naukovykh prats). — K. : Ukr. akad. vnutr. sprav, 1994. — S. 158–165.

13. *Pidoplichko I.G.* O lednikovom periode / I.G. Pidoplichko. — M. 1951. — 280 s.

14. Prokopij iz Kesarii. Vojna s gotami. — Kn. VII (III), gl. 14, § 22 // Pamjatniki Russkogo prava. / Pod. red. S.Ju. Jushkova : Sost. A.A. Zimin. — M. : Jurid. lit., 1952. — Vyp. 1. — 287 s.

15. *Frojanov I.Ja.* Kievskaja Rus'. Očerki social'no-politicheskoj istorii / I.Ja. Frojanov — L. : Iz-vo LGU, 1980. — 325 s.

16. *Muntian V.L.* Pravova okhorona pryrody Ukrainskoj RSR / V.L. Muntian — K. : Vyd-vo Kyivskoho derzhavnogo universytetu, 1966. — 103 s.

17. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnogo pryrodnogo seredovyshča : [Monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : VNZ "Natsionalna akademiia upravlinnia", 2011. — 368 s.

18. Kratkaja redakcija. Tekst po Akademicheskomu spisku. Pravda Ros'kaja. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T.1. Zakonodatel'stvo Drevnej Rusi. — M. : Jurid. lit., 1984. — S. 47–63.

19. *Ivanov V.V., Toporov V.N.* Drevnee slavjanskoje pravo : arhaichnye mifologicheskie osnovy i istochniki v svete jazyka. Formirovanie rannefeodal'nyh slavjanskih narodnostej. — M. : Nauka, 1981. — 254.

20. Prostrannaja redakcija Sud Jaroslavl' Volodimerich Pravda Rus'kaja. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T. 1. Zakonodatel'stvo Drevnej Rusi. — M. : Jurid. lit., 1984. — S. 64–132.

21. *Jushkov S.V.* Pamjatniki russkogo prava. Vyp. Pervyj. — M. : M. : Gosudarstvennoe izdatel'stvo juridicheskoi literatury, 1952. — 287 s.

22. *Fedorova A.N.* Pravonarushenie i juridicheskaja otvetstvennost' po Russkoj pravde. — Tol'jatti, 2004. — 192 s.

23. Knjazheskie Ustavy i Ustavnye gramoty. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T.1. Zakonodatel'stvo Drevnej Rusi. — M. : Jurid. lit., 1984. — S. 134–293.

24. Sudnye gramoty (Novgorodskaja sudnaja gramota, Pskovskaja sudnaja gramota). Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T. 1. Zakonodatel'stvo Drevnej Rusi. — M. : Jurid. lit., 1984. — S. 299–390.

25. *Georgievskij Je.V.* Formirovanie i razvitie obshhij položnij drevnerusskogo ugolovnogogo prava : monografija / Je.V. Georgievskij, — M. : Jurlitinform, — 2013. — 320 s.

26. *Fedorova A.N.* Retrospektivnaja juridicheskaja otvetstvennost' za pravo narushenija pot Russkoj Pravde (A.N. Fedorova // Pamjatniki russkogo prava : V 35 t. T. 1. Pamjatniki prava Drevnej Rusi : učebno-nauchnoe posobie ; pod obshh. red. dokt. jurid. nauk, prof. R.L. Hachaturova. — M. : Jurlitinform, 2013. — S. 211–277.

27. Sudebnik 1497 goda // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T.2. Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 54–62.

28. Sudebnik 1550 goda // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T.2. Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 97–120.
29. Sobornoe Ulozhenie 1649 goda // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah T. 3. Akty Zemskih soborov. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 83–257.
30. Tkach A.P. Istoriia kodyfykatsii dorevoliutsiinoho prava Ukrainy / A.P. Tkach. — K. : Vyd-vo Kyivskoho un-tu, 1968. — 170 s.
31. Cherepnin L.V. Obrazovanie Russkogo centralizovannogo gosudarstva v XIV–XV vv. Ocherki social'no-jekonomicheskoi i politicheskoi istorii Rusi. — M. : Izdatel'stvo social'no-jekonomicheskoi literatury, 1960. — 900 s.
32. Artikel Voinskij, 1715, aprelja 26. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vv. : v 9 t. T.4. Zakonodatel'stvo perioda stanovlenija absoljutizma. Otv. red. A.G. Man'kov. — M. : Juridicheskaja literatura, 1986. — S. 327–365.
33. Ulozhenie o nakazaniyah ugovolnyh i ispravitel'nyh. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. T. 6. Zakonodatel'stvo pervoj poloviny XIX veka. — M. : Jurid. lit., 1988. — S. 160–411.
34. Ugolovnoe ulozhenie. Vysochajshe utverzhdennoe 22 marta 1903 goda. — S.-Peterburg : Izdanie Senatskoj tipografii, 1903 — 253 s.
35. *Buniak V.S.* Kryminalne pravo. Zahalna chastyna. Istoryko-pravove doslidzhennia : monohrafiia / V.S. Buniak. — K. : Yurinkom Imber, 2015. — 224 s.
36. *Mihajlenko P.P.* Bor'ba s prestupnost'ju v Ukrainskoj SSR. [V 2-h t.] / P.P. Mihajlenko // KK USRR 1922 r. : Avt. ocherka i sost. sbornika dokumentov prof. P.P. Mihajlenko. T. 1. 1917–1925 gg. — Kiev, 1966. — 831 p.
37. KK USRR 1927 r. : Post. VUTsVK 8 chervnia 1927 r., oholosheno 27-ho chervnia 1927r. // SU USRR. — 1927. — № 26–27. — art. 131.
38. Ugolovnyj kodeks RSFSR 1926 g. // VCIK XII sozyva, vveden v dejstvie post. VCIK 22 nojabrja 1926 g. // SU. — 2227. — № 80. — St. 600.
39. Kryminalnyi kodeks URSR 1960r. : Zakon Ukrainskoi RSR vid 28 hrudnia 1960r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. — 1961. — № 2. — St. 14.
40. Kryminalnyi kodeks Ukrainy 2001 r. : Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. № 2341-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001 r. — № 25–26. — St. 131.
41. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridicheskij Center — Press”, 2002. — 226 p.
42. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridicheskij Center — Press”, 2002. — 366 p.
43. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskij Center — Press”, 2002. — 366 p.
44. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridicheskij Center — Press”, 2001. — 313 p.
45. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskij Center — Press”, 2001. — 298 p.

Семенюк Н.М. Витоки та генеза часу як ознаки об'єктивної сторони злочину

У статті проведено дослідження витоків та генези часу як ознаки об'єктивної сторони злочину. Автор провів це дослідження стосовно восьми періодів розвитку

супільства та шести, які стосуються розвитку кримінального законодавств. З'ясовано, що в кримінальному законодавстві на теренах України така ознака об'єктивної сторони, як час вчинення злочину, в Особливій частині чинного на той час кримінального законодавства і до сучасного його стану має тенденцію до зростання статей, які містять таку ознаку об'єктивної сторони.

Ключеві слова: час, вчинення злочину, ознака, об'єктивна сторона, обов'язкова ознака, періоди, кримінальне законодавство.

Семенюк Н.М. Истоки и генезис времени как признака объективной стороны преступления

В статье проведено исследование истоков и генезиса времени как признака объективной стороны преступления. Автор провел это исследование в отношении восьми периодов развития общества и шести, которые касаются развития уголовного законодательства. Установлено, что в уголовном законодательстве на территории Украины такой признак объективной стороны, как время совершения преступления, в Особенной части действующего в то время уголовного законодательства и до современного его состояния имеет тенденцию к росту статей, содержащих такой признак объективной стороны.

Ключевые слова: время, совершение преступления, признак, объективная сторона, обязательный признак, периоды, уголовное законодательство.

Semeniuk N. The Backgrounds and Genesis of Time as an Element of an Actus Reus of a Crime

The article deals with the backgrounds and genesis of time as an element of an actus reus of a crime. The research is provided with regard to the eight periods of the social development and six periods of the criminal legislation development. It is found that time as an element of an actus reus of a crime was implemented in all criminal codes, valid at the certain time, and there is a stable upward trend concerning the number of articles, which include time.

Keywords: Situation; Commission of a Crime; Element; Actus Reus; Specific Situation; Periods; Criminal Legislation

Стаття надійшла до редакції: 1.12. 2017.

УДК 343.9.

О. Busol

THE SYSTEM OF TRANSNATIONAL CRIMINAL ORGANIZATIONS

О.Ю. Бусол

*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту держави
і права імені В.М. Корецького,
м. Київ*

СИСТЕМА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Постановка проблеми. Поняття транснаціонального злочину надано в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. Так, у ст. 3 зазначеної Конвенції встановлено, що злочин носить транснаціональний характер, якщо: він вчинений у більш, ніж одній державі; він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі [1]. У доповіді «The Globalization of Crime: A Transnational Organized Crime Threat Assessment» [2], проголошеної з трибуни ООН, аналізуються основні транснаціональні канали незаконного розповсюдження наркотиків, вогнепальної зброї, контрафактної продукції. Також йдеться про зростання кількості таких злочинів як розкрадання природних ресурсів, продаж людей з метою сексуальної експлуатації, або примусової праці, незаконне переміщення мігрантів, морське піратство, кібернетична злочинність тощо. За допомогою підкупу, з використанням доходів від злочинної діяльності та погроз застосування сили, злочинці впливають на результати проведення виборів, рішення та дії окремих політиків і військовослужбовців. Злочинний ринок охоплює всю планету — заборонені

товари виробляють на одному континенті, переміщують на другий, а збувають — на третьому. Таким чином, сучасна злочинність, слідуючи загальним тенденціям глобалізації, набуває транснаціональних рис. Транснаціональна організована злочинність (ТОЗ) є підвидом організованої злочинності, причому обидві — характеризуються спільними родовими ознаками.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Поняття транснаціональної організованої злочинності розглядали, з протилежних позицій та застосовуючи різні підходи, зарубіжні вчені: P. Williams, E. Savona, D.J. Kenney, J.R. Richards, J.O. Finckenaue, M. Edelbacher, James D. Torr [3; 4; 5; 6; 7]. Структурні особливості ТЗО дослідили M.D. Lyman, G.W. Potter [8]. Таким вченим як R. Godson, W. Olson, J.R. Richards, вдалося виділити ознаки, за якими можна диференціювати злочинні організації різних держав [4, с. 9]. Shelley L. вказує на три характерні ознаки транснаціональних злочинних організацій (ТЗО) [10]. Серед українських вчених, які досліджували проблему транснаціональної організованої злочинності, у контексті порушеної в статті проблематики, слід зазначити М.Г. Вербенського. Цей дослідник на рівні докторської дисертації надав кримінологічну характеристику цьому явищу та визначив шляхи запобігання [11]. Проблему співвідношення транснаціональної організованої злочинності з тероризмом було розв'язано В.О. Глушковим, Є.Д. Скулишем [12]. Жаровською Г. П. виокремлено структурно-організаційні особливості транснаціональних злочинних організацій в Україні [13]. Страшинська Л.В. розглянула розвиток транснаціональних корпорацій у межах світової продовольчої системи з виявленням основних тенденцій і протиріч [14]. За дослідженнями вітчизняних кримінологів, під транснаціональною організованою злочинністю слід розуміти якісно нову форму розвитку національної організованої злочинності, один із вищих рівнів кримінальної еволюції, суб'єктами якої є стійкі злочинні організації, сфера впливу та діяльність яких у вигляді злочинного промислу розповсюджується на декілька держав, групу суміжних держав, регіон, континент або світове співтовариство. Тут слід зазначити, що міжнародні терористичні організації, які за зовнішніми ознаками відповідають транснаціональним злочинним організаціям, не підпадають під визначення «транснаціональної організованої злочинності», так як основним завданням їх злочинної діяльності є не отримання надвисоких прибутків, а вчинення політично вмотивованих злочинів для досягнення відповідної політичної цілі [12]. Осмислення таких негативних процесів у всьому світі, а також розуміння побудови та принципів функціонування системи транснаціональних злочинних організацій, важливе для вироблення стратегії й тактики протидії загрозам національної безпеки.

Метою статті є розгляд транснаціональних злочинних організацій як системного утворення.

Основні результати дослідження. Найбільш впливові та потужні транснаціональні організовані угруповання розташовані в протилежних частинах світу: «Ла Коза ностра» в США, «Коза Ностра» в Європі (Італія), в Азії — «Тріада» (Китай) і «Якудза» (Японія). До цієї когорти можна додати колумбійські наркокартелі Латинської Америки, ямайсько-британську, албанську,

сербську, ізраїльську, мексиканську мафії. Із Азії до Канади транснаціональні організовані утворення постачають прекурсори хімічних речовин для незаконного вироблення синтетичних препаратів, передусім — екстазі. Різноманітні мережі транснаціональних організованих угруповань займаються контрабандою екстазі та марихуани на південь і кокаїн на північ через канадський кордон. Сполучене королівство Великої Британії та Північної Ірландії отримує величезний економічний прибуток — між \$32 і \$64 мільярдів — від щорічної великомасштабної контрабанди людей, наркотичної торгівлі, фінансових фальсифікацій та масового маркетингового шахрайства [15].

Україну, як і інші держави світу, також не оминув вплив злочинних процесів, що відбуваються у планетарному масштабі. Тільки в 2017 році українська поліція виявила сім організованих груп і злочинних організацій із транснаціональними зв'язками. Одним із найрезонансніших викриттів стала спільна українсько-німецька операція затримання злочинної групи викрадачів елітних автомобілів із Європи [16]. Злочинні угруповання з держав СНД являють величезну небезпеку в розповсюдженні організованої злочинності для всіх держав й, насамперед, США. Нині налічується шість тисяч таких угруповань та двісті синдикатів, які діють на глобальному рівні. Французький кримінолог Alain Bauer характеризує російські угруповання як «краще за всіх структуровані» — вони з, майже військовою точністю, готують злочини та вибудовують свої злочинні схеми [17].

На сьогодні в США найбільш загрозливою зі злочинних організацій для суспільства є La Cosa Nostra (LCN) (укр. — «Наша справа»), яка є загальнонаціональним союзом злочинців, пов'язаних родинними зв'язками, або ритуалом посвячення в злочинці. Її засновником є уродженець Сицилії Джузеппе Еспозіто, який емігрував у США разом з шостома членами сицилійської мафії після вчиненого ними вбивства канцлера та віце-канцлера сицилійської провінції та 11 багатих землеволодільців. Першого лідера LCN Сальваторе Маранцано було вбито протягом шести місяців, а новим її лідером став Чарльз «Лакі» Лучано. За життя С. Маранцано створив кодекс LCN, «родинні» підрозділи та структуру, запровадив процедуру для вирішення спірних питань. Лучано Ч. також створив «наглядову комісію» за діяльністю LCN, до складу якої входило шестеро босів із семи родин, та був депортований на батьківщину в 1946 р. за обвинуваченням в сутенерській діяльності, де був зв'язною ланкою між сицилійською мафією та LCN. На сьогодні найактивніша діяльність LCN припадає на Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Філадельфію, Детройт, Чикаго та Нову Англію. У 1963 р. агент ФБР Джозеф Калачі став членом LCN і відкрив перед комітетом Сенату США численні таємниці організації, включаючи її назву, структуру, потужність баз, коди, присягу та членів організації. На сьогодні LCN займається широким спектром незаконної діяльності: вбивство, вимагання, незаконний обіг наркотиків, підкуп посадових осіб, азартні ігри, інфільтрація законного бізнесу, трудовий рекет, лихварство, проституція, порнографія, податки шахрайських схем, фондові маніпуляції тощо [18].

Між ТНК нині існує жорстка конкуренція за ринки збуту та сфери впливу. Наприклад, у 2017 р. федеральним відомством кримінальної поліції

(Bundeskriminalamt (ВКА)) і палермського відділення італійської Фінансової гвардії, у м. Філінгене-Швеннінгене були арештовані 19 наркоторговців італійського походження. В них конфісковані товари та гроші на суму 4 млн євро. Арештовані діяли в Німеччині на замовлення клану Мондіно (Mondino) — сицилійського мафіозного угруповання з Палермо. Злочинна діяльність полягала у контрабандному ввезенню до ФРН із Албанії тони марихуани та кокаїну, та відмиванню доходів від їх реалізації у гральних автоматах, встановлювати які змушували під загрозою знищення бізнесу, своїх співвітчизників — власників барів і магазинів. Прибуток від незаконного обігу наркотиків використовувався для закупівлі зброї на Балканах.

За даними ВКА, італійська мафія, в основному, зосереджена на півдні та заході Німеччини. За даними ВКА, найбільша кількість із відомих поліції італійських мафіози (близько 134 осіб) належить до калабрийської «Ндрангете» (відома розстрілом у 2007 р. у Дуйсбурзі шістьох членів конкуруючого клану). На другому місці за чисельністю є неаполітанська «Каморра» (близько 52 осіб), на третьому — сицилійська «Коза ностра» (близько 13 осіб) [19]. Наведені факти доводять, що для транснаціональних злочинних організацій характерне членство на етнічній основі або земляцтва.

В Україні нині діють близько 30 транснаціональних корпорацій, які мають понад 7 тис. представництв та філій, які функціонують переважно в харчовій, нафтогазовій і тютюновій промисловості (McDonalds, Nestle, British American Tobacco, British Petroleum, Procter & Gamble, Shell тощо). Окремі ТНК виступають у ролі партнерів українських компаній, наприклад, корпорація «Богдан», ПАТ «Єврокар», ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод», фармацевтичні компанії — ПАТ «Дарниця» та ПАТ «Фармак». До найбільших українських ТНК відносять зокрема ПАТ «Українська автомобільна корпорація», кондитерську корпорацію «Рошен», телекомунікаційну компанію «Укртелеком», ТОВ «ДТЕК» тощо. Позитивними моментами представництва зарубіжних ТНК в Україні є забезпечення припливу іноземних інвестицій у нашу державу, створення нових робочих місць, сприяння модернізації промисловості, упровадження новітніх науково-технічних розробок, поширення світових та міжнародних стандартів підготовки кваліфікованих кадрів, ведення бізнесу. Інша сторона «медалі» — експансія закордонних ТНК в Україні супроводжується застосуванням «змішаних» і «замаскованих» псевдоінвестиційних стратегій. При цьому в багатьох випадках інвестиційні стратегії є інвестиційними лише номінально, тоді як основною причиною їх застосування є не використання виробничого потенціалу України, а мінімізація митних відрахувань. При цьому сума необхідних для псевдоінвестиційного входження капіталовкладень може бути незпівставна не тільки з обігом материнської компанії, а навіть із обігом створеного в Україні підприємства. Це підтвердилося, зокрема, на ринках безалкогольних напоїв і побутової техніки, де інвестицій приблизно \$100 тис. у технології найнижчого рівня виявилось достатньо для отримання основних позицій на ринку [20].

Як зазначено в офіційному електронному виданні президента США, в Російській Федерації та Румунії існує тісний зв'язок між організованою зло-

чинністю, нечесними чиновниками та великим капіталом, що загрожує економічному зростанню і перспективам для демократичного управління. Транснаціональні організовані злочинні бізнес-структури ввели монополію на енергетичних, телекомунікаційних ринках та ринках дорогоцінних металів [15].

Жаровська Г.П., розглядаючи ознаки діяльності деяких промислово-фінансових угруповань України, діяльність яких є сумнівною, з точки зору закону, доводить, що вони відповідають основним ознаками злочинного синдикату (мафіозного утворення) – вищої і найбільш небезпечної форми організованої злочинної діяльності, відомої у світовій практиці. Вченими стверджується, що на теренах України склався власний структурно-організаційний тип транснаціональної злочинної організації, в якому поєднані елементи класичної злочинної організації й легального бізнесу, а також елементи кримінального та легального управління злочинною діяльністю [13].

На теперішній час у світі затвердились і функціонують глобальні ТНК четвертого покоління, відмінними рисами яких є: планетарне бачення ринків і здійснення конкуренції у світовому масштабі; розділ світових ринків з небагатма такими ж глобальними ТНК; координування дій своїх філій на основі новітніх інформаційних технологій, гнучка організація кожного окремого виробничого вузла, адаптивність структури корпорації, одноманітна організація бухгалтерського обліку і аудиту; об'єднання своїх філій, заводів та спільних підприємств у єдину міжнародну мережу управління, яка, в свою чергу, інтегрована з іншими мережами ТНК; здійснення економічного і політичного впливу на держави, в яких функціонують ТНК. Протягом останніх років в основному склалася така система світоустрою, при якій ТНК контролюють близько половини світового промислового виробництва, 63% – зовнішньої торгівлі, більшу частину патентів і ліцензій на нову техніку, технології та «ноу-хау». Під контролем ТНК знаходиться приблизно 90% світового ринку пшениці, кави, кукурудзи, тютюну, 80% – чаю, 75% – бананів [14].

У світі діють понад 65 тис. ТНК, що мають близько 700 тис. закордонних філій у більш, ніж 150 державах. У процесі діяльності транснаціональних корпорацій неминуче вчинюються корупційні діяння, тому що між цими ТНК існує жорстока конкуренція за ресурси планети – природні, матеріальні, людські, фінансові, інформаційні, технологічні тощо. Корупційна злочинність, виступаючи на першому етапі як національна проблема, перетинає кордони і стає транснаціональним явищем, одним з основних засобів впливу організованої злочинності на всі сфери міжнародного життя. Відносно поширення транснаціональної корупції зазначимо, що \$1 трильйон на рік – це приблизна цифра, що дає лише загальне уявлення про те, скільки неправомірної вигоди отримується в усьому світі – як у розвинених державах, так і в тих, що розвиваються. Згідно з інформацією МВФ, щорічно у світі «відмивається» від \$500 млрд. до \$1,5 трильйона, або 5 % світового валового внутрішнього продукту. Офіційні видання Президента США називають цифру – від \$1.3 до \$3.3 трильйона (між 2 % і 5 % світового валового внутрішнього продукту [15]). За даними Світового банку, щороку на підкуп членів урядів і політиків витрачається близько \$80 млрд. Загальний обсяг операцій у наркобізнесі перевищує

півмільярда доларів, а прибутки від «трансферів» нелегалів — \$3,5 млрд. Держави, що розвиваються, витрачають на боротьбу зі злочинністю приблизно 14% ВВП, а розвинені — 5%.

Як зазначають дослідники процесів глобалізації, вона в результаті призвела до того, що в XXI ст. для благополучного життя на планеті достатньо 20% освіченого населення. Решта «зайвих» людей фактично залишається не затребуваною, відсунутою від нібито демократично встановлених норм використання природних ресурсів, а отже — без засобів існування. Одночасно влада і багатство концентруються в невеликій групі людей та корпорацій. Ще у 1998 р. у докладі ООН «Про розвиток» вказувалось, що «плоди глобалізації продаються глобальній еліті», господарям і керівникам глобалізації. До кінця XX століття розрив між багатими і бідними землями збільшився до 80 разів. Статки трьох найбільш заможних людей перевищує дохід 600 млн. людей, які проживають у 36 бідних державах світу. Глобальна ж конкуренція не дозволяє транснаціональним компаніям приділяти багато уваги соціальним, і тим більш, кримінологічним проблемам, з побоювання втрати своїх капіталів. Отже, поки що світовий порядок не базується на соціальній справедливості [21]. У цьому плані глобалізація «підштовхує» до перегляду принципів управління як на національному, так і наднаціональному рівнях. В ідеалі має визначитися той факт, що вигоди для одного з учасників глобального ринку (держави або ТНК) можуть не задовольняти інших учасників, а тому слід поступатися частиною своєї економічної вигоди заради спільного стратегічного розвитку. Для впровадження такої політики слугують впливові міжнародні організації — NATO, WTO, IMF, UNIDO, WIPO, UNESCO, The World Bank Group та інші. Втім, останнім часом посилюються тенденції безроздільного домінування політики міжнародних організацій, котрі підтримують глобальні ринки, над діяльністю організацій, які піклуються про забезпечення суспільних благ, зокрема, збереження миру, охорону довкілля, захисту прав людини, протидію бідності, розвиток охорони здоров'я, культури, освіти. Слід визнати, що держави, найбільше ізольовані від зазначених міжнародних організацій, є вразливішими перед загрозами глобалізації.

Злочинний світ налічує понад мільйон незалежних озброєних угруповань. У випадку їх злочинної змови та координації, вони здатні впливати не тільки на національну безпеку, але й на стан справ у всіх континентах. Діапазон методів утручання ТНК в справи приймаючих держав і засобів впливу на політичну та соціальну обстановку в цих державах дуже широкий. Наприклад, у 1975 році американська компанія «Стандард фрут» (раніше — «Юнайтед фрут») і кілька інших ТНК США, незадоволених політикою Панамі, Гондурасу й Коста-Ріки у сфері експорту бананів, створили спецфонд на \$ 5 млн. для підриву економічної стабільності в цих регіонах. Для цього ними планувалося провокування збройних сутичок, акцій саботажу і навіть замах на життя тодішнього президента Панамі Торріхоса. Раніше «Юнайтед фрут» брала участь у висадці загонів кубинських контрреволюціонерів у затоці Кочінос, а корпорація «Г'юз ейкрафт» — у підготовці замахів на Ф. Кастро.

Відома в історії Латинської Америки, так звана, «війна Чако» між Болівією та Парагваєм (1932—1935 рр.), що розорила обидві держави, особли-

во Болівію, і коштувала останній 60 тис. життів, була, по суті, сутичкою між американською корпорацією «Стандард ойл оф Нью-Джерсі» (зараз «Екссон-Мобіл») і англо-голландською «Ройал Датч Шелл» за виявлені в Чако нафтові запаси. Крім того, американській корпорації необхідно було отримати доступ до моря для будівництва нафтопроводу. «Ройал Датч Шелл» на той час уже отримала концесію на частину нафтоносних полів Чако і боролася за збереження та розширення своїх позицій [22]. Загалом у 90-ті роки ХХ століття у війнах за доступ до природних ресурсів загинуло близько 5 млн. осіб. Ще 6 млн. втекли до сусідніх держав, а від 11 до 15 млн. змушені були змінити місце проживання, не залишаючи батьківщину [23].

Не треба відшукувати приклади, коли в нашій державі — Україні — фактично розгорнуті бойові дії на територіях Донецької і Луганської областей, і предметом вивчення науковцями нині є проблема впливу ТНК на тривалість Антитерористичної операції та розподіл природних й інших ресурсів цих територій між олігархами. Так, за результатами соціологічного дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології, на замовлення громадської організації «Детектор медіа», за фінансової підтримки посольства Швеції в Україні, майже дві третини українців (65%) впевнені, що війна на Донбасі не припиняється із-за того, що вона вигідна київській владі й олігархам [24]. Не є секретом, що впливові багаті держави, користуючись національними ресурсами бідніших держав, отримують переваги для транснаціональних корпорацій. ТНК здійснюють контроль і над світовим інформаційним простором, усувають конкурентів та встановлюють світовий порядок на вигідних для них умовах. Таким чином відбувається процес транснаціоналізації великого капіталу — потужні корпорації розповсюджують свої мережі по всьому світу, користуючись дешевою робочою силою і природними ресурсами бідних держав або держав, що розвиваються. При цьому кінцеві прибутки отримують власники зазначених корпорацій, тобто, врешті-решт, резиденти розвинених держав. З кожним роком через економічну глобалізацію прискорюється процес наростання світової нерівності. На початку ХХІ ст. розрив у прибутках між найбагатшими і найбіднішими державами світу збільшився до співвідношення 72:1. Таку тенденцію вчені визнають тривожною, з огляду на збільшення кількості конфліктів у світі, зростання корупції, тероризму, організованої злочинності, зниження доступності якісної освіти, погіршення екології та медичного забезпечення людей [25].

У свою чергу такі кримінальні організації, як мафія, сьогодні діють так само глобально та ефективно, як всесвітні концерни. Вони використовують швидкість та інші можливості Інтернету для узгодження дій та внутрішньої логістики. Кримінальні мережі запозичили чималий досвід ведення справ у приватного сектору. Можна говорити про існування глобального мережевого світу кримінальних сил [17]. Навіть якщо окремі держави й досягають певних успіхів у протидії мафії, то в таких випадках злочинні організації виявляються дуже гнучкими — вони своєю базою обирають та переміщуються в іншу державу. Таким чином, ще однією ознакою ТЗО є мобільність.

Наразі, корпорації є настільки потужними, що їх можна порівняти за впливовістю на економіку держави та прийняття відповідних рішень із уряда-

ми держав. ТНК доволі міцно включені в місцеві політичні процеси — їх представники вступають у національні асоціації промисловців, завдяки чому мають можливості «виходу» на керівників влади. Отже, ТНК цілком здатні впливати на внутрішню політику держави, впритул до здійснення державних переворотів та інспірації прикордонних конфліктів. У ТНК розвинена розвідка і контррозвідка, що часто займається шпигунством, нейтралізацією та фізичним усуненням конкурентів [26]. Ще на початку 80-х років минулого століття лише на утримання своїх служб безпеки провідні ТНК США витрачали щорічно понад 2,5 млрд. дол. (практично стільки ж, скільки і ЦРУ США), а вартість технічних засобів охорони сягала 800 млн. дол. США. Кількість працівників лише служби безпеки корпорації «Дженерал моторс» (22 тис. чол.) була порівнянна із загальною чисельністю працівників ФБР США [22].

Транснаціональні злочинні співтовариства в свою чергу підтримують партнерство із ТНК, у які вони зробили інвестиції, і з банками, до яких вкладені незаконно набуті гроші. Звичайно, що транснаціональні злочинні угруповання беруть участь у підкупі політиків, здатних зберегти в колишньому стані сприятливу для них систему [26], або спрямувати ситуацію у потрібному для них напрямі.

Розглядаючи транснаціональну організовану злочинність як стійке інтегративне утворення, якому притаманні цілісність, ієрархічність, багаторівність, слід втім зазначити, що чіткої моделі або єдиного сценарію дій транснаціональних організованих злочинних угруповань із іншими злочинними організаціями не спостерігається. Транснаціональні кримінальні організації можуть суттєво відрізнитись від інших видів злочинних організацій за своєю структурою, потужністю, розмірами і географічними масштабами діяльності, або ступенем розгалуженості своїх операцій. Спільними їх ознаками є участь у заборонених законом формах ділової активності, включаючи продаж незаконних товарів і послуг, незаконну контрабанду товарів, що виробляються легально, крадіжку таких товарів чи всі три типи операцій. Суб'єкти організованої транснаціональної злочинності діють у різних регіонах світу, мають свою специфічну спеціалізацію, використовують різні методи, прийоми, тактику діяльності, мають різний кількісний та етнічний склад [12], хоча часто побудовані за родинним принципом. Усіх їх об'єднує єдина спільна мета — отримання від заняття злочинним промислом, що може поєднуватися із веденням формально законної діяльності, надвисокого прибутку [12, С. 193].

Транснаціональна організована злочинність характеризується невпинною тенденцією до професіоналізації, спеціалізації, функціоналізації та структуризації елементів транснаціональних злочинних організацій.

Однією з характерних рис сучасних ТНК є їхні величезні видатки на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки. Наприклад, щорічні витрати на це «Дженерал моторс», «Форд», і «ІБМ» становлять \$ 2–3 млрд., що перевищує науково-дослідницькі бюджети багатьох держав. При цьому дедалі більшу роль у науково-технологічній стратегії ТНК відіграють приймаючі держави. Наприклад, компанія «ІБМ» на початку 90-х років використовувала за межами США понад 25 тис. науковців, близько 30 лабораторій,

що здійснювали дослідницькі програми у рамках єдиного плану корпорації, але з урахуванням особливостей ринків спеціалізації філій і дочірніх компаній «ІБМ». Значний внесок у розробку передової технології ТНК робить і співробітництво з університетами й науковими центрами. Такі центри створюються, як правило, при університетах, і їх активно фінансують провідні промислові корпорації [22].

ТНК стають дедалі гнучкими, мобільними, здатними швидко корегувати свою протиправну діяльність у відповідь на втручання правоохоронних органів. Корупційні зв'язки в правоохоронних органах та інших органах державної влади є теж характерним елементом системи, на основі якої діють ТЗО.

Боротьба між корпораціями за джерела сировини і ринки збуту в теперішній час призводить до війн між державами, які вони представляють. Військові конфлікти все ще зустрічаються на територіях держав, які розвиваються, при чому такі держави найчастіше є «розмінною монетою» конкуруючих між собою розвинутих, економічно сильних держав. Класичне ведення війн між ТНК — це кібервійни. Найвитонченіші міжнаціональні злочинні утворення, для яких характерно вчинення кіберзлочинів, засновані в Росії і Румунії. Таким чином, злочинні мережі не тільки розширюють свою активність, але й урізноманітнюють свою діяльність. У результаті спостерігаємо конвергенцію загроз, які еволюціонували до складніших, мінливих і дестабілізуючих [15].

Фінансово-промислові еліти намагаються нав'язати свій порядок суспільствам, які до цього не готові у силу різниці культур, історії, законів, соціального порядку, ментальності тощо. Транснаціональна організована злочинність не може бути подолана в локальних суспільствах через те, що цілі еліт та певних держав не співпадають. Слід констатувати, що заходи окремих держав протистояти тиску потужних ТНК поки що не є успішними.

Висновки. Транснаціональна організована злочинність становить багатофакторну кримінальну систему, що негативно прямо впливає на економічне, політичне, духовне суспільне життя, психологічний стан й генофонд нації. Окрім кількісної характеристики, що вказує на її цілісність, як ознаку системи, транснаціональну організовану злочинність можна розглядати як динамічну систему загальних та інших ознак злочину, що проявляються у механізмі злочинного діяння та обставинах його вчинення. Беручи до уваги характерні ознаки транснаціональних злочинних організацій, які наводять вітчизняні та зарубіжні вчені, транснаціональну організовану злочинність можна диференціювати за другорядними, побічними або опосередкованими чинниками, які характеризують інші злочини. Можна стверджувати про системний характер дій транснаціональних злочинних угруповань.

З цього випливає, що удосконалення заходів протидії транснаціональній організованій злочинності повинно носити також системний характер, що потребує створення адекватних форм і способів попередження та припинення злочинних проявів, вироблення міжнародно-правових, політичних, військових і економічних механізмів контролю над цим явищем. Видається, що ефективною тактикою України у цьому напрямі є не протистояння або протидія

засиллю іноземних ТНК, а приведення їх інтересів у відповідність із стратегічними пріоритетами економіки України, зокрема шляхом співпраці з міжнародними організаціями. Тож в стосунках держав з фінансово-промисловими групами слід прагнути досягнення між ними максимально тотожних цілей. Необхідно вчасно виявляти соціально небезпечні, криміногенні тенденції у діях фінансово-промислових еліт та спрямовувати міжнародні зусилля на створення умов для функціонування транснаціональних корпорацій у межах, вихід за які, загрожує зменшенню, або втратою ними своїх капіталів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. : Міжнародний документ від 15 листопада 2000 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 14. — Ст. 340.

2. The Globalization of Crime: A Transnational Organized Crime Threat Assessment / United Nations Office on drugs and crime. — Mode of access : http://www.unodc.org/res/cld/bibliography/the-globalization-of-crime-a-transnational-organized-crime-threat-assessment_html/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf/. — Title from the screen.

3. The United Nations and Transnational Organized Crime / ed. by P. Williams and E. Savona. — Portland : Oregon. 1996.

4. Richards J.R. Transnational Criminal organization, Cybercrime, and Money Laundering / J.R. Richards. — CRC Press LLC. 1999.

5. *James D. Torr*. Organized Crime: Contemporary Issues. Companion / Greenhaven Press, 1999. — 192 p.

6. *Kenney D.J.* Organized Crime in America / D.J. Kenney, J.O. Finckenauer. — Wadsworth : Pub.Com. 1995.

7. Global Organized crime and International Security / ed. by E. Viano. — Ashgate : Pub. Ltd, 1999 ; Organisierte Kriminalität in Europa / M. Edelbacher. — Wien : Linde. 1998.

8. The United Nations and Transnational Organized Crime; Organized Crime / M.D. Lyman, G.W. Potter. — 2nd ed. — Prentice-Hall Inc. 1999.

9. *Godson R.* International Criminal Organization / R. Godson, W. Olson // Organized Crime: Contemporary Issues. — San Diego. 1999. — P. 154–156.

10. *Shelley L.* The Threat to World Order / L. Shelley // Organized Crime: Contemporary Issues. — San Diego. 1999. — P. 174.

11. *Вербенський М.Г.* Транснаціональна злочинність: кримінологічна характеристика та шляхи запобігання : автореф. дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Михайло Георгійович Вербенський. — Дніпропетровськ, 2010. — 40 с.

12. *Скулиш Є.Д.* Поняття транснаціональної організованої злочинності та її співвідношення з тероризмом / Є.Д. Скулиш, В.О. Глушков // Право і суспільство. — 2012. — № 2. — С. 190–194.

13. *Жаровська Г.П.* Структурно-організаційні особливості транснаціональних злочинних організацій в Україні [Електронний ресурс] / Г.П. Жаровська // Право і суспільство. — 2015. — № 1. — С. 209–214. — Режим доступу : <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=22520>.

14. *Страшинська Л.В.* Розвиток транснаціональних корпорацій у межах світової продовольчої системи: тенденції та протиріччя [Електронний ресурс] /

Л.В. Страшинська. — Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12004/1/Development.pdf>.

15. Transnational Organized Crime — a Threat to US and International Security— Manifests Itself in Various Regions in Different Ways. — Mode of access : https://www.dni.gov/files/documents/NIC_toc_foldout.pdf. — Title from the screen.

16. Сайт національної поліції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://old.npu.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/2222656>.

17. *Bauernebel Herbert* Русские и латиноамериканские кланы атакуют «Коза Ностру»: новая мощь мафии в США [Електронний ресурс] / Herbert Bauernebel. — Режим доступу : <https://inosmi.ru/social/20170720/239859175.html/>.

18. Итальянская мафия [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.fbi.gov/about-us/investigate/organizedcrime/italian_mafia.

19. Дебрер С. Штурм Германии итальянской «Коза нострой» [Електронний ресурс] / С. Дебрер. — Режим доступу : <http://www.fssb.su/prestupnost/mezhdunarodnaya-transnatsionalnaya-prestupnost/3608-shturm-germanii-italyanskoj-kozanostry.html>.

20. *Семенов А.А.* Діяльність ТНК в Україні та їх вплив на економічний розвиток країни [Електронний ресурс] / А.А Семенов, В.В. Крижанівська. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Economics/28839.doc.htm.

21. *Бусол О.Ю.* Глобалізація корупційної злочинності як об'єктивний процес криміналізації світового суспільства / О.Ю. Бусол // Світ без корупції: міф чи реальність? : мат.-ли дискус. панелі Першого Харк. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3–6 жовтня 2017 р.). — Харків : Право, 2017. — С. 7–11.

22. *Самофалов В.* Глобальний виклик транснаціональних корпорацій [Електронний ресурс] / В. Самофалов. — Режим доступу : https://dt.ua/ECONOMICS/globalniy_viklik_transnatsionalnih_korporatsiy.html.

23. *Michael Renner* Anatomy of Resource War. Washington. : Worldwatch Institute. 2002.

24. 65% українців вважає, що війна на сході продовжується, тому що вона вигідна влади і олігархам — соцопрос [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://gordonua.com/news/war/65-ukraincev-schitayut-cto-voyna-na-vostoke-prodolzhaetsya-potomu-cto-ona-vygodna-vlasti-i-oligarham-socopros-173890.html>.

25. *Згуровський О.* Війни глобалізації [Електронний ресурс] / О. Згуровський. — Режим доступу : https://dt.ua/POLITICS/viyni_globalizatsiyi.html.

26. *Чистяков О.* Кримінальна глобалізація — пандемія страху [Електронний ресурс] / О. Чистяков. — Режим доступу : <http://www.imzak.org.ua/articles/article/id/2467>.

REFERENCES

1. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti : pryiniata Rezoliutsiieiu 55/25 Heneralnoi Asamblei OON vid 15 lystopada 2000 r. : Mizhnarodnyi dokument vid 15 lystopada 2000 r. // Ofitsiyniy visnyk Ukrainy. — 2006. — № 14. — St. 340.

2. The Globalization of Crime: A Transnational Organized Crime Threat Assessment / United Nations Office on drugs and crime. — Mode of access : http://www.unodc.org/res/cld/bibliography/the-globalization-of-crime-a-transnational-organized-crime-threat-assessment_html/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf/. — Title from the screen.

3. The United Nations and Transnational Organized Crime / ed. by P. Williams and E. Savona. — Portland : Oregon. 1996.
4. *Richards J.R.* Transnational Criminal organization, Cybercrime, and Money Laundering / J.R. Richards. — CRC Press LLC. 1999.
5. *James D. Torr.* Organized Crime: Contemporary Issues. Companion / Greenhaven Press, 1999. — 192 p.
6. *Kenney D.J.* Organized Crime in America / D.J. Kenney, J.O. Finckenauer. — Wadsworth : Pub.Com. 1995.
7. Global Organized crime and International Security / ed. by E. Viano. — Ashgate : Pub. Ltd, 1999 ; Organisierte Kriminalität in Europa / M. Edelbacher. — Wien : Linde. 1998.
8. The United Nations and Transnational Organized Crime; Organized Crime / M.D. Lyman, G.W. Potter. — 2nd ed. — Prentice-Hall Inc. 1999.
9. *Godson R.* International Criminal Organization / R. Godson, W. Olson // Organized Crime: Contemporary Issues. — San Diego. 1999. — P. 154–156.
10. *Shelley L.* The Threat to World Order / L. Shelley // Organized Crime: Contemporary Issues. — San Diego. 1999. — P. 174.
11. *Verbenskyi M.H.* Transnatsionalna zlochynnist: kryminolohichna kharakterystyka ta shliakhy zapobihannia : avtoref. dys ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.08 / Mykhailo Heorhiiiovych Verbenskyi. — Dnipropetrovsk, 2010. — 40 s.
12. *Skulysh Ye.D.* Poniattia transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti ta yii spivvidnoshennia z teroryzmozom / Ye.D. Skulysh, V.O. Hlushkov // Pravo i suspilstvo. — 2012. — № 2. — S. 190–194.
13. *Zharovska H.P.* Strukturno-orhanizatsiini osoblyvosti transnatsionalnykh zlochynnykh orhanizatsii v Ukraini [Elektronnyi resurs] / H.P. Zharovska // Pravo i suspilstvo. — 2015. — № 1. — S. 209–214. — Rezhym dostupu : <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=22520>.
14. *Strashynska L.V.* Rozvytok transnatsionalnykh korporatsii u mezhakh svitovoi prodovolchoi systemy: tendentsii ta protyrichchia [Elektronnyi resurs] / L.V. Strashynska. — Rezhym dostupu : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12004/1/Development.pdf>.
15. Transnational Organized Crime — a Threat to US and International Security— Manifests Itself in Various Regions in Different Ways. — Mode of access : https://www.dni.gov/files/documents/NIC_toc_foldout.pdf. — Title from the screen.
16. Sait natsionalnoi politsii Ukrainy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://old.npu.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/2222656>.
17. *Bauernebel Herbert* Russkie i latinoamerikanske klany atakujut «Koza Nostru»: novaja moshh' mafii v SShA [Elektronnyi resurs] / Herbert Bauernebel. — Rezhym dostupu : <https://inosmi.ru/social/20170720/239859175.html/>.
18. Ital'janskaja mafija [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.fbi.gov/about-us/investigate/organizedcrime/italian_mafia.
19. *Debrer S.* Shturm Germanii ital'janskoj «Koza nostroj» [Elektronnyi resurs] / S. Debrer. — Rezhym dostupu : <http://www.fssb.su/prestupnost/mezhdunarodnaya-transnatsionalnaya-prestupnost/3608-shturm-germanii-italyanskoj-koza-nostroy.html>.
20. *Semenov A.A.* Diialnist TNK v Ukraini ta yikh vplyv na ekonomichniy rozvytok krainy [Elektronnyi resurs] / A.A. Semenov, V.V. Kryzhanivska. — Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Economics/28839.doc.htm.
21. *Busol O.Yu.* Hlobalizatsiia koruptsiinoi zlochynnosti yak obiektyvnyi protses kryminalizatsii svitovoho suspilstva / O.Yu. Busol // Svit bez koruptsii: mif chy realnist? :

mat.-ly diskus. paneli Pershoho Khark. mizhnar. yuryd. forumu «Pravo ta problemy staloho rozvytku v hlobalizovanomu sviti» (m. Kharkiv, 3–6 zhovtnia 2017 r.). – Kharkiv : Pravo, 2017. – S. 7–11.

22. Samofalov V. Hlobalnyi vyklyk transnatsionalnykh korporatsii [Elektronnyi resurs] / V. Samofalov. – Rezhym dostupu : https://dt.ua/ECONOMICS/globalniy_viklik_transnatsionalnih_korporatsiy.html.

23. Michael Renner Anatomy of Resource War. Washington. : Worldwatch Institute. 2002.

24. 65 % ukraincev schitaet, chto vojna na vostoке prodolzhaetsja, potomu chto ona vygodna vlasti i oligarham – socopros [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://gordonua.com/news/war/65-ukraincev-schitayut-chto-voyna-na-vostoке-prodolzhaetsya-potomu-chto-ona-vygodna-vlasti-i-oligarham-socopros-173890.html>.

25. Zghurovskiy O. Viiny hlobalizatsii [Elektronnyi resurs] / O. Zghurovskiy. – Rezhym dostupu : https://dt.ua/POLITICS/viyni_globalizatsiyi.html.

26. Chystiakov O. Kryminalna hlobalizatsiia – pandemiia strakhu [Elektronnyi resurs] / O. Chystiakov. – Rezhym dostupu : <http://www.imzak.org.ua/articles/article/id/2467>.

Бусол О.Ю. Система транснаціональних злочинних організацій

У статті розглянуто транснаціональну організовану злочинність як системне утворення, якому притаманні цілісність, ієрархічність, багаторівневість. Розуміння побудови та принципів функціонування системи транснаціональних злочинних організацій важливе для вироблення стратегії й тактики протидії загрозам національної безпеки.

Транснаціональна організована злочинність становить багатofакторну кримінальну систему, що негативно прямо впливає на економічне, політичне, духовне суспільне життя, психологічний стан й генофонд нації. Окрім кількісної характеристики, що вказує на її цілісність, як ознаку системи, транснаціональну організовану злочинність можна розглядати як динамічну систему загальних та інших ознак злочину, що проявляються у механізмі злочинного діяння та обставинах його вчинення. Беручи до уваги характерні ознаки транснаціональних злочинних організацій, які наводять вітчизняні та зарубіжні вчені, транснаціональну організовану злочинність можна диференціювати від другорядних, побічних або опосередкованих чинників, які характеризують інші злочини, та можна стверджувати про її системний характер.

Ключові слова: транснаціональні злочинні організації, організована злочинність, мафія, транснаціональні корпорації, система.

Бусол А.Ю. Система транснациональных преступных организаций

В статье рассмотрено транснациональную организованную преступность как системное формирование, которому присущи целостность, иерархичность, многоуровневость. Понимание построения и принципов функционирования системы транснациональных преступных организаций важно для разработки стратегии и тактики противодействия угрозам национальной безопасности.

Транснациональная организованная преступность представляет собой многофакторную криминальную систему, которая негативно прямо влияет на экономическую, политическую, духовную сферы общественной жизни, психологическое состояние и генофонд нации. Кроме количественной характеристики, которая указывает на её целостность, как признак системы, транснациональную организованную преступность можно рассматривать как динамическую систему общих и других призна-

ков преступления, которые проявляются в механизме преступного действия и обстоятельствах его совершения. Принимая во внимание характерные признаки транснациональных преступных организаций, которые приводят отечественные и зарубежные учёные, транснациональную организованную преступность можно дифференцировать от второстепенных, косвенных воздействий, которые характеризуют другие преступления, и можно говорить о её системном характере.

Ключевые слова: транснациональные преступные организации, организованная преступность, мафия, транснациональные корпорации, система.

Busol O. The System of Transnational Criminal Organizations

Transnational Organized Crime is characterized by a tendency towards the professionalization, specialization, functionalization, and structuring of elements of transnational criminal organizations. TNCs are becoming more flexible, mobile and able to quickly correct their illegal activities in response to interference by law enforcement authorities. Corruption in law enforcement and other public authorities is also a characteristic element of the system on the basis of which the TOC operates.

Transnational Organized Crime is a multifactorial criminal system that negatively directly affects the economic, political, spiritual social life, psychological state and nation's gene pool. In addition to the quantitative characteristics that indicate its integrity as a sign of the system, TOC can be also considered as a dynamic system of general and other features of a crime that manifests itself in the mechanism of a criminal act and the circumstances of its commitment. Based on the relevant factors, Transnational Organized Crime can be differentiated from other secondary, implicit or indirect crimes. Taking into account the characteristics of Transnational Criminal Organizations, one can speak of the systemic nature of the TOC's action.

Keywords: *Transnational Criminal Organizations; Organized Crime; Mafia; Transnational Corporations; System*

Стаття надійшла до редакції: 05.12. 2017.

УДК 343.9.

L. Kozluk

PUBLIC ECOLOGICAL CONTROL ON COMBATING CORRUPTION IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Л.Г. Козлюк

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу проблем
кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ*

ГРОМАДСЬКИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Постановка проблеми. На сьогодні корупція є невід'ємним атрибутом будь-якої держави, вона завжди присутня там, де існує публічна влада. Жодна з країн світу не має повного імунітету від корупції — вони відрізняються лише обсягами, характером проявів та масштабом впливу на соціально-економічну і політичну ситуації. У тих країнах, де корупція поширена значною мірою, вона із соціальної аномалії перетворюється на правило і виступає звичним засобом вирішення проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства. В країнах, де вона зустрічається порівняно рідко, корупція у громадській свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не справляє суттєвого впливу на суспільне життя [1, с. 27].

Як відомо, істотний вплив на зростання корупційної злочинності у сфері охорони довкілля здійснює пасивний громадський контроль за діяльністю службових осіб у екологічній сфері, суб'єктів господарювання, різних природоохоронних структур і органів кримінальної юстиції тощо. Тобто успішність протидії корупційній злочинності у сфері охорони довкілля значно підвищується, якщо у них беруть участь представники громадськості. Адже, громадський екологічний контроль сприяє об'єктивній оцінці стану довкілля [2, с. 48; 3, с. 37], поширення рівня корупції в цій сфері, допомагає службовим особам різних рівнів приймати екологічно доцільні рішення щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання його ресурсів.

Треба сказати, що ситуація яка склалася в Україні у соціально-політичній, економічній сфері, відсуває природоохоронні потреби на другий план і водночас стримує громадську активність у сфері охорони довкілля. Це підтверджується тим, що пересічних українців не завжди цікавить поширення корупції у сфері охорони довкілля. Вони вважають, що найкорумпованішою

сферою є судова (66%), потім ідуть правоохоронні органи (64%), державна служба (56%), сфера охорони здоров'я (54%), парламент (53%), політичні партії (45%), освітня система (43%), бізнес (36%), військова сфера (28%), ЗМІ (22%), релігійні інституції (21%), громадські організації (20%) [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми протидії злочинності в екологічній сфері досліджували такі науковці, як Ю.С. Шемшученко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, Ю.А. Турлова, В.Г. Шматько, Ю.В. Нікітін, С.В. Діденко, Г.С. Поліщук, О. Беляков, В. Костицький, В.Л. Мунтян, Т.В. Корнякова, С.О. Книженко, В. Кулаков та інші. Однак, комплексного дослідження проблем протидії громадськістю корупційної злочинності у сфері охорони довкілля не здійснювалося.

Мета статі. Розкрити профілактичний потенціал громадського контролю у протидії корупційним злочинам у сфері охорони довкілля. Запропонувати шляхи щодо посилення його дієвості.

Основні результати дослідження. Громадський екологічний контроль здатен і зобов'язаний будувати своєрідний бар'єр негативного суспільного сприйняття існуванню кримінальних корупційних діянь у природоохоронній сфері. Відтак, різного роду екологічні організації, рухи повинні мати тісний зв'язок з широкими верствами населення. Адже відсутність такого зв'язку позбавляє можливості здійснювати результативний контроль за екологічним станом у країні і протидіяти поширенню корупції у цій сфері. Як свідчить зарубіжний досвід, лише з формуванням громадянського суспільства його соціальної культури підвищується суспільний інтерес до екологічних проблем у цілому, зокрема, з'являється зацікавленість населення щодо корупційної діяльності осіб, котрі повинні робити все, щоб забезпечити виконання природоохоронних норм і не допускати існування фактів корупції у сфері охорони довкілля. Тому без успішної громадської активності ті позитивні кроки в природоохоронній сфері, що закріплені в стратегії державної екологічної політики, у тому числі щодо протидії корупційним екологічним злочинам, залишаться нереалізованими.

Мінімізує можливість вчинення кримінальних корупційних діянь партнерство між громадськістю та службовими особами, яке спрямоване на охорону довкілля. Таке партнерство є індикатором сталого розвитку збереження навколишнього природного середовища і забезпечення правопорядку у цій сфері. Вченими неодноразово наголошувалось про те, що дедалі більшого значення набуває залучення широкої громадськості до природоохоронної діяльності. Правові засоби протидії корупційним екологічним злочинам повинні бути спрямовані насамперед на руйнування негативних споживацьких та егоїстично безвідповідальних стереотипів деформованої екологічної поведінки, а також на формування серед широких верств населення еколого-правової антикорупційної свідомості. При цьому кримінальні корупційні діяння безпосередньо зачіпають інтереси різних груп природокористувачів, у зв'язку з чим рівень протидії їм суттєво впливає на правосвідомість широких верств населення і, зрештою, відображається на загальному стані дотримання законності у сфері екологічних відносин [5, с. 67]. Тому протидія корупційним екологіч-

ним злочинам повинна будуватися на необхідності забезпечення узгоджених дій громадськості, природоохоронних органів, і органів кримінальної юстиції по зміцненню екологічної законності та правопорядку в нашій країні. Скоординовані дії створюють широкі можливості для підвищення успішності всієї роботи по недопущенню вчинення корупційних діянь у сфері охорони довкілля. Більше того, на думку вчених, які досліджували цю проблему, якісне виконання компетентним суб'єктом покладених на нього обов'язків і чітке розмежування профілактичних функцій є необхідною і обов'язковою передумовою ефективного функціонування всієї системи протидії [5, с. 67]. Водночас не слід забувати, що успішність протидії корупції в довкіллі залежить і від правильно скоординованих взаємовідносин між усіма суб'єктами екологоохоронної діяльності.

Взаємодія органів кримінальної юстиції та інших природоохоронних структур з громадськими організаціями екологоохоронної спрямованості створює сприятливі умови для об'єднання зусиль, що підвищує антикриміногенний потенціал здійснюваних екологоохоронних заходів забезпечує прозорість й сприяє досягненню оптимальних результатів із значною економією сил, засобів і часу.

При протидії екологічним злочинам, зокрема корупційним, виділяють три форми взаємодії між органами кримінальної юстиції та громадськістю. Перша форма базується на активності представників трудових колективів, громадських організацій, органів громадського територіального самоврядування та екологоохоронних громадських формувань, які, виходячи з уставних положень і морального обов'язку, за власною ініціативою беруть участь у негайному припиненні різних суспільно небезпечних екологічних діянь, в усуненні причин екологічних правопорушень та здійсненні інших профілактико-виховних заходів. Друга форма — взаємодія з громадськістю, яка виникає і здійснюється за ініціативою працівників органів кримінальної юстиції. В разі потреби вони самі звертаються до трудових колективів, громадських організацій і громадян, визначають характер конкретної допомоги, яку необхідно від них одержати під час проведення різних слідчих та розшукових дій, з'ясування особи екологічного правопорушника і здійснення заходів протидії. Третя форма взаємодій з громадськістю пов'язана з участю працівників правоохоронних органів у комплексних загально профілактичних заходах, що проводяться у межах окремих міст, районів та інших адміністративно-територіальних регіонів. Комплексний характер заходів, які охоплюють різні рівні і прояви життєдіяльності людей, а також погодженість дій загальних і спеціальних суб'єктів запобігання досягається завдяки координації їх роботи [5, с. 67]. Отже, зорганізована і цілеспрямована діяльність екологоохоронних громадських організацій їх взаємодія з органами кримінальної юстиції створює сприятливі умови для збереження правомірної, антикорупційної поведінки у осіб на яких покладено обов'язок охорони довкілля. Ефективний громадський контроль стимулює добродійну, антикорупційну поведінку особи у екологічній сфері і діяльність органів кримінальної юстиції з охорони довкілля.

Треба пам'ятати, що громадяни повинні припинити жити ілюзіями начебто працівники різноманітних екологічних структур та природоохорон-

них органів забезпечать їм успішну протидію кримінальній корупції у сфері охорони довкілля, зокрема створять екологічне благополуччя. Тому, самі громадяни повинні робити все, щоб зменшувати корупційну активність не лише посадових (службових) осіб, але й власну корупційну активність у сфері охорони довкілля. Таким чином, в час тотальної корумпованості у всіх сферах суспільства, ми повинні зберегти довкілля від тріумфу кримінальної корупції у ньому.

Громадськість, реалізуючи функцію контролю, може запобігати небажаним явищам, які виникають у процесі реалізації службовими особами своїх обов'язків у сфері охорони навколишнього природного середовища. Так, наприклад, комітет підприємців Львівщини надіслав до Міністра екології та природних ресурсів України, Генерального прокурора України звернення щодо руйнування злочинних корупційних схем в сфері державного регулювання та нагляду за охороною навколишнього середовища на Львівщині [6].

Також, потрібно запровадити постійний громадський моніторинг не лише за станом довкілля, а й за діяльністю державних органів у галузі охорони природи, їх службових осіб, це допоможе запобігти корупційним діям у екологічній сфері. Адже, не всі відомості про вчиненні кримінальні корупційні дії у сфері охорони довкілля стають відомими широкому колу громадськості. Тому ефективніше, щоб серед громадських інспекторів, були особи, які здійснювали б моніторинг діяльності службових осіб різних підприємств, установ, організацій на яких покладені функції з охорони довкілля. Це допомогло б протидіяти свавіллю серед службових осіб, уникати приховання корупційних екологічних діянь, а інформація про виявлені правопорушення передавалася до відповідних органів для перевірки та притягнення винних до відповідальності. Саме такі громадські інспектори можуть поширювати об'єктивну інформацію проведеного моніторингу безпосередньо у засобах масової інформації. Адже відомо, що дані екологічного моніторингу стають ефективним інструментом охорони природи і протидії злочинності у ній, лише в тому разі, якщо вони доступні, відомі населенню, зокрема завдяки засобам масової інформації (це підтверджує досвід Німеччини, США, Швеції, Японії, Норвегії та інших країн) [7, с. 167].

Треба сказати, що досконалість та профілактичний потенціал, котрий може здійснювати громадськість у протидії корупційним екологічним злочинам, залежить від її інформаційного забезпечення. Ігнорування цього фактору знижує результативність такого контролю. Відмічено, що відсутність постійної об'єктивної інформації для широкого кола населення про екологічний стан природного середовища, причини його погіршення, про чинники поширення корупції, про правопорушників і про вжиті заходи для поліпшення ситуації створюють умови розвитку екологічної кризи [8, с. 15].

Слід зазначити, що інформування громадськості про діяльність посадових осіб, які виконують функції з охорони навколишнього природного середовища є однією із форм підтримки та розвитку громадського контролю у сфері довкілля. Це один із способів за допомогою якого можна налагодити зв'язок з екологічною громадськістю, з громадянами у цілому, і цим підвищити рівень довіри до діяльності держави з охорони довкілля.

На нашу думку, для того, щоб успішно протидіяти корупційним злочинам у сфері охорони довкілля, мають стати відомими факти про кримінальні корупційні діяння, які вчиняються службовими особами на яких покладено обов'язок з охорони навколишнього природного середовища. Така пропозиція зумовлена тим, що ця категорія осіб за своїми службовими обов'язками повинна подавати приклад добропорядної антикорупційної поведінки у сфері охорони довкілля.

У нашій країні існує потреба у розробці механізму доступу громадськості до інформації про корупційні діяння, що вчиняються у сфері охорони навколишнього природного середовища. Так як це дасть змогу здійснювати дієвий громадський антикорупційний контроль, дисциплінувати як службових осіб, так і звичайних громадян і, тим самим, протидіяти вчиненню ними корупційних злочинів у сфері охорони довкілля. На сьогодні, як правило, стають відомими одиничні факти вчинення корупційних екологічних злочинів службовими особами вищого рівня [9]. Це свідчить про поступову криміналізацію службової діяльності в екологічній сфері і ураження цієї категорії осіб комплексом сваволі та ілюзій. Тому адекватним засобом протидії такому стану має бути високий рівень еколого-правової антикорупційної культури і особиста відповідальність службових осіб за правомірність, компетентність, безпечність своїх дій у процесі прийняття та здійснення екологозначущих рішень.

Треба згадати, що на сьогодні спостерігається, хоч і незначна, але позитивна тенденція участі громадськості у журналістських розслідуваннях при протидії свавіллям в охоронні довкілля. Тому підвищити дієвість громадського контролю за антикорупційною діяльністю в екологічній сфері можна за допомогою співпраці громадян із засобами масової інформації. На практиці, досить часто, громадяни не відважуються надавати інформацію про корупційні екологічні злочини до органів кримінальної юстиції. Для деяких з них зручніше звернутися до представників засобів масової інформації або ж громадських організацій екологічної спрямованості.

Враховуючи вище наведене, не виникає сумнівів у необхідності участі громадськості у протидії корупційній злочинності у сфері охорони довкілля.

Через це у 2012 році в Міністерстві екології та природних ресурсів проведено розширену зустріч з представниками інститутів громадянського суспільства, під час якої йшлося про важливість активної участі громадськості у заходах щодо запобігання і протидії корупції [10]. Водночас потрібно, щоб громадяни мали змогу і були підготовлені допомогти відповідним органам у протидії корупційним екологічним злочинам. Тому діяльність різного роду громадських організацій екологічної спрямованості повинна бути направлена не лише на взаємодію з різними природоохоронними органами, але й на просвітницьку роботу серед населення. Необхідно щоб громадяни були поінформовані про стан охорони навколишнього природного середовища, про антикорупційну діяльність органів, які організують цю охорону. Дієвою просвітницька діяльність таких організацій стане тоді, якщо зосередить увагу на тому, що запобігти екологічним проблемам, зокрема поширенню корупції, можна лише в тому разі, коли кожен громадянин буде робити все, щоб не зав-

дати шкоди навколишньому природному середовищу. Тобто, коли кожен починаючи з себе, буде слідкувати щоб своєю діяльністю не нашкодити довкіллю і не вирішувати власні проблеми корупційним шляхом. Такі загальні методи протидії корупційній злочинності у природоохоронній сфері допоможуть підвищити рівень еколого-правової антикорупційної культури серед населення, а це стимулюватиме службових осіб компетентно і ефективно виконувати свої обов'язки з охорони довкілля. Вони ніколи не нададуть переваги будь-якій неправомірній поведінці, не допустять зловживань наданими їм повноваженнями.

Положення, що розглядаються у цій роботі, знайшли своє певне вирішення в кримінально-правових та кримінологічних дослідженнях іноземних держав [11, 12, 13, 14, 15, 16].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що ефективна протидія корупційній злочинності у сфері охорони довкілля може бути тоді, коли в ній належне місце відводиться громадському контролю. Адже він здатен успішно нейтралізувати негативні наслідки, помилки та упущення у роботі різних екологоохоронних органів. Тому потрібно робити все, щоб потенціал, який має громадський контроль не лише зберегти, але й створити умови для його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності: навчальний посібник. — К. : КНТ, 2007. — С. 27.
2. *Шемшученко Ю.С.* Общественный контроль по соблюдению природоохранного законодательства. — Киев. : Знание, 1980. — С. 48.
3. *Шемшученко Ю.С.* Государственный и общественный контроль в сфере охраны окружающей среды. — К. : Урожай, 1975. — С. 37.
4. Результати соціологічних досліджень, що проводяться державними та недержавними науково-дослідними установами, з питань поширення корупції / Звіт про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2013 р. — Міністерство юстиції України. — квітень 2014 рік.
5. Боротьба з екологічними злочинами (кримінально-правове і кримінологічне дослідження) / Ф.А. Лопушанський, О.Я. Светлов, І.П. Лановенко та ін. ; за ред. Ф.А. Лопушанського. — К. : Наук. думка, 1994. — С. 67. Там само. — С. 67.
6. Звернення КПЛ щодо корупційної діяльності Департаменту екології та природних ресурсів ЛОДА та державної екологічної інспекції у Львівській області. — Режим доступу : <http://www.kpl.org.ua>.
7. *Білявський Г.О.* Основи екології: Підручник / Г.О. Білявський, Р.С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. — К. : Либідь, 2005. — С. 167.
8. *Корнякова Т.В.* Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : автореф. дис... доктор. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Т.В. Корнякова; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — Харків, 2011. — С. 15.
9. ЛІГАБізнесінформ : Колишній заступник глави Мінприроди засуджений на 9 років. 11.10.2011р. — Режим доступу : <http://news.liga.net/ua>.
10. Статистичні дані про результати діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції / Звіт про результати проведення заходів щодо

запобігання і протидії корупції у 2012 р. — Міністерство юстиції України. — квітень 2013 рік.

11. *Bursik, Robert J., Jr., and Harold G. Grasmick.* 1993. *Neighborhoods and crime: The dimensions of effective community control.* New York : Lexington Books; Toronto : Maxwell Macmillan Canada; New York : Maxwell Macmillan International.

12. *Kaplan, H.M., K.C. O'Kane, P.J. Lavrakas, and E.J. Pesce.* (1978) *Crime Prevention Through Environmental Design.* Final report on commercial demonstration in Portland, Oregon. Washington, D.C. Westinghouse Electric Corporation.

13. *McGarrell, E. F., & Stretesky, P. B.,* (Eds). (2011). *Environmental and natural resource crime.* Special Issue of the *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 34(4).

14. *Armitage, R.* (Ed.). (2011). *A new look at environmental crime.* Special Issue of the *European Journal on Criminal Policy and Research*, 2.

15. *White, R., & Heckenberg, D.* (2014). *Green criminology: An introduction to the study of environmental harm.* New York : Routledge.

16. UNDP. 2011. «Fighting corruption in the water sector». / <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/IP/Anticorruption%20Methods%20and%20Tools%20in%20Water%20>

REFERENCES

1. Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny, vchynenni u sferi sluzhbovoi diialnosti: navchalnyi posibnyk. — K. : KNT, 2007. — S. 27.

2. *Shemshuchenko Ju.S.* *Obshhestvennyj kontrol' po sobljudeniju prirodoohrannogo zakonodatel'stva.* — Kiev : Znanie, 1980. — S. 48.

3. *Shemshuchenko Ju.S.* *Gosudarstvennij i obshhestvennyj kontrol' v sfere ohrany okruzhajushhej sredy.* — K. : Urozhaj, 1975. — S. 37.

4. Rezultaty sotsiolohichnykh doslidzhen, shcho provodiatsia derzhavnymy ta nederzhavnymy naukovo-doslidnymy ustanovamy, z pytan poshyrennia koruptsii / Zvit pro rezultaty provedennia zakhodiv shchodo zapobihannia i protyidii koruptsii u 2013 r. — Ministerstvo yustytzii Ukrainy. — kviten 2014 rik.

5. Borotba z ekolohichnymy zlochinamy (kryminalno-pravove i kryminolohichne doslidzhennia) / F.A. Lopushanskyi, O.Ya. Sviatlov, I.P. Lanovenko ta in. ; za red. F.A. Lopushanskoho. — K. : Nauk. dumka, 1994. — S. 67. Tam samo. — S. 67.

6. Zvernennia KPL shchodo koruptsiinoi diialnosti Departamentu ekolohii ta pryrodnykh resursiv LODA ta derzhavnoi ekolohichnoi inspektsii u Lvivskii oblasti. — Rezhym dostupu : <http://www.kpl.org.ua>.

7. *Biliavskyi H.O.* *Osnovy ekolohii: Pidruchnyk* / H.O. Biliavskyi, R.S. Fur-duit, I.Yu. Kostikov. — K. : Lybid, 2005. — S. 167.

8. *Korniakova T.V.* *Kryminolohichni zasady zapobihannia orhanamy prokuratury zlochinam proty dovkillia : avtoref. dys... doktor. yuryd. nauk : spets. 12.00.08* / T.V. Korniakova; Natsionalnyi universytet "Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". — Kharkiv, 2011. — S. 15.

9. LIHABiznesinform : Kolyshnii zastupnyk hlavy Minpryrody zasudzhenyi na 9 rokiv. 11.10.2011r. — Rezhym dostupu : <http://news.liga.net/ua>.

10. Statystychni dani pro rezultaty diialnosti spetsialno upovnovazhenykh subiektiv u sferi protyidii koruptsii / Zvit pro rezultaty provedennia zakhodiv shchodo zapobihannia i protyidii koruptsii u 2012 r. — Ministerstvo yustytzii Ukrainy. — kviten 2013 rik.

11. Bursik, Robert J., Jr., and Harold G. Grasmick. 1993. Neighborhoods and crime: The dimensions of effective community control. New York : Lexington Books; Toronto : Maxwell Macmillan Canada; New York : Maxwell Macmillan International.

12. Kaplan, H.M., K.C. O'Kane, P.J. Lavrakas, and E.J. Pesce. (1978) Crime Prevention Through Environmental Design. Final report on commercial demonstration in Portland, Oregon. Washington, D.C. Westinghouse Electric Corporation.

13. McGarrell, E.F., & Stretesky, P.B., (Eds). (2011). Environmental and natural resource crime. Special Issue of the International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice, 34(4).

14. Armitage, R. (Ed.). (2011). A new look at environmental crime. Special Issue of the European Journal on Criminal Policy and Research, 2.

15. White, R., & Heckenberg, D. (2014). Green criminology: An introduction to the study of environmental harm. New York: Routledge.

16. UNDP. 2011. "Fighting corruption in the water sector". / <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/IP/Anticorruption%20Methods%20and%20Tools%20in%20Water%20>

Козлюк Л.Г. Громадський екологічний контроль у протидії корупційній злочинності у сфері охорони довкілля.

У статті розкривається профілактичний потенціал громадського контролю у протидії корупційним злочинам у сфері охорони довкілля. Запропоновано шляхи щодо посилення його дієвості. Зазначається, що ефективний громадський контроль стимулює доброчинну, антикорупційну поведінку особи у екологічній сфері і діяльність органів кримінальної юстиції з охорони довкілля. Констатовано, що громадський екологічний контроль здатен і зобов'язаний будувати своєрідний бар'єр негативного суспільного сприйняття існуванню кримінальних корупційних діянь у природоохоронній сфері. Обґрунтовано, що протидія корупційним екологічним злочинам повинна будуватися на необхідності забезпечення узгоджених дій громадськості, природоохоронних органів і органів кримінальної юстиції по зміцненню екологічної законності та правопорядку в нашій країні.

Ключові слова: громадський контроль, корупційна злочинність, охорона довкілля, протидія.

Козлюк Л.Г. Общественный экологический контроль в противодействии коррупционной преступности в сфере охраны окружающей среды.

В статье раскрывается профилактический потенциал общественного контроля в противодействии коррупционным преступлениям в сфере охраны окружающей среды. Предложены пути по усилению его эффективности. Отмечается, что эффективный общественный контроль стимулирует благоприятное, антикоррупционное поведение человека в экологической сфере и деятельности органов уголовной юстиции по охране окружающей среды. Констатировано, что общественный экологический контроль способен и обязан строить своеобразный барьер негативного общественного восприятия существованию уголовных коррупционных деяний в природоохранной сфере. Обосновано, что противодействие коррупционным экологическим преступлениям должно строиться на необходимости обеспечения согласованных действий общественности, природоохранных органов и органов уголовной юстиции по укреплению экологической законности и правопорядка в нашей стране.

Ключевые слова: общественный контроль, коррупционная преступность, охрана окружающей среды, противодействие.

Kozluk L. Public ecological control on combating corruption in the field of environmental protection

The article shows preventive potential of social control in combating corruption criminality in the sphere of environmental protection. There were proposed effective ways that would improve its effectiveness. It is noted, that effective public control stimulates beneficial, anti-corruption behavior of individuals in the environmental sphere and activity of the criminal justice system on environmental protection. It is proved, that public environmental control is able and shall build so called barrier of negative public perception against existing criminally corruption actions in the environmental protection sphere. It is proved, that counteracting to corruption environmental crimes is required to be created on the need of ensuring of agreed actions of community as well as environmental protection and criminal justice agencies.

Keywords: *Social control; Corrupt criminality; Environment protection; Counteracting*

Стаття надійшла до редакції: 06.12. 2017.

УДК 347.199: 347.243

S. Matchuk

SOME ASPECTS OF SEPARATION OF THE SUBJECT MATTER JURISDICTION IN LAND DISPUTES

С.В. Матчук

*кандидат юридичних наук
викладач кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПІДВІДОМЧОСТІ ПРИ РОЗГЛЯДІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Постановка проблеми. Наявність ефективного правового регулювання земельних відносин взагалі та дієвих механізмів вирішення земельних спорів зокрема, є однією з умов соціально-економічного зростання країни. До того ж, для розвитку суспільства на демократичних засадах дуже важливо створити умови, які дозволили б уникнути в цій сфері корупційних явищ, бюрократизму та непрофесіоналізму. Про справжню ефективність системи вирішення земельних спорів у державі можна говорити лише в тому разі, коли принципи ефективного, справедливого та неупередженого розгляду земельних спорів закладені не тільки в нормативно-правових актах, а й становлять основу діяльності судових та адміністративних органів влади, законодавчої діяльності парламенту в цій сфері та правосвідомості громадян.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. В українській правовій науці питання щодо розгляду земельних спорів та віднесення їх до юрисдикції адміністративних чи господарських судів знайшли певного відображення у наукових доробках українських вчених-юристів, зокрема: В.І. Андрейцева, Д.В. Бобро вої, В.К. Гуревського, О.В. Голоти, П.Ф. Кулинича, І.І. Каракаша, К.І. Кучерук, Л.В. Лейби, В.В. Луця, В.Л. Мунтяна, Н.Р. Малишевої, В.В. Носіка, В.І. Погріб ного, В.І. Семчика, Н.І. Титової, В.В. Федоровича, М.В. Шульги, Ю.С. Шемчушенка, Я.М. Шевченко, В.З. Янчука та б. ін.

Мета статті: дослідити загальні спірні питання щодо віднесення розгляду земельних спорів до компетенції загальних, господарських чи адміністративних судів.

Основні результати дослідження. Поняття земельного спору, його сутність та юридична природа пов'язані з таким багатоаспектним терміном як «правовий спір». Як доречно зазначила Л.В. Лейба, дати визначення та проаналізувати цю категорію, його юридичну сутність, неможливо без з'ясування її первинної форми – спору про право [1, с. 19].

Питання правового розуміння юридичного спору (спору про право) уже тривалий час породжують інтерес науки до пошуку варіантів розв'язання вказаної проблеми. Так, аналізуючи поняття юридичного спору, одна частина вчених схиляється до точки зору, що спір про право є матеріально-правовою категорією, а зміст прав та обов'язків сторін у правовідносинах знаходить своє врегулювання завдяки нормам матеріального права. Друга група вчених при визначенні поняття спору про право схиляється до тлумачення цієї категорії як процесуального явища, оскільки визначення змісту, форм, правового статусу сторін цього спору здійснюється за допомогою процесуальних норм. Третя група вчених пропонує розуміння спору про право як діалектично пов'язаної категорії, яка проходить процес трансформації з матеріально-правового явища у процесуальне [2, с. 78].

Роки розбудови самостійної держави не зняли з порядку денного земельне питання, вирішення якого з кожним роком ускладнюється. Це, своєю чергою, призводить до постійного збільшення кількості земельних спорів, справи про які в судах вважаються одними з найскладніших [3, с. 11].

Незважаючи на те, що серед численних спорів про право, земельні спори становлять питому вагу, їх поняття в чинному законодавстві не наводиться. Хоча слід віддати належне науковцям, неодноразово робилися спроби дати визначення цим спорам у сучасній науковій літературі України. Так, деякими відомими вітчизняними правниками, земельні спори розглядаються як спори, що виникають між фізичними та юридичними особами з приводу володіння, користування чи розпорядження земельною ділянкою, яка перебуває у суб'єктів на праві власності чи користування, і які вирішуються винятково судами, органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів [1, с. 30]. М.В. Шульга визначає земельні спори як «особливий вид правових відносин щодо розв'язання конфлікту, який виникає у зв'язку з порушенням прав та законних інтересів власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому числі й орендарів земельних ділянок та інших суб'єктів земельних правовідносин» [4, с. 150].

Однією із ознак земельного спору, беззаперечно, слід назвати сам його предмет, тобто найбільш суттєві властивості й ознаки його об'єкту. Для визначення об'єктного складу земельного спору доцільно брати за основу принципові положення ч. 3 ст. 2 Земельного кодексу України, де об'єктом земельних відносин визначено «землі в межах України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї)» [5]. Певною мірою об'єкт земельних відносин визначає об'єктний склад спору та обумовлює змістовне наповнення

і специфіку предмета земельних спорів. Однак слід підкреслити, що об'єкт земельних відносин і предмет земельних спорів не збігаються.

З урахуванням об'єкта земельних спорів виділяють спори, об'єктом яких виступають: а) землі в межах території України, наприклад, щодо розмежування території сіл, селищ, міст, районів та областей, меж районів у містах; спори, які виникають у процесі розмежування земель державної та комунальної власності та ін. В межах цієї групи окрему специфічну групу можуть становити спори щодо розмежування території держав (наприклад, спір між Україною та Румунією щодо розмежування морських кордонів держав в районі острову Зміїний). Ці спори виходять за межі сфери регулювання національного законодавства та вирішуються згідно із міжнародним правом; б) земельна ділянка або її частина. Вони можуть виникати у сфері реалізації права власності на земельну ділянку чи права землекористування. До цієї групи належать, зокрема, спори з приводу володіння, користування та розпорядження ділянками, що перебувають у власності громадян чи юридичних осіб; спори про додержання громадянами правил добросусідства; спори, пов'язані з орендою землі тощо; в) права на земельну ділянку, її частину чи земельну частку(пай). Вони, як правило, пов'язані з набуттям, припиненням чи визнанням земельних прав. Йдеться про спори, пов'язані з правом громадян на земельну частку(пай) при приватизації земель сільськогосподарських підприємств; про встановлення і припинення дії земельних сервітутів та деякі інші.

Предметом земельного спору є заявлена вимога суб'єкта земельних правовідносин до компетентного органу щодо забезпечення реалізації належних йому прав, а в деяких випадках — щодо зобов'язання інших суб'єктів спору додержуватись обов'язків, визначених законодавством.

Наступною ознакою земельних спорів прийнято вважати їх конкретний суб'єктний склад. Суб'єктний склад визначається тим колом осіб, які беруть участь у справі щодо вирішення спорів. З огляду на суб'єктний склад земельні спори можуть виникати між громадянами, юридичними особами, територіальними громадами, адміністративно-територіальними одиницями, між громадянами та юридичними особами, за участю державних та інших органів, які наділені повноваженнями щодо вирішення земельних спорів. Земельні спори можуть мати і міждержавний характер.

При виникненні земельного спору формуються відповідні процесуальні земельно-правові відносини. До складу учасників цих правовідносин, які беруть участь у вирішенні земельного спору, належать: заявник, відповідач або уповноважені ними представники, суб'єкти, що вирішують спір (органи виконавчої влади з питань земельних ресурсів або органи місцевого самоврядування), а також суб'єкти, не заінтересовані у розгляді спору, але участь яких є допоміжною у вирішенні спору (експерти, свідки та ін.). Так, наприклад, якщо розглядати земельні спори, що виникають у зв'язку з реалізацією права власності на землю чи права землекористування, то таким спорам притаманне певне коло суб'єктів земельних відносин. У цих випадках обов'язковими учасниками земельних спорів виступають власники земельних ділянок та землекористувачі, права яких документально засвідчені.

Ще однією ознакою будь-якого спору, в тому числі й земельного, виступає відповідна процедура його розв'язання. Згідно з чинним законодавством земельні спори вирішуються у судовому та позасудовому порядку. Проце суальний порядок судового розгляду земельних спорів передбачено Цивільним процесуальним кодексом України (окрім випадків, коли ці спори не належать до юрисдикції загальних судів).

У практиці земельних правовідносин з уповноваженими державними органами часто виникає питання, до якого суду звертатися у випадку спору. Інколи на це питання не так уже й легко відповісти, адже владні органи виступають стороною як в адміністративному провадженні, так і в господарському, цивільно-правовому за своєю суттю, процесі, і тому залежно від ситуації, підпорядковуються юрисдикції адміністративних або господарських судів.

Питання розмежування підвідомчості земельних спорів під час вирішення судами питань щодо прийняття позовних заяв до свого провадження й досі залишається одним з найбільш проблемних у судовій практиці. Відсутність однорідної судової практики у цій сфері пояснюється, передусім, широким спектром земельних відносин та великою різноманітністю земельних спорів, що можуть виникати з цих відносин, які, відповідно, можуть розглядатись як загальними та господарськими, так і адміністративними судами. Саме у земельних відносинах постає необхідність розрізняти органи влади як суб'єкти публічно-правових владних повноважень та як органи, які реалізують земельні права держави, територіальних громад та Українського народу в цілому, тобто як власників землі.

Відповідно п. 1 ч. 1 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України компетенція адміністративних судів поширюється на спори фізичних та юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. Таким чином, якщо виходити із зазначеного, то земельні спори, стороною у яких є суб'єкт владних повноважень, розглядаються адміністративними судами. Суб'єктом владних повноважень згідно з п. 4 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ним управлінських функцій [6]. Тобто справа, стороною в якій є орган державної влади чи місцевого самоврядування, буде адміністративною лише в тому разі, коли такий орган буде здійснювати владні управлінські функції. Слід зазначити, що ст. 2 Господарського кодексу України вказує, що учасниками відносин у сфері господарювання, крім суб'єктів господарювання, є органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією [7].

У зв'язку з цим необхідно розрізняти ці органи як суб'єкти владних повноважень і як суб'єкти господарювання. Від того, в якій іпостасі виступатиме такий орган у кожному конкретному спорі, буде залежати, якій юрисдикції він підпорядкований — адміністративній чи господарській.

Органи влади здійснюють свої управлінські функції у відносинах, пов'язаних з управлінням в галузі використання земель. Зокрема, такі питання, як

встановлення та зміна меж адміністративно-територіальних утворень, планування використання земель, землеустрій, контроль за використанням та охороною земель, моніторинг земель, ведення державного земельного кадастру, охорона земель підвідомчі адміністративним судам. Своєю чергою, господарським судам підвідомчі земельні спори, що виникають з правовідносин, у яких органи влади діють як власники землі. Наприклад, спори щодо розпорядження земельними ділянками державної та комунальної власності, а саме щодо надання земельних ділянок у власність або користування, відчуження земельних ділянок, укладення, зміна, розірвання договорів купівлі-продажу та оренди, встановлення сервітуту, або укладення інших договорів щодо земельних ділянок, є прерогативою господарських судів. Таким чином, оскарження рішень органів влади як власників землі щодо цих питань має здійснюватися в порядку господарського, а не адміністративного судочинства.

Земельне право має складну природу, оскільки особливості земельного законодавства, яке регулює відносини не лише з метою забезпечити права на землю його суб'єктів, а й з метою раціонального використання та охорони земель, породжує доволі складні питання для процесуальних галузей права. При розгляді судами земельних спорів саме питання щодо співвідношення публічного та приватного у земельному праві викликає низку проблем розмежування компетенції господарських та інших судів щодо розгляду таких спорів.

Тим часом, існують й інші погляди на складність цієї проблеми. Деякі спеціалісти вважають, що проблема розмежування підвідомчості між адміністративними та господарськими судами насправді перебільшується. Так, суддя Вищого господарського суду, Є. Першиков вважає, що стосовно розмежування юрисдикцій «треба просто читати КАС України, де сказано, що якщо відносини пов'язані з управлінською функцією — це адміністративна юрисдикція. Але варто розуміти, що управлінська функція пов'язана з певним управлінням діяльності, але в жодному разі з управлінням власності. Якщо вирішується питання власності — це цивільні та земельні відносини, і їх варто розглядати лише в цивільних та господарських судах, залежно від суб'єктного складу спору» [8, с. 33–36].

Останні аналітичні дослідження, здійснені у Вищому господарському суді України, засвідчують, що судова практика у земельних спорах паралельно розвивається різними юрисдикціями, суди посідають діаметрально протилежні позиції в однакових за контекстом обставин справах як при вирішенні питання юрисдикції суду стосовно розгляду спору, так і щодо правозастосування при вирішенні конкретного спору по суті. Очевидно, критерії визначення юрисдикції занадто по-різному розуміються та застосовуються судьями, що, напевно, може бути пояснено критичною проблематичністю визначення єдиних концептуальних підходів, закладеною у кардинальних змінах процесуального законодавства.

Висновки. Процесуальний порядок судового розгляду земельних спорів передбачено Цивільним процесуальним кодексом України (окрім випадків, коли ці спори не належать до юрисдикції загальних судів). На сьогодні

Законом «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо визначення підсудності справ з питань земельних відносин» N1914-VI від 18 лютого 2010 року справи у спорах, що виникають із земельних відносин, в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, за винятком тих, що віднесено до компетенції адміністративних судів, віднесено до юрисдикції господарських судів [9]. Крім того, згідно з рішенням Конституційного Суду України у справі N1-6/2010 від 1 квітня 2010 року вирішення земельних спорів фізичних та юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності належить до юрисдикції адміністративних судів, крім публічно-правових спорів, для яких законом встановлено інший порядок судового вирішення [10].

Отже, у разі коли земельні спори вирішуються у порядку господарсько-судочинства, застосовується процедура, передбачена Господарським процесуальним кодексом України, а в разі, коли земельний спір згідно із законодавством підвідомчий адміністративному суду, він підлягає дотриманню процедури, передбаченої Кодексом адміністративного судочинства України. В інших випадках земельні спори підвідомчі загальним судам та вирішуються відповідно до процедури, передбаченої Цивільним процесуальним кодексом.

Разом з тим, питання розмежування підвідомчості не може бути вирішене лише за допомогою рекомендаційних роз'яснень вищих судів, оскільки, по-перше, обсяг питань, які необхідно врегулювати та, зрештою, форма такого врегулювання, очевидно, нагадувала б нормативний акт, а по-друге, фактор наявної конкуренції юрисдикцій неодмінно постає на заваді узгодженню правозастосовних позицій. Тому, було б доцільним врегулювати питання підвідомчості та підсудності земельних спорів різних категорій не лише у формі роз'яснень, рекомендацій, інформаційних листів та узагальнень судової практики вищих судових органів, а й шляхом внесення відповідних змін та уточнень на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Лейба Л.В.* Земельні спори та порядок їх вирішення / За ред. проф. Л.В. Шульги: Монографія. — Х. : Право, 2007. — 19 с.
2. *Джавадов И.А.* Рассмотрение земельных споров: теория основы практики регулирования по законодательству Украины, Российской Федерации и Азербайджана // *Держава і право.* — К., 2007. — Вип. 35 : Юрид. і політ. науки. — С. 78.
3. *Погрібний О.* Щодо місця інституту земельних спорів у системі земельного права // *Право України.* — 2009. — № 9. — С. 10–14.
4. *Земельне право України: Підручник / За ред. М.В. Шульги.* — К. : Юрінком Інтер, 2004. — С. 150
5. *Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України.* — 2002. — № 3–4. — Ст. 27.
6. *Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України.* — 2005. — № 35–36. — Ст. 446.
7. *Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України.* — 2003. — № 18; 19–20; 21–22. — Ст. 144.

8. *Шевченко Д.* Земельні спори під пильним оком суддів // Земельне право України: теорія і практика. — 2009. — № 9. — С. 33—36.

9. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо визначення підсудності справ з питань земельних відносин. Закон України № 1914-VI від 18.02.2010 // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 20. — Ст. 200.

10. Рішення Конституційного суду України у справі N 1-6/2010 від 1 квітня 2010 року // Офіційний вісник України. — 2010. — № 27. — стор. 31. — Ст. 1069.

11. *Boer A., Hoebtra R., Winkels R.* The CLIME Ontology / A. Boer, R. Hoebtra, R. Winkels // Second International Workshop on Legal Ontologies, December 13, 2001. — Amsterdam : Department of Computer Science & Law, Faculty of Law, University of Amsterdam, The Netherlands, December 10, 2001. — P. 37—47.

12. *Terkper S.E.* Accounting challenges for semi-autonomous revenue agencies (SARAs) in developing countries / S.E. Terkper // Fiscal affairs department IMF Working Paper. — 2008. — No WP/08/116. — 26 p.

13. *Fjeldstad O.H.* Corruption in tax administration: Lessons from institutional reforms in Uganda / O.H. Fjeldstad // CMI Working Papers. — 2005. — No 10. — 23 p.

14. Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

15. Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/re-port_judgements_en.pdf.

REFERENCES

1. *Leiba L.V.* Zemelni spory ta poriadok yikh vyrishennia / Za red. prof. L.V. Shulhy: Monohrafiia. — Kh. : Pravo, 2007. — 19 s.

2. *Dzhavadov I.A.* Rassmotrenie zemel'nyh sporov: teoriya osnovy praktiki regulirovaniya po zakonodatel'stvu Ukrainy, Rossijskoj Federacii i Azerbajdzhana // Derzhava i pravo. — K., 2007. — Vyp. 35 : Yuryd. i polit. nauky. — S. 78.

3. *Pohribnyi O.* Shchodo mistsia instytutu zemelnykh sporiv u systemi zemelnogo prava // Pravo Ukrainy. — 2009. — № 9. — S. 10—14.

4. *Zemelne pravo Ukrainy: Pidruchnyk / Za red. M.V. Shulhy.* — K. : Yurinkom Inter, 2004. — s.150

5. *Zemelnyi kodeks Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* — 2002. — № 3—4. — St. 27.

6. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* — 2005. — № 35—36. — St. 446.

7. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* — 2003. — № 18; 19—20; 21—22. — St. 144.

8. *Shevchenko D.* Zemelni spory pid pylnym okom suddiv // Zemelne pravo Ukrainy: teoriia i praktyka. — 2009. — № 9. — S. 33—36.

9. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо визначення підсудності справ з питань земельних відносин. Закон України № 1914-VI від 18.02.2010 // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 20. — Ст. 200.

10. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy u spravi N 1-6/2010 vid 1 kvitnia 2010 roku // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. — 2010. — № 27. — stor. 31. — St. 1069.

11. Boer A., Hoebtra R., Winkels R. The CLIME Ontology / A. Boer, R. Hoebtra, R. Winkels // Second International Workshop on Legal Ontologies, December 13, 2001. — Amsterdam : Department of Computer Science & Law, Faculty of Law, University of Amsterdam, The Netherlands, December 10, 2001. — P. 37–47.

12. Terkper S.E. Accounting challenges for semi-autonomous revenue agencies (SARAs) in developing countries / S.E. Terkper // Fiscal affairs department IMF Working Paper. — 2008. — No WP/08/116. — 26 p.

13. Fjeldstad O.H. Corruption in tax administration: Lessons from institutional reforms in Uganda / O.H. Fjeldstad // CMI Working Papers. — 2005. — No 10. — 23 p.

14. Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

15. Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/re-port_judgements_en.pdf.

Матчук С.В. Деякі питання розмежування підвідомчості при розгляді земельних спорів

Стаття присвячена висвітленню питань, пов'язаних із розмежуванням компетенції цивільних, господарських та адміністративних судів при розгляді земельних спорів. Визначено поняття та основні ознаки земельного спору. Запропоновано шляхи удосконалення законодавства в зазначеній сфері.

Ключові слова: земельний спір, підвідомчість, цивільне судочинство, господарське судочинство, адміністративне судочинство.

Матчук С.В. Некоторые вопросы разграничения подведомственности при рассмотрении земельных споров

Статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных с разграничением компетенции гражданских, хозяйственных и административных судов при рассмотрении земельных споров. Определено понятие и основные признаки земельного спора. Предложены пути усовершенствования законодательства в указанной сфере.

Ключевые слова: земельный спор, подведомственность, гражданское судопроизводство, хозяйственное судопроизводство, административное судопроизводство.

Matchuk S. Some Aspects of Separation of the Subject Matter Jurisdiction in Land Disputes

The article deals with the issue of separation of the jurisdiction between civil, economic, and administrative courts in land disputes. The concept and main features of a land dispute are determined. The ways of improvement of the legislation in the given sphere are offered.

Keywords: Land Dispute; Jurisdiction; Civil Proceedings; Economic Legal Proceedings; Administrative Legal Proceedings

Стаття надійшла до редакції: 08.12. 2017.

**ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
ОПЕРАТИВНО-СЛУЖЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
OPERATIONAL AND SERVICE ACTIVITY**

УДК 351.746

*R. Liashuk,
O. Basarab*

**DEFINITION OF THE CONCEPT OF THE LEGISLATION
THAT REGULATES OPERATIONAL
AND SERVICE ACTIVITY OF THE STATE BORDER
GUARD SERVICE OF UKRAINE**

Р.М. Ляшук

*доктор юридичних наук,
начальник кафедри теорії та історії
держави і права та приватно-правових
дисциплін Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький*

О.Т. Басараб

*старший викладач кафедри теорії та
історії держави і права та приватно-правових
дисциплін Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький*

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ
ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГУЛЮЄ ОПЕРАТИВНО-
СЛУЖБОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ
ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. Відповідно до статті 17 Конституції України «забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [1]. Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення на яку покладаються завдання щодо забезпечення недоторканості

державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні [2]. Побудова надійних механізмів ефективного виконання прикордонним відомством своїх функцій забезпечується цілою низкою нормативно-правових актів, які відіграють фундаментальну роль у врегулюванні оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України (далі ОСД ДПСУ), особливо в умовах необхідності протистояння сучасним викликам та загрозам на державному кордоні. При цьому у вітчизняній науці практично відсутні комплексні юридичні праці, присвячені визначенню поняття та сутності законодавства, що регулює ОСД ДПСУ. Вивчення та аналіз цього явища, на нашу думку, дозволить сформулювати основні теоретичні положення, необхідні для ефективного правового регулювання діяльності, пов'язаної із охороною та захистом державного кордону.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій свідчить, що законодавство, що регулює ОСД ДПСУ постійно привертає до себе увагу науковців. Зокрема, через призму власного предмету дослідження цього питання торкалися такі вчені, як: Т.М. Цимбалістий, В.Л. Зьолка, Р.М. Ляшук, І.П. Кушнір, С.І. Царенко, О.М. Царенко, О.Б. Ганьба, О.Є. Цевельов та інші.

Однак висвітлення поняття та сутності законодавства, що регулює ОСД ДПСУ залишається поза увагою дослідників.

Метою статті є дослідження та на підставі його визначення поняття та сутність законодавства, що регулює ОСД ДПСУ у контексті багатоаспектних загальнотеоретичних проблем.

Основні результати дослідження. Концептуальна основа законодавства, що регулює ОСД ДПСУ перебуває поки що у стані становлення, тому дослідження цього поняття, на нашу думку, варто здійснювати через призму розуміння етимології таких основних категорій як «законодавство», та «оперативно-службова діяльність Державної прикордонної служби України», бо як справедливо зазначає американський дослідник Алан Джонсон, цінність розуміння будь-якого поняття лежить не тільки у прагненні зрозуміти його значення, але й пізнати природу наповнення його змісту [3, с. 47–71].

Проблема дослідження законодавства як правового феномену залишається актуальною та привертає увагу не тільки вітчизняних, але й зарубіжних вчених. Особливої уваги їй приділяють у країнах Європейського Союзу (далі ЄС) з континентальною правовою системою, зокрема, коли мова йде про взаємодію та співіснування національного та ЄС законодавства ЄС [4, с. 10]. Зазвичай під законодавством тут розуміють сукупність законів, виданих урядом і офіційно затверджених парламентом [5, с. 10].

В Україні на сьогоднішній день у юридичній науці сформувалось декілька позицій щодо визначення поняття «законодавство». Так, провідний правник Ю. С. Шемшученко визначає поняття «законодавство» як систему «всіх нормативних актів, якими регулюються суспільні відносини» [6, с. 499], С.С. Алексєєв вкладає у його зміст усю сукупність законів, які діють в Україні, але припускає й можливість включення до його складу інших нормативних актів, якщо вони видані в порядку делегування законодавчим органом законодавчих правомочностей іншим органам держави або коли вищий представ-

ницький орган держави не діє [7, с. 256]. Подібну та водночас іншу позицію займає Є.О. Гада, який пропонує інтерпретувати законодавство виключно як цілісну сукупність законів, оскільки включення до її складу підзаконних нормативно-правових актів призводить до певного применшення законів у системі нормативно-правових актів [8, с. 227]. Такої ж позиції притримуються автори підручника «Загальна теорія права», де вчені, також, пропонують для визначення усєї сукупності ієрархічно взаємопов'язаних актів використовувати поняття «система нормативно-правових актів», яке включатиме в себе і закони і підзаконні акти [9, с. 173]. Схожою є думка В.Д. Сидор, яка полягає у необхідності розгляду законодавства як сукупності законів. Однак науковець розглядає доцільну можливість при дослідженні певної галузі суспільних відносин, включення до сфери вивчення законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, оскільки це дасть змогу розглядати закони у взаємодії та взаємозв'язку з підзаконними актами, що сприятиме більш кращому визначенню стану правового регулювання та створить більш досконалий механізм реалізації правових норм у досліджуваній сфері [10, с. 107].

Такої ж позиції дотримується М.М. Прохоренко, пропонуючи розглядати військове законодавство як сукупність усіх нормативно-правових актів, прийнятих на державному рівні. Обґрунтовуючи свою думку, вчений зазначає про доволі велику кількість підзаконних нормативно-правових актів у досліджуваній галузі, ігнорувати яких не можна, оскільки саме вони розкривають предмет регулювання суспільних відносин у визначеній сфері [11, с. 23].

Досліджуючи юридичну природу поняття «законодавство», варто, також, навести позицію Конституційного Суду України, викладену в Рішенні від 9 липня 1998 р. № 12-рп / 98 по справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (про тлумачення терміну «законодавство»). Відповідно до рішення під терміном «законодавство» треба розуміти закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, а також постанови Верховної Ради, укази Президента, декрети і постанови Кабінету Міністрів, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції і законів України [12, с. 23].

Разом з тим, при розгалуженості різних наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних дослідників стосовно окресленої проблеми виділяються такі основні позиції щодо визначення законодавства [13, с. 318]: широке розуміння — це система усіх чинних нормативно-правових актів; середнє розуміння (між широким і вузьким) — система нормативно-правових актів вищих органів державної влади: закони і підзаконні акти парламенту, президента, уряду; вузьке розуміння — це система усіх чинних законів, а також міжнародних договорів, ратифікованих законами Верховної Ради.

Прихильники вузького розуміння національного законодавства (під яким розуміються закони у формальному змісті), коли мова заходить про галузеве законодавство, нерідко мають на увазі усю систему діючих нормативних актів даної галузі (закони і підзаконні акти), тобто розширюють її до поняття законів у матеріальному змісті

Зважаючи на те, що оперативно-службова діяльність ДПСУ регулюється поряд із законами доволі великою кількістю підзаконних нормативно-правових актів (Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, Накази Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України та інших територіальних органів прикордонної служби), які відіграють важливе значення у врегулюванні суспільних відносин у цій сфері, особливо коли мова йде про реалізацію норм законодавчих актів щодо забезпечення недоторканості державного кордону України прикордонними підрозділами, вважаємо за доцільне включити у зміст цього поняття не тільки закони, а й підзаконні нормативно-правові акти, у тому числі нормативні документи локальної дії. Також, з огляду на особливу роль міжнародних угод у питаннях договірно-правового оформлення державного кордону та міжнародного співробітництва з прикордонних питань, вважаємо за необхідне долучити до цього поняття і міжнародні договори.

Зазначений підхід нам видається найбільш прийнятним, оскільки дозволяє не тільки проаналізувати роль окремої групи нормативних актів однакової юридичної сили щодо врегулювання суспільних відносин, але й дослідити їх ієрархічний взаємозв'язок з правовими документами вищої та нижчої юридичної сили та визначити в кінцевому рахунку загальну ефективність правового регулювання діяльності Держприкордонслужби.

За таких обставин, законодавство, що регулює ОСД ДПСУ належить сприймати як систему матеріальних та процесуальних нормативно-правових актів України (законів, підзаконних актів) та міжнародних договорів, в якій кожний структурний елемент виконує властиву йому роль, при цьому перебуваючи у органічному взаємозв'язку з іншими структурними елементами зазначеної системи.

Загалом, сприйняття об'єктивного права як системи має під собою міцне підґрунтя, оскільки, як справедливо зазначає П.М. Рабінович: «деформація, руйнування цієї властивості являє собою аномалію, «хворобу» права, яка може звести нанівець його регулятивні можливості, перешкодити досягненню очікуваного правотворцем соціального результату» [14, с. 143].

У контексті зазначеного доречною також видається наукова позиція А.Д. Машкова, який серед переваг системного підходу у праві визначив наступне [15, с. 301]: створює умови для комплексної та послідовної реалізації юридичних норм та приписів; дозволяє удосконалювати право, здійснювати його кодифікацію, вчасно визначати прогалини в праві та усувати їх; зміцнює законність та правопорядок у суспільстві; сприяє правильній реалізації правових норм; надає можливість практичним працівникам і громадянам краще орієнтуватись у діючому законодавстві, не допускати правопорушень, підвищувати правову культуру; сприяє формуванню системи правових наук і навчальних дисциплін для вивчення та викладання права.

На підставі наявних у теорії права позицій щодо характеристики законодавства як правового феномену, визначимо необхідні ознаки законодавства, що регулює ОСД ДПСУ за допомогою яких визначатиметься головний зміст та сутність цього поняття [16, с. 373]: системність, цілісність, єдина спрямова-

ність — кожний нормативно-правовий акт діє хоча і самостійно, але в єдиній системі, яка функціонує задля врегулювання ОСД ДПСУ. Юридична цілісність цієї сукупності повинна виражатися через єдність її внутрішньої організації, коли вона сприймається як єдине ціле, самобутнє, незважаючи на свою складність та багатогранність; ієрархічність — законодавство повинно бути побудоване відповідно до юридичної сили нормативно-правових актів, де акти з більшою юридичною силою обумовлюють акти з меншою силою, які, в свою чергу, їх доповнюють та конкретизують; окрема (специфічна) сфера правового регулювання — законодавство, що врегульовує ОСД ДПСУ повинно належати до окремої сфери правового регулювання.

Для того, щоб повністю окреслити сутність та зміст законодавства, що регулює ОСД ДПСУ необхідно детально дослідити таку категорію як «оперативно-службова діяльність Державної прикордонної служби України».

Законодавчого визначення цього поняття на даний час поки що немає. І лише Статут Державної прикордонної служби з охорони державного кордону України. Частина перша. Прикордонний загін (проект), розтлумачує нам зміст оперативно-службової діяльності прикордонного загону, з урахуванням специфіки виконання ним поставлених завдань. Однак, дане визначення стосується виключно прикордонного загону, в той час як зміст діяльності ДПСУ є дещо ширшим. З огляду на зазначене, проблема наукового обґрунтування поняття та сутності оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України набуває особливого значення та потребує детального дослідження.

Зазвичай, коли мова йде про діяльність якого-небудь органу, чи організації, мають на увазі порядок його роботи, чи функціонування [17, с. 311]. Що ж до змісту таких понять як оперативний і службовий, то Словник української мови тлумачить їх таким чином: оперативний — здатний правильно і швидко виконувати ті, чи інші практичні завдання [18, с. 704]; службовий — призначений для виконання обов'язків по службі [19, с. 378]. З урахуванням вищезазначеного під оперативно-службовою діяльністю ДПСУ належить розуміти комплекс заходів, що обумовлений особливостями функціонування ДПСУ та направлений на правильне і швидке виконання поставлених службових завдань.

Що ж до обсягу та змісту службових задач, то відповідно до статті 1 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» від 03.04.2003, основним завданням прикордонного відомства є забезпечення недоторканості державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні [2]. Для виконання поставленої задачі у статті 2 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» від 03.04.2003, законодавцем визначено основні форми її реалізації. Узгальнюючи положення вищезазначеної статті можна стверджувати, що ОСД ДПСУ носить правоохоронний, оборонний та спеціальний характер.

Державна прикордонна служба України як правоохоронний орган спеціального призначення уповноважена здійснювати правоохоронну діяльність [2].

Традиційно характерними ознаками правоохоронної діяльності є те, що вона направлена на охорону права та полягає у забезпеченні передбачених

законом попереджувальних і припиняючи заходів з метою недопущення та припинення правопорушень; здійснюється у відповідності до законів та інших нормативних актів за встановленою процедурою; реалізується уповноваженими на це правоохоронними органами [8, с. 59]. Зміст правоохоронної діяльності, на нашу думку, полягає у здійсненні прикордонною службою охорони державного кордону України, прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення; ведення інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності, участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів; участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України, координація діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України та пропуску до тимчасово окупованої території і з неї або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду – виїзду.

Характеристику оборонної діяльності ДПСУ, на нашу думку, доцільно здійснювати через призму з'ясування поняття «оборона України», яке визначено у статті 1 Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991. Відповідно до документу, це є система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [20]. В свою чергу у статті 2 Закону України «Про державний кордон України» від 04.11.1991, визначено, що координація діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави із захисту державного кордону здійснюється Державною прикордонною службою України [21]. У контексті зазначеного, діяльність прикордонного відомства щодо захисту державного кордону носить оборонний характер і полягає у веденні розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України, участь у заходах, спрямованих на припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), що порушили порядок перетинання державного кордону України, координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України.

Окремими формами діяльності ДПСУ, яким не властивий правоохоронний, чи оборонний характер діяльності є участь персоналу прикордонного відомства у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» та охорона закордонних дипломатичних установ України. Зважаючи на специфіку такого виду діяльності та обсяг завдань, що покладається на

персонал ДПСУ, який не пов'язаний з охороною та захистом державного кордону, вважаємо за доцільне виокремити таку діяльність у окрему групу та відзначити її спеціальний характер.

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу чинного законодавства та наукових праць пропонуємо під законодавством, що регулює ОСД ДПСУ розуміти систему чинних матеріальних та процесуальних актів законодавства України та міжнародних договорів, що детермінують виконання Державною прикордонною службою України особливих функцій у правоохоронній, оборонній та спеціальній формі діяльності. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку будуть спрямовані на подальше дослідження структури законодавства, що регулює ОСД ДПСУ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-0%B2%D1%80>
2. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 N 661-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/661-15/page>
3. *Alan V. Johnson*. A DEFINITION of the CONCEPT of LAW. Alan V. Johnson Mid-American Review of Sociology Vol. 2, No. 1 (SPRING 1977), pp. 47–71.
4. *Alexander Heinrich Turk*. The Concept of Legislation in European Community Law: A Comparative. Kluwer Law International BY, 2006. — 251 p.
5. Dictionary.cambridge.org/dictionary/english/legislation [Electronic resource]. — Mode of access : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/legislation>
6. Законодавство: Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шем шу ченко (голова редк.) та ін.]. — К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1999. — Т. 2. — 744 с.
7. *Алексеев С.С.* Государство и право: Начальный курс / С.С. Алексеев. — М.: Юрид. лит, 1994. — 471 с.
8. Теорія держави та права: [підручник] / [за вимогами кредитно-модульної системи навчання] / Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є.О. Гіди. — К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. — 576 с.
9. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. — К.: Ваіте, 2016. — 392 с.
10. *Сидор В.Д.* Теоретичні проблеми розвитку земельного законодавства України: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.06 / В.Д. Сидор; Одеська юридична академія. — Одеса, 2012. — 499 с.
11. *Прохоренко М.М.* Система військового законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.М. Прохоренко; Харківський Національний університет внутрішніх справ. — Х., 2007. — 216 с.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 9 липня 1998 року № 12-рп / 98 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 32. — Стор. 59. — Код акта 5855 / 1998є.
13. *Скакун О.Ф.* Теорія права і держави: Підручник. — 3-тє видання. — К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. — 524 с.

14. Рабінювич П.М. Основи загальної теорії права та держави : Навч. посібник. — Вид. 10-е, доповнене. — Львів : Край, 2008. — 224 с.
15. Машков А.Д. Теорія держави і права : підручник. К. : ВД «Дакор», 2015. — 492 с.
16. Басараб О.Т. Поняття системи прикордонного законодавства // Університетські наукові записки (Часопис Хмельницького університету управління та права). — 2013. — № 3 / 2013. — С.366 — 373.
17. Словник української мови; в 11 томах. — Том 2, 1971. — Стор. 311.
18. Словник української мови; в 11 томах. — Том 5, 1974. — Стор. 704.
19. Словник української мови; в 11 томах. — Том 9, 1978. — Стор. 378.
20. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/page>
21. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 N 1777-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>.
22. Tom Ginsburg / The Concepts of Law [Electronic resource]. — Mode of access : <https://lawreview.uchicago.edu/publication/concepts-law>.
23. Pure Theory of Law / by Hans Kelsen. The Lawbook Exchange, Ltd. Union, New Jersey, 2002. — 335 p. [Electronic resource]. — Mode of access : https://books.google.com.ua/books?id=9mY4nYPu59kC&pg=PA70&hl=ru&source=gb_s_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-0%B2%D1%80>
2. Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 03.04.2003 N 661-IV [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/661-15/page>
3. Alan V. Johnson. A DEFINITION of the CONCEPT of LAW. Alan V. Johnson Mid-American Review of Sociology Vol. 2, No. 1 (SPRING 1977), pp. 47–71.
4. Alexander Heinrich Turk. The Concept of Legislation in European Community Law: A Comparative. Kluwer Law International BY, 2006. — 251 p.
5. Dictionary.cambridge.org/dictionary/english/legislation [Electronic resource]. — Mode of access : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/legislation>.
6. Zakonodavstvo: Yurydychna entsyklopediia: v 6t. / [redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (holova redk.) ta in.]. — K. : Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana, 1999. — T. 2. — 744 s.
7. Alekseev S.S. Gosudarstvo i pravo : Nachal'ny kurs / S.S. Alekseev. — M. : Jurid. lit, 1994. — 471 s.
8. Teoriia derzhavy ta prava : [pidruchnyk] / [za vymohamy kredytno-modulnoi systemy navchannia] / Ye.O. Hida, Ye.V. Bilozorov, A.M. Zavalnyi ta in.; za zah. red. Ye.O. Hidy. — K. : FOP O. S. Lipkan, 2011. — 576 s.
9. Zahalna teoriia prava : Pidruchnyk / Za zah. red. M.I. Koziubry. — K. : Vaite, 2016. — 392 s.
10. Sydor V.D. Teoretychni problemy rozvytku zemelnoho zakonodavstva Ukrainy : dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra yuryd. nauk : 12.00.06 / V.D. Sydor ; Odeska yurydychna akademiia. — Odesa, 2012. — 499 s.
11. Prokhorenko M.M. Systema viiskovoho zakonodavstva Ukrainy : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 / M.M. Prokhorenko ; Kharkivskiy Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. — Kh., 2007. — 216 s.

12. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam Kyivskoi miskoi rady profesiinykh spilok shchodo ofitsiinoho tлумachennia chastyny tretoi statti 21 Kodeksu zakoniv pro pratsiu Ukrainy (sprava pro tлумachennia termina «zakonodavstvo») vid 9 lypnia 1998 roku № 12-rp / 98 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 1998. — № 32. — Stor. 59. — Kod akta 5855 / 1998ie .

13. *Skakun O.F.* Teoriia prava i derzhavy : Pidruchnyk. — 3-te vydannia. — K. : Alerta ; TsUL, 2011. — 524 s.

14. *Rabinovych P.M.* Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy : Navch. posibnyk. — Vyd. 10-e, dopovnene. — Lviv : Krai, 2008. — 224 s.

15. *Mashkov A.D.* Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk. K. : VD «Dakor», 2015. — 492 s.

16. *Basarab O.T.* Poniattia systemy prykordonnoho zakonodavstva // Univer sytetski naukovi zapysky (Chasopys Khmelnytskoho universytetu upravlinnia ta prava). — 2013. — № 3 / 2013. — S.366 — 373.

17. Slovnyk ukrainskoi movy; v 11 tomakh. — Tom 2, 1971. — Stor. 311.

18. Slovnyk ukrainskoi movy; v 11 tomakh. — Tom 5, 1974. — Stor. 704.

19. Slovnyk ukrainskoi movy; v 11 tomakh. — Tom 9, 1978. — Stor. 378

20. Pro oboronu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 № 1932-XII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/page>

21. Pro derzhavnyi kordon Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 04.11.1991 N 1777-XII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>.

22. Tom Ginsburg / The Concepts of Law [Electronic resource]. — Mode of access : <https://lawreview.uchicago.edu/publication/concepts-law>.

23. Pure Theory of Law / by Hans Kelsen. The Lawbook Exchange, Ltd. Union, New Jersey, 2002. — 335 p. [Electronic resource]. — Mode of access : https://books.google.com.ua/books?id=9mY4nYPu59kC&pg=PA70&hl=ru&source=gb_s_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

Ляшук Р.М., Басараб О.Т. Визначення поняття законодавства, що регулює оперативно-службову діяльність Державної прикордонної служби України

Стаття присвячена дослідженню поняття законодавства, що регулює оперативно-службову діяльність Державної прикордонної служби України. За результатами аналізу визначено та сформульовано поняття законодавства, що регулює оперативно-службову діяльність Державної прикордонної служби України.

Ключові слова: законодавство України, оперативно-службова діяльність, Державна прикордонна служба України, нормативно-правовий акт, система законодавства.

Ляшук Р.Н., Басараб О.Т. Определение законодательства, которое регулирует оперативно-службную деятельность Государственной пограничной службы Украины

Статья посвящена исследованию понятия законодательства, которое регулирует оперативно-службную деятельность Государственной пограничной службы Украины. В результате анализа определено и сформулировано понятие законодательства, которое регулирует оперативно-службную деятельность Государственной пограничной службы Украины.

Ключевые слова: законодательство Украины, оперативно-службная деятельность, Государственная пограничная служба Украины, нормативно-правовой акт, система законодательства.

Liashuk R., Basarab O. Definition of the Concept of the Legislation that Regulates Operational and Service Activity of the State Border Guard Service of Ukraine

The article deals with the definition of the concept of the legislation that regulates operational and service activity of the State Border Guard Service of Ukraine.

As the result of this scientific publication the definition of the concept of the legislation that regulates operational and service activity of the State Border Guard Service of Ukraine is formed.

Keywords: *Legislation of Ukraine; Operational and Service Activity; State Border Guard Service of Ukraine; Legal Acts; Legislative System*

Стаття надійшла до редакції: 07.12. 2017.

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України

БОРИСОВ ВЯЧЕСЛАВ ІВАНОВИЧ

академік-секретар відділення
кримінально-правових наук
дійсний член (академік) НАПрН України

Народився 7 лютого 1943 р. у м. Волжську Марійської АРСР (Російська Федерація). У 1970 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). У 1970—1973 рр. навчався в аспірантурі цього ж інституту. З 1973 р. до 1995 р. працював у зазначеному закладі, де пройшов шлях від асистента до професора кафедри кримінального права. У 1983—1985 рр. працював викладачем кримінального права та кримінології Аденського університету (Ємен). З 1995 р. працював в Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України): спочатку обіймав посаду начальника Управління планування і координації правових досліджень, а з вересня 1995 р. по травень 2005 р. — директор Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України. З травня 2005 р. по червень 2008 р. — професор кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. З червня 2008 р. і до тепер — директор Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України (нині — Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України), одночасно — професор кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

У 1974 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Кримінальна відповідальність за порушення правил при проведенні будівельних робіт» (спеціальність 12.00.08), у 1993 р. —

дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Основні проблеми охорони безпеки виробництва в кримінальному законодавстві України» (спеціальність 12.00.08). Вчене звання професора присвоєно в 1995 р. У 1996 р. обраний членом-кореспондентом, а у 2004 р. — дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України). Академік-секретар відділення кримінально-правових наук НАПрН України.

Напрями наукової діяльності — теорія кримінального закону, потерпілий від злочину, необережна форма вини, кримінальний проступок, кримінальна відповідальність за злочини проти особи, безпеки виробництва, правосуддя. Оpubлікував понад 400 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Уголовная ответственность за нарушение правил при производстве строительных работ» (1977), «Ответственность за нарушение правил техники безопасности на производстве» (1984), «Уголовное право НДРЙ» (у співавт., 1984), «Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации» (у співавт., 1995), «Боротьба зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності (кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми)» (у співавт., 2001), «Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения» (у співавт., 2001), «Кримінальне право України: Загальна частина: підручник» (у співавт., 1997, 1998, 2001, 2003, 2004, 2007, 2010, 2015), «Кримінальне право України: Особлива частина: підручник» (у співавт., 2001, 2003, 2004, 2007, 2010, 2015), «Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2003, 2004, 2006, 2008), «Затримання та взяття під варту в процесі дізнання та досудового слідства в Україні» (у співавт., 2004), «Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності)» (у співавт., 2005), «Протидія організованих злочинності у сфері торгівлі людьми» (у співавт., 2005), «Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки» (у співавт., 2006), «Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження)» (у співавт., 2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 5: Кримінально — правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні» (у співавт., 2008 (укр.), 2011(рос.), 2013 (англ.)), «Злочини проти правосуддя: навчальний посібник» (у співавт., 2011), «Визначення корупційних ризиків та запобігання їм у діяльності органів ДПС України: проблеми теорії та практики: монографія» (у співавт., 2010), «Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: монографія» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку» (у співавт., 2013 (укр.), 2018 (англ.)), «Політика у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: теоретичні та прикладні проблеми» (у співавт., 2016), «Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування» (у співавт., 2017), «Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право» (у співавт., 2017).

Головний редактор збірника наукових праць «Питання боротьби зі злочинністю», заступник головного редактора «Вісника Асоціації кримінального права», член редакційної колегії журналів «Право України», «Вісник кримінального судочинства», збірника наукових праць «Вісник Національної академії правових наук України». Голова спеціалізованої вченої ради К64.502.01 у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, член спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

З 1993 р. — дійсний член Академії Інженерних наук України. З 2000 р. — член Правління Кримінологічної асоціації України. З 2001 р. — член Європейського об'єднання кримінологів. З жовтня 2011 р. — член президії та заступник голови громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права». З 2014 р. — член Міжнародної асоціації кримінального права. Позаштатний консультант Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності. Був членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, .

Заслужений юрист України (1998), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2006), Премії імені Ярослава Мудрого (2001, 2002, 2011). Нагороджений орденом «За заслуги» III, II ступенів (2003, 2013). Має чисельні відомчі відзнаки. Стипендіат в галузі науки імені Василя Пилиповича Маслова (з правознавства) Харківської обласної державної адміністрації (2007), лауреат III Всеукраїнського конкурсу Спілки юристів України за номінацією «Юрист-науковий співробітник» (2003), «Відмінник освіти України» (2003). Нагороджений Почесною грамотою Верховного Суду України (2015).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Вячеслава Івановича Борисова з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України

МАЙДАНИК РОМАН АНДРІЙОВИЧ

Народився 23 лютого 1965 р. у м. Новоукраїнці Кіровоградської обл. У 1989 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка). З 1989 р. по 1994 р. — юрисконсульт ДКП «Київський завод «Граніт», з 1994 р. по 1997 р. — голова Правління юридичної фірми «Business@Law», у 1997 р. — завідувач кафедри права Українсько-фінського інституту менеджменту і бізнесу, з 1997 р. по 1999 р. — завідувач кафедри правового забезпечення Бердянського інституту підприємництва, з 1999 р. — доцент, професор, а з 2007 р. і до сьогодні — завідувач кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У 1996 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Інститут довірчої власності (траст: природа прав, умови реалізації в право України)» (спеціальність 12.00.03), у 2003 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Проблеми довірчих правовідносин у цивільному праві» (спеціальність 12.00.03). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 2003 р. Вчене звання професора присвоєно у 2007 р. Обраний членом-кореспондентом у 2008р., а у 2013 р. — дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України). Заступник академіка-секретаря відділення цивільно-правових наук НАПрН України.

Напрями наукової діяльності — цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право. Опублікував понад 200 наукових та науково-методичних праць, серед яких: «Траст: собственность и управление капиталами: монография» (1995), «Проблеми довірчих відносин в цивільному

праві: монографія» (2002), «Житлове законодавство України: стан та шляхи удосконалення» (у співавт., 2006), «Аномалії в цивільному праві України: навчально-практичний посібник» (у співавт., 2006, 2010), «Цивільне право: підручник» (у співавт., 2006, 2010), «Договірне право України: навчальний посібник (Загальна та Особлива частини)» (у співавт., 2008, 2009), «Цивільне право. Практикум: навчальний посібник» (у співавт., 2008, 2009), «Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України» (електронна версія) (у співавт., 2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 3: Цивільно-правові науки. Приватне право» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.), «Договірне право України. Особлива частина: навчальний посібник» (у співавт., 2009), «Особливості здійснення суб'єктивних прав учасниками цивільних відносин: монографія» (у співавт., 2011), «Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія» (у співавт., 2012), «Цивільне право: підручник. Загальна частина» (2012), «Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 3: Доктрина приватного права» (у співавт., 2013 (укр.), 2017 (англ.), «Розвиток приватного права України: монографія» (2016). Брав участь у розробці проектів законів України «Про управління державним майном», «Про довірче управління майном». Член редакційних колегій журналів та збірників наукових праць: «Право України», «Вісник Верховного Суду України», «Медичне право України». Член спеціалізованої вченої ради Д. 26.001.06 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Член Європейської академії вчених приватного права (Італія, м. Павія), член асоціації міжнародного права (Велика Британія, м. Лондон). Був членом науково-консультативних рад при Верховному Суді України та Вищому господарському суді України, членом експертної ради ВАК України.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Романа Андрійовича Майданика з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Магвійчук*

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України**

ПРИЛИПКО СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Народився 14 лютого 1963 р. у м. Харкові. У 1990 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), де залишився працювати і пройшов шлях від стажиста-дослідника до професора кафедри трудового права. З 2010 р. — директор Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України. З 2011 р. — в. о. головного вченого секретаря, з 2014 р. по червень 2015 р. — головний вчений секретар Національної академії правових наук України. З липня 2015 року — член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. У 1995 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Трудовий контракт за законодавством України» (спеціальність 12.00.05), у 2007 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Предмет права соціального забезпечення» (спеціальність 12.00.05). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 2007 р., вчене звання професора присвоєно у 2009 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2009 р., дійсним членом (академіком) НАПрН України — у 2013 р. Напрями наукових досліджень — реалізація конституційного права на працю, становлення та розвиток правової соціальної держави в Україні, гарантії трудових та соціальних прав, підстави виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин, матеріальна відповідальність сторін трудового договору, реалізація конституційного права на соціальний захист, організаційно-правові форми соціального забезпечення, соціальне страхування, правове забезпечення інноваційного розвитку. Опублікував понад 200 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Проблеми теорії права соціального забезпечення: монографія» (2006), «Судова практика та її значення для регулювання відносин у сфері праці: монографія» (2008), «Кодекс законів про працю

України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2008), «Правовая система Украины: история, состояние и перспективы: в 5 т. Т. 3: Гражданско-правовые науки. Частное право» (у співавт., 2011 (рос.), 2013 (англ.)), «Трудове право України в запитаннях та відповідях: навчально довідковий посібник» (2009), «Збірник основних нормативних актів про наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів» (2009), «Трудове право України: підручник» (у співавт., 2009, 2011, 2012), «Право соціального забезпечення в Україні: підручник» (у співавт., 2009, 2012, 2015), «Трудовое право и право социального обеспечения в Беларуси, России и Украине (формирование и развитие)» (у співавт., 2011), «Розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця у випадку змін в організації виробництва і праці: проблеми теорії та практики» (у співавт., 2011), «Коллективные угоды як результат соціального партнерства (сучасний стан і перспективи розвитку)» (у співавт., 2011), «Правовідносини із загальнообов'язкового соціального страхування: теоретичний аспект» (у співавт., 2011), «Проблеми правового регулювання відсторонення працівників від роботи за законодавством України» (у співавт., 2011), «Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Трудове право»» (у співавт., 2012), «Внутрішній трудовий розпорядок: теоретико-правовий аспект: монографія» (у співавт., 2012), «Правове регулювання соціального обслуговування населення в сучасних умовах: проблеми теорії і практики: монографія» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 3: Доктрина приватного права України» (у співавт., 2013 (укр.), 2017 (англ.)). Є членом робочої групи з розробки проекту Соціального кодексу України, проекту Трудового кодексу України, Загальнодержавної програми подолання та запобігання бідності в Україні та ін.

Брав участь у підготовці наукових висновків щодо проектів законів України «Про Технополіс П'ятихатки», проекту Інноваційного кодексу України (нова редакція). Був членом Експертної ради ВАК України з юридичних наук. Член редакційних колегій наукових видань «Вісник Національної академії правових наук України», «Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», «Право та інновації», «Право та інноваційне суспільство». Член спеціалізованих вчених рад Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого та Д 26.001.46 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Заслужений діяч науки і техніки України (2012). Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2013), Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2011).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Сергія Миколайовича Прилипка з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою
Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН**

Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України**

ЛЕМАК ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

Народився 15 лютого 1970 р. у с. Вільхівка Іршавського р-ну Закарпатської обл. У 1993 р. закінчив історичний факультет Ужгородського державного університету (нині — Ужгородський національний університет), в 1997 р. — юридичний факультет цього ж університету. З 1993 р. по 2004 р. працював на посадах старшого юрисконсульта, асистента, старшого викладача, доцента, професора кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Ужгородського національного університету. З 1998 р. по 2004 р. одночасно — заступник декана юридичного факультету з виховної роботи, а з 2004 р. і до сьогодні — завідувач кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету цього ж університету. З 2012 р. по серпень 2013 р. — виконував обов'язки першого проректора. З 27 лютого 2018 р. — суддя Конституційного Суду України.

У 1996 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Закарпаття в державно-правовій системі Чехословацької Республіки (1919—1939 рр.)» (спеціальність 12.00.01). У 2001 р. присвоєно вчене звання доцента. У 2003 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні аспекти» (спеціальність 12.00.01). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 2004 р., вчене звання професора присвоєно у 2006 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2009 р.

Напрями наукових досліджень — теоретико-правові проблеми державотворення в Україні в контексті досвіду країн Центральної Європи. Опублікував понад 150 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Карпатська Україна 1938—1939 рр.: державно-правовий аспект» (1993), «Основи держави і права: навчальний посібник» (1999), «Конституційне (державне) право зару-

біжних країн» (2001), «Теорія держави для юристів і політологів: навчальний посібник» (2002), «Постсоціалістична держава: теоретико-правові проблеми: монографія» (2003), «Загальна теорія держави і права: методичні матеріали» (2004), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.)), «Актуальні проблеми розвитку правової системи України: навчально-методичний посібник» (2009), «Конституція України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2011), «Актуальні проблеми теорії держави і права (для магістрів і спеціалістів)» (у співавт., 2012), «Теорія держави і права (навчально-методичний комплекс)» (у співавт., 2012), «Тестові завдання з теорії держави і права. Базовий рівень для студентів 1-го курсу напряму «Правознавство» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція» (у співавт., 2013 (укр.), 2015 (англ.)), «Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 1: Історія держави і права України; Т. 2: Філософія права; Т. 3: Загальна теорія права» (у співавт., 2016–2017). Брав участь у розробці проектів законів України: «Про політичні партії», «Про відновлення і збереження національної пам'яті Українського народу». Був включений до складу Наукової комісії Міністерства освіти і науки України (2007–2008), а також до складу групи експертів МОН України з питань ліцензування та акредитації (2005–2009). У складі робочої групи Ради з питань судової реформи України був розробником проекту закону «Про Конституційний Суд України» (2016). Перебував у складі Національної конституційної ради, створеної Президентом України. Вчений секретар Західного регіонального центру НАПрН України (2017). Член редакційних колегій наукових видань «Вісник Національної академії правових наук України», «Регіональні студії», «Науковий вісник Ужгородського національного університету (серія «Право»)), «Публічне право», «Філософія права та загальна теорія права». Член спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого та спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2011).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Василя Васильовича Лемака з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН**

Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України**

МАКСИМОВ СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ

Народився 21 лютого 1956 р. у с. Губарівка, Богодухівського району, Харківської області. У 1978 р. закінчив Уральський державний університет та у 1996 р. — Національну юридичну академію України імені Ярослава Мудрого (нині — Національний юридичний університет України імені Ярослава Мудрого), де залишився працювати та пройшов шлях від асистента до професора кафедри філософії, де працює по теперішній час. У 1986 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук на тему: «Роль відповідальності в процесі розв’язання суспільних суперечностей», у 2002 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Правова реальність як предмет філософського осмислення» (спеціальність 12.00.12). Науковий ступінь кандидата філософських наук присуджено у 1986 р., доктора юридичних наук — у 2003 р. Вчене звання доцента присвоєно у 1991 р., вчене звання професора — у 2004 р. У 2011 р. обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України. Напрями наукової діяльності — філософія права, проблеми онтології, антропології та аксіології права, правового суспільства, правової культури та правосвідомості, проблеми теорії права, методології правознавства, історії правової думки, теорії конституціоналізму, проблеми соціальної філософії та державного управління. Опублікував понад 350 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Правовая реальность: опыт философского осмысления» (2002), «Філософія права: підручник» (у співавт., 2002, 2005, 2007, 2009, 2013), «Проблеми влади і права в умовах пост-тоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз: монографія» (у співавт., 2004), «Иммануил Кант: наследие и проект» (співавт., 2007), «Проблеми модернізації політичних систем сучасності: монографія» (у співавт., 2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи

України» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.)), «Правосвідомість і правова культура, як базові чинники державотворчого процесу в Україні» (2009), «Історія вчень про державу і право: підручник» (у співавт., 2009, 2011), «Правове виховання в сучасній Україні: монографія» (у співавт., 2010, 2013), «Філософія права: сучасні інтерпретації» (2010, 2012), «Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції: монографія» (у співавт., 2010), «Конституція України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2011), «Правовое государство и ответственность личности» (у співавт., 2011), «Філософія правового виховання: навчальний посібник (у співавт., 2012, 2014), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція» (у співавт., 2013 (укр.), 2015 (англ.)), «Некласическая философия права: вопросы и ответы» (2013), «Теорія права: підручник» (у співавт., 2015), «Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем» (2016), «Постклассическая онтология права» (у співавт., 2016), «Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 2: Філософія права (у співавт., 2017); Т. 3: Загальна теорія права» (у співавт., 2017). Головний редактор наукового журналу «Філософія права і загальна теорія права», член редакційних колегій наукових видань «Право України», «Вісник Національної академії правових наук України», «Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія», «Проблеми законності», «Проблеми філософії права», «Правоведение». Член спеціалізованих вчених рад Д 64.086.02 та Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого. Член Міжнародної асоціації філософії права та соціальної філософії, член президії Всеукраїнської асоціації філософії права та соціальної філософії, член президії Харківського юридичного товариства, член координаційного бюро з філософії права Національної академії правових наук України.

Нагороджений Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2003, 2008), Почесною відзнакою Вищої Ради юстиції України (2012), Почесною грамотою спілки юристів України (2002). Лауреат конкурсу Спілки юристів України на краще юридичне видання (2003). Переможець конкурсу «Вища школа Харківщини — кращі імена» в номінації «Викладач гуманітарних дисциплін» (2013). Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2016).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Сергія Івановича Максимова з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН**

Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

НОСІК ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ

Народився 8 лютого 1958 р. у с. Башино Гоцанського р-ну Рівненської обл. У 1976 р. з відзнакою закінчив Чернігівський юридичний технікум. У 1981 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка). У 1978—1981 рр. працював юрисконсультантом райвиконкому, старшим юрисконсультантом міжгосподарської юридичної групи при Гоцанському районному управлінні сільського господарства Рівненської області. З 1981 р. по 1984 р. — аспірант Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. З 1985 р. працював на посадах асистента, доцента, заступника декана юридичного факультету, а з 2008 р. і до сьогодні — професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У 1986 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Правове регулювання раціонального використання земель сільськогосподарських підприємств агропромислового комплексу (на матеріалах Української РСР)» (спеціальність 12.00.06). У 2007 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Проблеми здійснення права власності на землю Українського народу» (спеціальність 12.00.06). Вчене звання доцента присвоєно у 1990 р., а професора — у 2012 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2009 р.

Напрями наукової діяльності — аграрне право, земельне право, природоресурсне право, екологічне право, земельне порівняльне право, інвестиційне право. Опублікував понад 300 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Аграрне право України: підручник» (у співавт., 1999), «Право власності в Україні: навчальний посібник» (у співавт., 2000), «Земельне право України: підручник» (у співавт., 2004), «Право власності на землю Українського народу:

монографія» (2006), «Земельне право України: підручник» (у співавт., 2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи»: у 5 т. Т. 4: Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.)), «Проблемні питання нотаріальної практики» (у співавт., 2008), «Енциклопедія цивільного права України» (у співавт., 2009), «Конституція України. Науково-практичний коментар» (у співавт., 2011), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, земельного, аграрного та господарського права» (у співавт., 2013 (укр.), 2017 (англ.)). З 1991 р. по 2009 р. — позаштатний консультант Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради України, член Науково-консультативної ради Міністерства юстиції України. Був членом науково-консультативних рад при Верховному Суді України та Вищому господарському суді України. Брав участь у розробці проектів Земельного кодексу УРСР (1990), Аграрного кодексу України (2000) та проектів законів України «Про сільськогосподарську кооперацію» (1997), «Про оренду землі» (1998), «Про планування і забудову територій» (2000), «Про приватизацію землі» (2000), «Про примусове відчуження земельних ділянок права приватної власності» (2002), «Про індустриальні парки» (2012). У якості експерта з питань земельного права брав участь у реалізації проектів Міжнародної технічної допомоги Україні, в рамках яких розробив юридичні моделі земельних аукціонів і земельних тендерів з продажу земель несільськогосподарського призначення для здійснення підприємницької діяльності, формування і розвитку індустриальних парків. Голова спеціалізованої вченої ради Д 26.001.52 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, член спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого. Академік Академії наук вищої освіти України з 2007 р. Член редакційних колегій наукових видань «Вісник господарського судочинства», «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка».

Нагороджений Грамотою Президента України, Грамотою Міністерства освіти і науки України. Нагрудним знаком «За служіння закону» Вищого господарського суду України, Відмінник освіти України. Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2009).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Володимира Васильовича Носіка з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН**

Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

ОЛЕФІР ВІКТОР ІВАНОВИЧ

Народився 24 лютого 1958 р. у м. Дніпропетровську. У 1983 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»). Протягом 1983—1986 рр. працював у підрозділах карного розшуку УВС м. Києва. З 1986 р. по теперішній час працює в Національній академії внутрішніх справ, де пройшов шлях від ад'юнкта до заступника начальника слідчо-криміналістичного факультету, потім викладача, старшого викладача, доцента, начальника кафедри адміністративної діяльності (1998—2005 рр.), у 2005—2010 рр. — вчений секретар Київського національного університету внутрішніх справ. З 2010—2013 рр. — проректор з наукової роботи, а з 2013 р. по теперішній час — завідувач кафедри цивільного, господарського та кримінального права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». У 1989 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Адміністративна відповідальність іноземних громадян СРСР» (спеціальність 12.00.07), у 2005 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект)» (спеціальність 12.00.07). Вчене звання доцента присвоєно у 1998 р., а професора — у 2006 р. Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2010 р. Напрями наукової діяльності — проблеми адміністративного права, адміністративної відповідальності, адміністративної діяльності ОВС та поліцейська. Опублікував понад 200 наукових і навчально-методичних праць, серед яких: «Адміністративно-правове регулювання протидії нелегальній міграції, торгівлі людьми» (2004), «Міжнародна поліцейська енциклопедія» (2004), «Боротьба з торгівлею людьми в Україні» (2004), «Прокурорський нагляд за додержанням законності у сфері управління міграційними процесами» (2005), «Кодекс України про адміністративні правопорушення: Науково-практичний

коментар» (у співавт., 2007), «Митний кодекс України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2008), «Адміністративно-правове та організаційне забезпечення міліцією правопорядку під час виборчого процесу» (у співавт., 2010), «Реєстраційно-екзаменаційна діяльність Державної автомобільної інспекції МВС України» (у співавт., 2010), «Адміністративно-правове регулювання у сфері господарювання: монографія» (у співавт., 2011), «Адміністративне право України: навчальний посібник» (у співавт., 2011), «Адміністративні проступки, підвідомчі міліції: кваліфікація, доказування, особливості провадження: навчальний посібник» (у співавт., 2011), «Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ України. Особлива частина» (у співавт., 2011), «Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ України. Спеціальна частина» (у співавт., 2011), «Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: навчальний посібник» (у співавт., 2011), «Коментар Закону України «Про дисциплінарний статут ОВС: навчальний посібник» (у співавт., 2011), «Адміністративні проступки, підвідомчі міліції: кваліфікація, доказування, особливості провадження: навчальний посібник» (у співавт., 2012, 2013), «Адміністративно-правове та організаційне забезпечення міліцією правопорядку під час виборчого процесу: навчальний посібник» (у співавт., 2012), «Теорія та практика правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України» (у співавт., 2012), «Адміністративне право України: підручник: у 2 т. Т. 1: Загальне адміністративне право» (у співавт., 2013), «Торгівля людьми як елемент нелегальної міграції: соціальні і правові проблеми протидії: монографія» (2013), «Теоретичні засади та практичні проблеми судової адміністративно-деліктної діяльності» (у співавт., 2013), «Освіта і охорона здоров'я інвалідів: адміністративно-правове забезпечення державного управління галузями: навчальний посібник» (у співавт., 2013), «Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2013), «Закон України «Про нотаріат: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2016), «Бюджетний кодекс України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2016), «Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях: навчальний посібник» (у співавт., 2016), «Закон України «Про національну поліцію: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2016). Голова спеціалізованої вченої ради Д 26.139.01 у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна». Член редакційної колегії наукових видань «Право і суспільство», «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ», «Криміналістичний вісник». Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2008).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Віктора Івановича Олєфіра з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою
Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН**

Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англійських посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15,

e-mail: har_2008@ukr.net

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 153 from 02.14.2014. The journal is represented and indexed in following international scientometric directories and databases: Index Copernicus – since 01/01/2014; SafetyLit – since 08/17/2016; Social Science Research Network (SSRN) – since 10/17/2016; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 07/27/2017.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
- Forensic examination; operatively-search activity
- Commercial law and Commercial procedure law
- Statewide, agricultural and environmental law
- Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія KB № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних:

Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року;

Social Science Research Network (SSRN) – з 17 жовтня 2016 року;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу

Савенкової Тетяни Гаріївни

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).

6. Структура текстової частини:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
 - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
 - формулювання цілей статті;
 - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
 - висновки з даного дослідження;
 - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (3, с. 12).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилається у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc**. (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 года зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года;

Social Science Research Network (SSRN) – с 17 октября 2016 года;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – с 27 июля 2017 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 года под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии, гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
 - определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
 - анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
 - формулировка целей статьи;
 - изложение основных обоснованных результатов исследования;
 - выводы из данного исследования;
 - внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).
- В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание (_) затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
 - информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
 - фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
 - заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
 - фото автора (ов) в формате jpg, tif;
 - качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
 - выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»**

03151, м. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016;

Social Science Research Network (SSRN) – 17 October 2016;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 27/07/2017.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology, Civil and Commercial Law of the National Academy of Management»

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
 - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
 - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
 - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
 - formulation of the objectives of the article;
 - summary of the main conclusions of the study;
 - conclusions of this study;
 - in the article should be no less than 15 references;
 - internal structure – sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);
- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;
- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**Higher education institution «National Academy of Management»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«Juridical science»**

**03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74**